

9,60

Výtluč z denášků
samovolně 2/1983

513

VÝBĚR Z ČS.
ČTENÁŘSKÉ
SAMOOBSLUHY

1983/2

O B S A H

Eva K a n t ů r k o v á	
Včely v palcátu	1
/Jiřímu Hájkovi k 70. narozeninám/	
Jiří H á j e k	
Několik poznámek k reformovatelnosti reálného socialismu	7
+ + +	
Zamyšlení nad teorií nedostatkové ekonomiky	22
Václav H a v e l	
Interview	30
Jiřina Š i k l o v á	
Obranné mechanismy	41
D O K U M E N T	
Tři trestní stíhání	48
Eva K a n t ů r k o v á	
O neslušnosti Čechů	56
+ + +	
Osud básníka	62
Jaroslav M e z n í k	
V cizích službách	63
Jiří O t a v a	
Rozhovory s českými spisovateli v zahraničí	72
Ludvík V a c u l í k	
Jaro je tady (<i>červen 1983</i>)	79

Eva Kantárková

VČELY V PALCÁTU

Jiřímu Hájkovi k 70. narozeninám

Masmédia se zalykají mírovou agitací. Řekla bych si: lépe když mluví o míru, než kdyby mluvili o válce - kdybych nevěděla, jak je takové uvažování ošidné. Mír je pojem podstatnější, než aby sloužil jen politickému přetahování. Jako mírový galaprogram zinscenovala československá televize dramatisaci Aldridgeova románu "Diplomat." Se spisovatelem pak uspořádali v Londýně rozhovor a spisovatel řekl; že až na dlouhé vlasy a příliš přepychové šaty hlavního hrdiny se mu inscenace líbila. James Aldridge taky přijede v červnu do Prahy na světové mírové shromáždění a na otázku vysvětlil, že mírový program, stejně jako literární dílo, se má stylizovat precizně a jednoduše tak, aby byl srozumitelný co největšímu okruhu lidí. Tento australský Brit žijící v Londýně, nositel Leninovy ceny míru a za druhé světové války dopisovatel v Moskvě, napsal hned po válce román o nepoctivosti britské diplomacie, o její nemožnosti - a to až v mezích konzervativní nebo labouristické politiky - jednat s protivníkem na podkladě pravých skutečností. Diplomacie je podkládání zlých úmyslů protivníkovi a schopnost z takto uměle vykonstruovaných napjatých situací vytěžit ve svůj prospěch co nejvíce; alespoň takovou zkušenost udělá hrdina Aldridgeova románu Mac Gregor, vybraný pro diplomatickou misi do Moskvy pro svou znalost perských poměrů; protože v něm však předchozí vědecká praxe vychovala smysl pro objektivitu, Mac Gregor se nechtěnému umění klamat svět - a tedy svým představeným vzepře. Z inscenace pak naopak vyplynulo, že Sovětský Svaz, Brity obviněný, že podněcuje ve svůj prospěch revolučně demokratické hnutí v Perzii, vede svou diplomacii metodami čistšími a pravdě bližšími a příběh to demonstruje na postavách Molotova a Stalina. Ocenila jsem, jak naše televize chytře odtabuizovala pro původní inscenaci Stalinovu osobu pomocí díla britského spisovatele; v zájmu pravdy k tomu však musím poznamenat, že Stalin nebyl ani otlý ani neměl tak přitroublý ^{úsměv} výraz. Jestli se někdy nestřeženě usmál, bylo to spíše potměšile a náš herec mohl vynaložit aspoň tu námahu trochu zhubnout. Jinak se inscenací nic tak špatného nestalo; zdejšího spisovatele nanejvýš může napadnout, že brit-

ský spisovatel, ten se má! Může volně napsat vlastní názor na diplomacii své země a pochválit praxi protivníkovu a jeho román může být v protilehlé politické oblasti vysílán televizí, aniž on z toho má nepříjemnosti s úřady nebo dokonce s policií, a vyjede si volně na kongres, kde bude nepochybně brána v potaz i současná zahraniční politika vlády jeho země. Ale takový je svět: Anglie nikdy nedosáhla těchto záviděníhodných poměrů naráz a zadarmo, a pan Aldridge měl prostě štěstí, že se narodil jako Brit a ne jako Čech. Ostatně jehohrdina, chudý mladý vědec v diplomatickém žaketu, podstoupivší charakterně dramatický boj o pravdu, je muž sympatický, a rozhodně není viděn tím, že jej autoři na konci příběhu kýčovitě obdivovali k obhájené čestnosti i láskou přebohaté krásky z vysokých šlechtických kruhů. A když pak odhlédneme od konkrétních okolností děje, můžeme zjistit, že základní konflikt díla - zda být v diplomacii korektní pouze vnějším vystupováním anebo respektováním objektivit - je převeditelný i do našich poměrů.

Protože také u nás žije vědec-diplomat, který proti tahům mocenské manipulace a falešným výkladům skutečnosti položil důraz na její pravdu. Jak o něm přemýšlím, svém kdysi vysokoškolském profesorovi, teď příteli a dokonce spoluobviněnému, napadá mě, co to je, ona realita, jíž se politikové tak rádi ohánějí. Mít smysl pro realitu - znamená to jen a jen ustoupit mocenské přesile? To by pak dnešní realitou světa byl prostě hrubý fakt toho, na čí straně je víc a účinnějších raket, a světu by nezbylo, než se donekonečna touto tužbou vysilovat; a přesto všichni doufáme, že věci nejsou takto jednoduché, já aspoň věřím v to, že hrozivost zbraní se jednou zvrhne proti nim v jejich nepoužitelnost. Životní realitou Jiřího Hájka je pak rozhodně to, že už patnáct let není státně činným diplomatem a fascinující na jeho osudu je, že přesto být diplomatem nepřestal a že navzdory ztrátě státního pověření jeho činná diplomacie není vůbec neraálná. To jenom naše státní socialismy mají sklon považovat za platné pouze to, co je státní, a úřad Jiřího Hájka nejspíš na shromáždění ke světovému míru nepozve, raději postaví před jeho vrátka několik hustě obsazených automobilů, jejichž posádky budou dbát, aby k němu nikdo nepronikl; a zde taky končí podobnost s příběhem Aldridgeova diplomata, riskujícího vyslovit pravdu, a začínají tu platit zvláštnosti našich poměrů oproti poměrům třeba anglickým. V Anglii má každý tolik možností, jakou pravdu chce hlásat, že se mu tyto možnosti vlastně rozpliza-

vají a stanovisko má pak sklon klouzat k soudů příliš vyhraněným. Vlivný je ten, kdo vládne pevně a viditelný ten kdo křičí hodně nahlas a hodně provokativně. Alespoň mě se to teď taky tak zdá. Cenou za to pak ale může být ztráta nuancí, mizejí v hlučném halasu z podvědomí, tak důležité právě pro složitost vztahů, jež se nazývají mírovými. Kdežto u nás je vláda stále táž, nezměnitelná za nedotknutelnou hradbou státní moci, a každá, i sebe-menší nuance názorová tu v ohleduplném tichu, té zadní stěně oficiálního monologu, ostře vyniká. A má naději vyniknout i mezinárodně, protože je policejně stíhaná. Když si Mac Gregor chtěl uhájit nutkání k pravdě, musel se diplomatické kariéry vzdát; kdežto Jiří Hájek právě pro své nutkání k pravdě být diplomatem neprestal. A nemusel mít k činné diplomacii ani tribuny světových shromáždění ani Černínský palác - no jestli nejsou naše poměry výborné? Povrchní usuzovatel teď jistě podotkne, že Hájkova řeč je pouze řečí "odpadlíků" a ztracenců, kdo ale o sobě může s jistotou tvrdit, že obstojí před všemocným časem?

Neboť v čase, promiňte mi tu banalitu, dochází k proměnám. Smysl hodnot se nemění, co a jak kdysi hodně dávno člověk osmyslil, osmyslil to dobře a my původnímu pojetí dodáváme jen jiné výrazové prostředky; na povrchu věcí se však stále děje něco nového. Válka a mír. Do dvou pojmů jsou dosaditelné celé národní dějiny. V jižních Čechách, kde tento blahopřejný fejeton píšu, jsou pro válečně-mírová rozjímaní živé tradice dvě. Jedna je každoročně oživována zákazem úřadů připomínat ji, je to lidová vzpomínka na Američany, kteří osvobodili západní a jižní Čechy a mimo vzpomínek na svoje zvláštnosti tu zanechali i něco potomků, prý i černé pleti; druhou živou tradicí, jíž úřady přejí, je tradice husická. Je tu prostě obsažena v knaji, neunikneš jí. Tamto se narodil Jan Hus, tamto je jeden z hrotů Šumavy, kolem něhož prošel cestou do Kostnice. A ze zahrádky vidím místa, kuď táhl Jan Žižka v roce 1420 s houfem ozbrojených sedláků od Plzně založit Tábor a kde svedl u Sudoměře svou první vtípnou bitvu ve volné krajině a potřel několikanásobněu přesilu panských těžkooděnců. Od této chvíle se jednooký vojevůdce žádné přesily nepoleká, v důvěře v boží poslání své pře vždy najde vítězné řešení a zemře nepokořený. Sudoměř je malá ves a rybníků kolem je jak naseto. A ta jména! Tmov, Miska, Šilhavý, Markovec, Kobližný, Nadveský, Řešeto, Ovčáský, Osek, Třetinový

Vodní plochy od sebe oddělují lány právě kvetoucí řepky a žita chystajícího se k opylení, lesíky a mokré loučky s kanály a potoky, nízké vyvýšeniny od mělkých úžlabin. Dubová stromořadí na hrázích jsou staletá a je jich tu tolik, že jedno se nelogicky ocitá i napříč lánu sytě zeleného. Střed sudoměřské kotliny tvoří tři největší rybníky, Markovec, Škaredý a Prostřední, jsou vzájemně propojeny pradávým hrázemi a koryty plnými kalné vody. Mezi sebou uzavírají vyvýšeninu, přístupnou jenom po hrázích, středobod, odkud Žižka řídil bitvu; teď je tu jeho památník.

Přestože je to ve volné krajině, místo je upravené, tráva posečená, lavičky nerozbité, keře astromy ošetřené, cestičky viditelné. Kodetovo originální výtvarné řešení památníku je adekvátní osobnosti, jíž oslavuje. Žižkova stylizovaná postava je sestavena z žulových kvádrů, z dálky šestnáctimetrová figura vyhlíží jako obrovská šedá mohyla, sestouplá sem z dávných časů, zblízka je to zachmuřený vojevůdce, zavalující nás mohutností; hledíte k němu nahoru, jen nahoru. V jedné ruce drží velitelský palcát, druhá ruka spočívá na trestajícím meči. Na hlavě má vejcovitou helmici, jedno oko je zastřeno páskou, zbylé hledí přísně do kraje. Ze své výše musí vidět daleko, jistě putimskou věž a střechu štěkeňského zámku, věž píseckou a kdovíj jestli ne strakonický hrad, rozhodně ale rybník Řežabinec za tratí, rezervaci masožravých rostlin a sídliště racka chechtavého, jehož rodinky zrovna sedí na vejcích. Jak mu asi tenkrát bylo, když tu stál, nikoli žulový obr, ale člověk jako my, první vítězství nad panskou přesilou za sebou? Nebyl už nejmladší a dost prožil, lapka a žoldněř, revoluční velitel a budoucí dějepisný idol. Tamhle napříč hrází mezi rybníkem Markovcem a rybníkem Škaredým postavil vozovou hradbu a panskou jízdu donutil sejít v brnění do bažinatého, v březnu jen napl promrzlého terénu. Močáliska byla těžkooděncům osudná, sedláci je pochytili a postříleli, porubali jako křepelky. Mně býval Žižka obdivuhodnou záhadou: ta neporazitelnost plynula nejen z vojenského talentu, taky z rozmyslu a věrnosti středu. Zdecimoval panské i adamské, čtyři artikuly, ono politické vyjádření zákona božího a budoucí diplomatickou platformu Prokopa Holého i Jiříka z Poděbrad, pevně zasazeny do chorálu. Ale těch klášterů a kostelů zničených, těch památek klenotnicých a gotických maleb a obrazů! Čechy vypleněné od bezbožné nádhery, která by nyní plnila výstavní síně a národní poklad. Avšak přítel, který mě k památníku vezl, místní člověk, řekl: "Naše poslední po-

řádná armáda." Ano, a co je pak důležitější? Impozantní Kodetův Žižka tady neruší ani lidi ani krajinu, umělecký tvar jen doplňuje jímavý kout, jeden z mála, jež ještě nešpikují stožáry elektrického vedení; a do žluté řepky, barevného výkřiku viditelného na kilometry daleko, usadili pojízdný včelín.

Včely! Nesmím zapomenout na včely! Žižka je sestaven z přesně tvarovaných kvádrů, i meč má kamenný, i přilbu, oko i vous, jen palcát je kovový a pokrytý meděnkou. Kamená ruka si palcát opírá o předsunutý kvádr, v jehož tvaru čtu Bibli, boží zákon, jehož se bojovník proti bohatstvím zkažené a světsky rozmařilé církvi dovolává. A buď palcát proděravěl anebo byl od něj od začátku přístup, mají v něm úl divoké včely. Život vytváří symboliku, již by umělec nevymyslel. Včely vlétají dovnitř držadlem, hemží se kolem nezvyklého česna, přítel byl u památníku naposledy, když se tu točil o Žižkovi film, to je víc jak před dvaceti lety, a úl už tam byl, a vy si můžete představit, jak je ta obrovitá hlavice vojevůdcovského označení plná pláství a medu a včelích královen a zárodků. Pracovitě včely, žluť řepky, temná zeleň dubů, lesk vody, tišina nebes, a růžová záře kohoutků v neposečených lučinách, to je mír. Válka je tu jen vzpomínkou. V blízké Bažantici pak, mezi olšemi, břízami a smrky, na místě, k němuž se ploužíme vysokou trávou a prodíráme křovisky černého bezu a planých jeřabin, dosud stojí Žižkův dub. Je věkem ochromený, mrtvý. Žižka prý pod ním odpočíval v noci před bitvou. Peň dubu by dva muži pažemi neobjali, větví má do hůry vztyčeno pět a každá by vydala za samostatný strom, a je až do těch pěti větví úplně dutý. Porušenou stěnou se shnilá dřevň vyvalila a uvnitř lze zahlédnout pilné mravence. Dub! Pod dubem prý se Žižka narodil, zde pod dubem odpočíval, u Rábí pod dubem zesnul. Tento ztrouchnivělý obr vypovídá o čase. Pět set let. Osm set let. Tisíc let. Už to nikdo nepočítá, dřevo je vyhnilé a dutý obr čeká jen na milosrdné zhroucení. Oba jsou tak velicí: i kamenný Žižka, i tato jeho noční stráž. A podivuhodnou shodou jsou oba tak podivně zašedlí. Barevná je živá krajina, živí jsou mravenci a živé jsou včely, Někdo by mohl říci, že živá je i myšlenka: pryč s panstvem, k které lze o Bohu, přivlastnilo si boží milost, kupčí s ní a za vykupčenské se přežírá. Je živá. Vždycky bude živá, protože když odstraníte jedno přežrané panstvo, vznikne na jeho místě jiné. A ve mně stejně

zůstává lítost za zničenými jihočeskými madonami. Nezůstat Rožmberk neporažený, neměli bychom žádnou.

Včely v palcátu, to je proměna válečníka k míru; ostatně, abych se vrátila k diplomatům, i konkrétní okolnosti Aldridge - ova románu byly - a dokonce několikrát - překonány proměnou. Přebrot za převratem, až v Perzii vládne Chomejní. Chomejního vousy by se nádherně hodily pro včelí úkryt. Našemu diplomatovi bez paláce pak přeju k vzácnému jubileu hodně zdraví a moudré diplomatické mysli.

6.června 1983

J i ř í H á j e k

NĚKOLIK POZNÁMEK K OTÁZCE REFORMOVATELNOSTI "REÁLNÉHO SOCIALISMU"

/Podnět a příspěvek k diskusi/

Otázka není otázkou pro dvojí druh lidí: Stoupenci reaganovského neokonzervatismu a jejich přívrženci v naší společnosti i v exilu /P.Tigrid v 66.č.Svědectví/ jsou přesvědčeni o nemožnosti reformovat nebo jen zlidštit režim označující se sám tímto jménem. Ti, kdo tohoto jména či označení používají bez uvozovek, považují otázku jeho reformovatelnosti za projev nepřístupného kacířství, pro jistotu prisuzovaný imperialistickým centrálním špionáží a diverze.

S nimi tedy nehodláme v této otázce diskutovat. Pro ně problém neexistuje. Existuje však pro miliony těch, které denní zkušenost "reálného socialismu" a její rozpor s hesly a stereotypy oficiální propagandy podněcuje k zamyšlení a kstarosti o perspektivy života jejich i jejich dětí a vnuků. Jejich názory ovšem nesmí být vyslovovány nahlas v realitě "reálného socialismu". Zato já vyslovuji ti, kdo jsou skutečnými přáteli zemí "reálného socialismu" a upřímnými stoupenci socialistické myšlenky: tak hovoří rezoluce italské komunistické strany z konce roku 1981 o "nutnosti obrodit do hloubky režimy východní Evropy". A delegace francouzské komunistické strany - jejíž věrnost vůči SSSR a jeho spojencům nikdo nemůže brát v pochybnost - považovala za nutné v rozhovorech s vedením KSČ v červnu tr. vyjádřit názor, který ani její zdejší partneři v čele s V.Bilakem nedokázali vyškrtnout či vynechat ve společném komuniké, o nutnosti "ekonomických, sociálních a demokratických reforem" v zemích "reálného socialismu /RP 28.6.1982/

Problém tedy nepochybně existuje a nabývá denně na naléhavosti. Současná situace v Polsku, kde vojenský režim nastolený před rokem jako zábrana eruptivním jevům provázejícím pokus o reformu nedokázal za celý rok vyřešit krizovou situaci volající po reformě, tuto naléhavost potvrzuje. Pro nás ji připomíná skutečnost, že 15 let po našem pokusu o demokratickou reformu a jeho násilném potlačení nedokázalo vedení touto intervencí dosažené vyřešit nic z problémů tehdy nastolených a musí dnes přiznávat vážné nedostatky jak v řízení ekonomiky, tak ve vztazích uvnitř společnosti, násilně vtlačené do struktur překonaných vývojem a jí samou v roce 1968 svobodně odmítnutých.

I.

Úvahy o refermovatelnosti "reálného socialismu" měly by začít u zkoumání jeho podstaty. Sám název patří 70.letům našeho století. Byl vyhlášen v polemikách s těmi, kdo zdůrazňovali nutnost přizpůsobovat realitu zemí mocenského bloku vedeného SSSR ideám a hodnotám uznávaným v tradicích mezinárodního dělnického a pokrokového hnutí, zejména demokracii a samosprávě, respektování lidských a občanských práv a svobod, ale též požadavkům účinnosti, efektivnosti hospodářství a pružnosti i pohotovosti při rozvoji a aplikaci vědecko-technického pokroku. Je příznačné, že jeho autoři i propagátoři jej omezují výslovně nebo náznaky na země společenství RVHP či Varšavské smlouvy - nikdo nemluví o "reálném socialismu" v Jugoslávii nebo v Číně, a ani žádný politický představitel, publicista nebo politolog z Jugoslávie, Číny či jiné země hlásící se k socialismu ale zůstávající mimo toto společenství neprojevuje ambici ucházet se o označení "reálného socialismu" pro společenství a státní zřízení své země. Přihlédneme-li tedy k tomuto geopolitickému omezení, můžeme konstatovat, že termín "reálný socialismus" je v současné době označováno společenské a státní zřízení zemí uvedeného mocenského bloku. Jde o země většinou průmyslové, v jejichž výrobě převažuje ještě extenzivní charakter. Výrobní prostředky jsou v rukou státu, po př. družstev řízených mocenskými orgány státu. Jsou začleněny do hierarchistických struktur centralisticky řízených podle plánu stanoveného mocenským centrem. To ovládá, po případě kontroluje všechny veřejný život společnosti. Mocenské centrum i jeho odbočky a nástroje jsou v rukou skupiny, kterou lze označit analogicky s pozorováním pokrokových západních sociologů v jejich společenstvech /zejm.např.Wright-Mills~~se~~ za "mocenskou elitu". Ta je v "reálném socialismu" pevně centralisticky hierarchisticky organizována, její vliv pod heslem "vedoucí úloha komunistické strany" zasahuje do všech sfér života společnosti, aniž je vystaven kontrole, objektivně definované a právně institucionalizované i garantované.

Aplikujeme-li hledisko Marxova "Kapitálu" na situaci pracujících v "reálném socialismu", zjistíme, že svou pracovní sílu neposkytují mocenské elitě na základě tržních vztahů jako zboží, nýbrž na základě povinnosti pracovat, spojené s právem na práci /aniž toto právo zahrnuje nárok na zařazení odpovídající kvalifikaci a schopnostem a jejich optimálnímu využití pro společnost, nýbrž je spoje-

no s povinností přijmout pracovní zařazení podle potřeb či těž libovůle příslušného stupně mocenské elity/. I když toto právo znamená nesporně značnou vymoženost, docenovanou plně v době, kdy ve světě mimo oblast "reálného socialismu" dosahuje nezaměstnanost milionových čísel, nemění nic na situaci, že o použití pracovní síly rozhoduje někdo jiný než ten, jenž jí poskytuje, a to tak absolutně, neomezeně, jako nikde jinde v současném světě. Lze tedy hovořit o odcizení; to pak vede k otázce, zda je opravdu zkoncováno s vykořisťováním, zdy dispozice společenským výrobkem, zahrnujícím nadvýrobek vytvořený dělníkovou /a technikovou i vědcovou/ prací, vracejí jeho hodnotu jeho tvůrcům též ve formě sociálních vymožeností a jistot, zahrnujícím též zabezpečení proti válce a okupaci nepřátelskými silami, ale též ochranu životního prostředí pro tyto tvůrce i jejich potomky. Zde opět otázku zpochybňuje neexistence institucí a norem společenské kontroly nad rozhodnutími a činy mocenské elity.

Mocenská elita ujišťuje, že pod její vládou je opravdu skoncováno s vykořisťováním člověka člověkem, aniž je ochotna dát si tuto nedekretovanou tézi ověřit řadovým občanem. Žádá na něm naopak, aby toto její ujištění přijal bez námitek a všetečných dotazů. Přijme-li je a dá to najevo účastí na rituální manifestaci /ne příliš častých/ či voleb, v nichž nevolí mezi alternativami, nýbrž jen potvrdí to, co chce moc, dá mu moc pokoj a dovolí mu, aby se v mezích současného stavu hospodářství všemi prostředky /i méně odpovídajícími oficiálně hláсанé morálce/ staral o zabezpečení a opatření zboží a služeb uspokojujících potřeby spotřební společnosti, jejíž styl i hlediska jsou sice oficiální propagandou odmítány, ale mocenskou elitou praktikovány někdy dost okázale. V rámci jakési "společenské smlouvy" či spíše výměnného obchodu jsou tolerovány i u řadového občana, pokud právě souhlasí s mocí či alespoň neprojevuje nesouhlas s ní. Jinak ovšem je mu všemožně ztěžováno jeho spotřebitelské soukromí, stejně jako jeho pracovní podmínky, ba zpochybněno jeho právo na práci, pokud moc jeho nekonformitu vyhlásí za kriminální čin se všemi patřičnými následky.

II.

K dokreslení podstaty a charakteru "reálného socialismu" neškodí připomenou si jeho místo v procesu revolučních společenských změn zemí, kde existuje. Tento proces zahájila Říjnová revoluce 1917 v Rusku. Její řídicí síla, bolševická strana, sledoval uvědoměle

jako cíl socialistickou přestavbu společnosti. Nezvítězila ovšem proto, že by v souhlasu s Marxem byly k tomu dozrály společenské poměry, rozmach výrobních sil rozbil zaostalé společenské a politické struktury, nýbrž proto, že tyto struktury se rozpadly pod úde-ry účinků I. světové války. Podobně byly revoluce v zemích východní Evropy po II. světové válce důsledkem vstupu vlivu SSSR do této oblasti: ony se opřely ty síly, které v návaznosti na boj proti německému fašismu orientovaly poválečnou přestavbu společnosti směrem k sovětskému modelu. Jejich vítězství nerozhodl stupeň rozvoje výrobních sil, ba ani inspirující příklad Říjnové revoluce, nýbrž velmocenská síla SSSR, který vstoupil do vakua vytvořeného porážkou a rozpadem moci nacistického Německa.

Tato velmocenská síla je také nejdůležitějším dosavadním výsledkem procesu zahájeného Říjnem 1917. Po svržení moci dřívějších vládnoucích tříd a po odražení pokusů o jejich restauraci i zahraniční intervence, byla tu vybudována mohutná centralizovaná státní moc, která industrializací vytvářela teprve ony výrobní síly, jež jsou předpokladem socialistické přestavby společnosti. V průběhu těchto proměn jako obrana proti vnějším tlakům a hrozbám stále rostla váha a totální charakter státní moci, která přitom nechala odumřít, případně potlačila, demokratické a samosprávné útvary revolucí vzniklé. Kladný vliv, který měla sovětská politika v třicátých letech v mezinárodních vztazích, i její rozhodující podíl na porážce hitlerovského fašismu byly podmíněny růstem velmocenského postavení, i když doprovázeného vnitřní represí proti všem, co se třeba jen potenciálně mohlo jevit jako překážka tendence vměstnat do mocenských struktur celý život společnosti. Tak byly zlikvidovány i zárodky či náznaky demokratických útvarů z revoluční doby. Tím ovšem byl vážně omezován, ba ochromován další vývoj výrobních a tvůrčích sil společnosti, jak se začalo pociťovat již v posledních letech stalin-ské etapy jejího vývoje - kdy tento systém byl i s převažujícími negativními znaky a důsledky přijímán/či vnucován/v zemích mocenské sféry SSSR. /Nejvýrazněji je toto omezování a ochromování ilustrováno zavržením kybernetiky, ideologicky zdůvodňovaným ignorováním nástupu vědeckotechnické revoluce/.

Zde nastává okamžik, Marxem porozorovaný v minulých společenských formacích - výrobní síly se ocitají v rozporu s výrobními poměry, pro než na rozdíl od vlastnických vztahů /uvedených v Marxově klasické definici/ jsou charakteristické mocenské vztahy a struktury.

Ty se ze stimulů stávají brzdami rozvoje výrobních sil. Ve Stalino-
vě době bylo možno tento rozpor ignorovat a prakticky jeho projevy
mocensky potlačovat v zárodku s ideologickým odůvodněním všeobecně
přijímaným. V Chruščevově destalizační iniciativě /XX.aXXII.
sjezd KSSS/ lze vidět přiznání tohoto rozporu a pokus jej řešit -
i když jako poznání /omezené na odsouzení "kultu osobnosti"/tak řeše-
ní /často impulzivní, improvizované kroky voluntaristicky pojaté
i prováděné/ zůstalo na poloviční cestě a mohlo být v dalším vývoji
zastaveno, ba vrženo zpět. Další kroky však činí jiné komunistické
strany, osvobozující se z vazeb bezpodmínečné poslušnosti sovětské
mocenské elitě: Teoreticky zejména italští komunisté, prakticky po-
kusy o reformu polští, maďarští, později českoslovenští. V podstatě
šlo o snahu překonat statické, byrokratické, nedemokratické
struktury a formy, nahradit je demokratickými, samosprávnými, průžný-
mi, uvolnit tvářící potenciál společnosti zbavené zábran kapitalistec-
kého vlastnictví tak, aby postoupila o krok dál k socialismu. Situa-
ce, která podle některých marxistů může být řešena jen novou revolu-
cí /odpovídající citované Marxově definici z "Předmluvy ke kritice
politické ekonomie"/ je plna rozporů, jež by ovšem vědecky, rozvážně
myslící vedení mohlo a mělo řešit promyšlenou reformou, k níž má
v rukou všechny páky moci. Oddalování okamžiku poznání reality, vy-
tvoření situace, v níž se krize "řeší" spíš uhýbáním či uspěchaným
doháněním promeškaných příležitostí zvyšuje riziko, že v některých
chvích převáží živelnost, rozpory vyústí v otevřené konflikty,
katastrofy. Mocenská elity v určitém okamžiku způsobilá a ochotná
uznat nutnost řešit rozpory, zalekne se takového rizika, jakmile se
objeví, a přinejmenším její část se staví proti reformě. Charakter
společenství zemí Vaešavské smlouvy vede pak k situacím, kde mocen-
ská elita vedoucí mocnosti se považuje za povolanou k tomu, aby po-
soudila, zda takové riziko nastalo při reformě kterékoli země spole-
čenství, a není-li tamní vedení ochotno tento názor přijmout aby
proti jeho vůli v takové zemi zakročila, jak se to stalo u nás 1968,
pokud se jí nepodaří takové vedení /třeba proti jeho lepšímu pře-
svědčení/ přinutit k zastavení a zrušení reformem.

Takový byl vývoj v zemích tohoto společenství od chvíle, kdy mo-
censké elity vzaly na vědomí existenci onoho základního rozporu /ať
to pak vyjádřily jakkoli/ a tím i nutnost jej nějak řešit. Právě
tváří v tvář nutnosti reformy a skutečných i pomyslných jejích rizik,
z pozic odmítnutých neopravdových, dalekosáhlých reformem nebo přímo je-

jich násilného potlačení vzniká pojetí, název i praxe "reálného socialismu". Jde v podstatě o udržení struktur vytvořených v období stalinismu s určitým zmírněním strohosti jejich praxe, však s udržením monopolu moci v rukou dosavadní mocenské elity. Místo reformy tento monopol nutně uvolňující, připouštějící určitou společenskou kontrolu moci, partnerský vztah mezi mocenskou elitou a společností, představovanou samosprávnými útvary jejich přirozených složek, připouštějí se a jako účinná řešení vyhlašují v podstatě kosmetické úpravy. Již slovo "reforma" je nepřístupné: na systému řízení a strukturách moci není co měnit, opravovat. Nanejvýš "zdokonalovat" něco, co je málo dokonalé. "Prohlubovat" /na př. "socialistickou demokracii"/, "upevňovat" /jednotu strany a lidu/ atd. Prostě zlepšovat něco, co už je samo o sobě dobré, ba výborné. Pozice v zásadě konzervativní, obranná. Odpovídá jí i charakter komunistických stran v zemích "reálného socialismu". Za stalinismu byly tvrdými a někde krvavými čistkami překovány z organizátora revolučních změn, přitažlivého pro potlačené, vykořisťované a přívržence nových idejí v nástroj mocenské elity, poslušný, disciplinovaný, nepochybující o autoritě vedení /tyto rysy poslušnosti se pod vlivem stalinismu dostaly do života komunistických stran ještě před tím, než nastoupily k moci a staly se nástrojem mocenské elity v zemích východní Evropy. Proto při tomto nástupu a po něm nebylo třeba tak rozsáhlých čistek jako v třicátých letech ve VKS/b/; zato tu zůstaly a přibýly osoby i celé skupiny věřících především v ideu socialismu a proto otevřené reformním myšlenkám; tak tomu byli zejména u nás, kde také bylo nutno po roce 1968 teprve komunistickou stranu překovat v poslušný nástroj protireformní elity dosazené intervencí a jejími politickými důsledky.

III.

V "reálném socialismu" si podstatná část společnosti uvědomuje rozpor jejich výrobních a tvůrčích sil s mocenskými strukturami a potřebu reform, jimž se mocenská elita brání. Jejich oddalování nebo nahrazování pouhými kosmetickými úpravami "zdokonalujícími" či "prohlubujícími" to, co je třeba od základu změnit, je zdrojem chronické krize, stále rostoucí. Dramaticky se vyhroutil v současném Polsku, kde jí ostrosti dodala některá národní specifika. Její symptomy však pociťují také ostatní země společenství, i když např. v Maďarsku je dopad zmírněn poměrným zpružením ekonomického

řízení od konce 60. let. Srovnáme-li dnešní skutečnost s perspektivami, jaké právě pro dnešek rýsovaly úvahy a prognózy vycházející z programu KSSS schváleného na vrcholu chruščevovské destalinizace 1961 /i při odečtení prvku voluntarizmu v nich obsažených/, můžeme odhadnout, oč strnulost mocenských struktur a neochotak opravdové demokratické reformě oslabuje a ochromuje tvůrčí potenciál společnosti osvobozené od neuhů kapitalismu. Právě když tyto neuhy v západním světě vystupují tak výrazně do popředí, nemá "reálný socialismus" pro masy jimi postižené onu přitažlivost, kterou v 30. letech měl stále ještě tehdy živý popud Říjnové revoluce a příslib vyjadřovaný v začátku budování plánované nekapitalistické ekonomiky. Přes opakované tvrzení, že jen socialismus umožní plný rozvoj a uplatnění vědeckotechnické revoluce, je v "reálném socialismu" její pokulhávací nástup umožňován převážně dovozem vyspělé mikrotechniky z kapitalistických zemí, nehledě k nutnosti stále rostoucího dovozu obilí ... O dostižení a předstižení současné krizové ekonomiky Západu vyšší produktivitou práce podle mnohokrát opakované Leniny úvahy nelze vůbec reálně hovořit. Lety do vesmíru i úspěšné ~~mezi~~ soutěžení s vyspělými kapitalistickými mocnostmi ve výrobě složitých zbraní hromadného ničení samozřejmě posiluje mocenské postavení zemí "reálného socialismu" ve světě, přispívá k udržení vojenské rovnováhy jako celkem vratké základny současného míru, ukazuje mohutně vědeckotechnický i výrobní potenciál SSSR i jeho spojenců. Tím víc ovšem kontrastuje s celkovým zaostáváním, s prudkým poklesem hospodářského růstu, s nezpůsobilostí úspěšně konkurovat vyspělým kapitalistickým zemím na světových trzích i v možnostech pomáhat rozvoji "třetího světa". Schopnosti a potenciální možnosti výrobních a tvůrčích sil jsou tu brzděny a omezovány těžkopádným centalistickým byrokratickým řízením, vycházejícím ze strnulých mocenských struktur.

Situace, s kterou se setkalo Československo počátkem šedesátých let jako nejvyspělejší země společenství, a která byla jedním z důvodů snahy o hlubokou hospodářskou reformu, vynucující si i demokratizaci politického systému, nastává analogicky pro další země společenství, pro jeho celek i pro vedoucí mocnost. Ona "společenská smlouva" či výměnný obchod, jímž moc zatlačila /či nalákala/ občana do soukromí konzumního způsobu života, aby zmírnila, neutralizovala či prostě zlikvidovala tlak společnosti na nutnost demokratické reformy, má v takové situaci převážně negativní účinky: ztráta

zájmu o věci společnosti, ztráta věrohodnosti oficiální ideologie a propagandy, neexistence jakékoli opravdové angažovanosti pro cíle mocí vyhlašované, což při neochotě a nemožnosti uplatnit v ekonomice čistě ekonomické stimuly nedovolí plný rozvoj pracovní aktivity a naopak zvyšuje váhu "druhé ekonomiky", řízené čistě tržními /"černotržními"/ vztahy, proplétanými rostoucí korupcí zazahující idó státní ekonomiky a správy. Navíc se blíží/pokud ještě nenastal/ okamžik, kdy zvolnění či brzdění tempa růstu s řadou omezení polovčatých zásahů "zdokonalujících" udržovaný systém řízení ohrožuje dodržování oné "smlouvy". Nějak podobně - viděno velice globálně a v leccčems nepřesně - vypověděli "společenskou smlouvu" polští dělníci, když dali najevo, že svou emancipaci nehledají pod prapory sjednocené dělnické /komunistické/ strany, nýbrž v "Solidaritě" pod prapory polského nacionalismu a s čenstochovskou madonou.

IV.

Polské události zdaleka nevyřešené vojenskou vládou, která jen s druhé strany potvrdila to, co řekli dělníci o iluzornosti "vedoucí úlohy" komunistické strany, stejně jako všeobecný stav hospodářské a společenské krize v zemích sovětského bloku nemohou zůstat nepovšimnuty vedením v Moskvě, rozhodujícím faktorem pro možnost reform "reálného socialismu". Slova J. Andropova na listopadovém zasedání ÚV KSSS o nutnosti vytvořit hospodářské i organizační podmínky, "které by podněcovaly ke kvalitní a produktivní práci, k iniciativě a podnikavosti", spolu s potřebou "zvážit i zkušenosti bratrských zemí a přihlédnout k nim", lze snad považovat za příznivý náznak. Jistě je nutno vyčkat, jak se jejich účinek projeví. Otázkou zůstává zda při zvažování "zkušeností bratrských stran" bude nové pobřežně-vovské vedení chtít a moci objektivně zhodnotit i naše zkušenosti roku 1968 a zkorigovat hrubou chybu svých předchůdců, jejíž škody v Československu i mezinárodním komunistickém hnutí pokrokové veřejnosti jsou dnes dost evidentní. Nedělejme si iluze: Škody, které má dnešní moskevské vedení napravovat, nejsou jen v Československu; daleko větší a daleko nalahavější je potřeba náprav jinde. Současné vedení u nás se jistě bude snažit dokazovat doma i v Moskvě, že u nás není co napravovat.

Stačí zatím sledovat dopad citovaných slov v SSSR: Jsou-li míněna vážně, zavání to tím, co u nás je proklínáno a zatracováno jako "šikovština". Zmínka nejen o hospodářských, nýbrž i organizačních

podmínkách nasvědčuje vědomí nutnosti chápat ekonomické úpravy v širším společenském kontextu. O možnosti a schopnostech nového muže v čele chápat tyto souvislosti nedogmaticky svědčila by i jeho slova pronesená u příležitosti Leninova výročí v dubnu t.r.: tehdy v obraně proti západním kritikám sovětského systému mluvil i o pluralismu: pozoruhodné je, že vůbec tento termín byl v Kremlu vysloven, a to s přiznáním, že nejen v kapitalismu, ale i v socialismu existuje pluralita rozdílných zájmů společenských skupin - nesporný pokrok proti dosavadnímu monolitnímu pojetí. Závěr, odmítající legalizaci opoziční strany, není v rozporu s pojetím Akčního programu KSČ z r.1968 o partnerském vztahu společenských organizací vůči KSČ, jejíž "vedoucí úlohu" je třeba považovat spíše za stálý politický úkol než za nadekretovanou vládu nad společenskými, uplatňovanou mocensko-byrokraticko-policejním stylem. Odmítnutí opoziční strany nevylučuje společenskou oponenturu, jak se o ní v 60. letech u nás diskutovalo a jak ji v obrodném procesu i v obranném boji po srpnové intervenci uplatňovaly různé společenské složky - odborové hnutí, koordinační výbor vědeckých a uměleckých svazů či studentské a mládežnické organizace nebo tisk. Možná, že tato interpretace jde příliš daleko: neškodí však ji připomenout.

I v nejstřízlivější, nejzdrženlivější interpretaci lze nástupní projev nového sovětského vedení chápat jako výraz ochoty uvažovat o podstatných reformách především v ekonomickém mechanismu řízení. To ovšem při všeobecně uznávaném a praktikovaném primátu politiky nad ekonomikou nemůže nechat nedotčený politický systém. Jakkoli se jistě bude většina mocenské elity bránit opravdové a dalekosáhlé demokratizaci a vynasnaží se držet ekonomické faktory v jakémsi technokratickém rámci, nezabrání tomu, aby takové reformy vyvolávaly tendence k uvolnění, demokratizaci a autonomii různých složek společnosti oproti moci. Ty budou jistě silnější v těch zemích společností, kde demokratické tradice ještě stále žijí jako významná složka národní identity a kde jakýkoli krok k reformě v mocenském centru je probudí k projevu života.

V.

Tím vším vystávají otázky: Je tu příležitost také pro nás? Je možno také pro československou společnost dostat se z temna, uvaleného tanky ze srpna 1968? Může také ona věřit v záblesk světla na

konci tunelu dlouhého téměř 15 let/v ledaččems připomínajících delší temno 17. a 18. století až na to, že zatím "reálněsocialistické" temno nedokázalo produkovat ekvivalent baroka, pokud zaň nechceme považovat pražské metro či snad palác kultury/? Může se po dlouhé mrazivé zimě přivezené tanky vrátit nezapomenutelné "pražské jaro"? A může se vrátit možnost nechat je dozrát do léta a žní prospěšných nejen Československu, ale i těm, kdo v srpnu 1968 toto jaro tak rově zdupali?

Jistě to závisí na nich - ale aspoň trochu i na nás. A ně měli bychom využít aspoň toho "trochu"?

Zatím asi nejsme schopni klást sobě i jiným/zvláště těm, do jsou ve strukturách/ tuto otázku. Odpověď na ni si nedokážeme vy- myslit. Tu by měla dát naše společnost, její produktivní a tvůrčí síly.

Může tuto odpověď dát dnešní KSČ, podle ústavy i opakovaně prohlášení větších či menších hlasatelů "vedoucí síla" současné československé společnosti? Tak jak byla přeformována v "normalizaci", tj. v "kapitulaci před srpnovou intervencí, není schopna takovou otázku vůbec připustit, natož pak na ni odpovědět. Jako vrchnostensko- byrokratický nástroj mocenské elity nemá autoritu ani věrohodnost. v lidových vrstvách přes vyhlašovanou stále pevnější "jednotu strany a lidu". Právě proto však nemůže zůstat necitelná a hluchá vůči názorům a náladám společnosti. "Normalizační" čistky z ní vyločily většinu členů ochotných se angažovat pro ideu socialismu samostatně a tvůrčím způsobem pojetou. Zub času 15 let zmenšil podíl dogmatiků a konzervativců, již tak nevelký ve zkoušce let 1968-69. Nesporně vzrostla proporce karieristů i těch, koho do strany přivedla nutnost zachránit existenční postavení. To snížilo potenciál odhodlání členů strany bojovat ve svém prostředí za prosazení její linie a zesílilo jejich ochotu hledat kompromis s názory a náladami tohoto prostředí.

Poněvadž "vedoucí úloha strany" je zakotvena v ústavě i v praxi státní správy i hospodářství, nelze počítat s jakoukoli možností reformy, s níž by komunistická strana jako organizace mocenské elity nesouhlasila a již by aspoň formálně nepodporovala. V dnešním jejím složení lze těžko čekat, že by byla přímým iniciátorem jakékoli reformy; může být však tlumočnickem takové iniciativy vycházející z produktivních, tvůrčích sil společnosti. Půjde o to, aby tyto síly dokázaly ji k této úloze přinutit. V tom bude rozdíl situace roku 1968, kdy KSČ vystupovala jako opravdový mluvčí potřeb a tužeb pokrokových sil.

Odkud můžeme očekávat popudy a podněty k reformě, jež by posunuly společnost "reálného socialismu" na cestu opravdového, demokratického a samosprávného socialismu? Zásadně od těch tříd a vrstev, které představují produktivní a tvůrčí síly společnosti.

Je to samozřejmě dělnická třída, představující většinu naší společnosti a zahrnující - v důsledku zásady, že věda se stává přímou výrobní silou - také technické a vědecké pracovníky v oborech bezprostředně souvisejících s výrobou. K ní se připojuje početná inteligence, jejíž pracovní zaměření je orientováno spíše společensko-vědně či správně a jejíž bezprostřední spojení s mocenskou elitou je výraznější než u technicko-vědecké inteligence. Obě tyto skupiny, mezi nimiž někde je hranice velmi nejasná a těžko definovatelná, jsou zásadně bezprostředně zainteresovány na progresivním chodu hospodářství i společenského mechanismu. Proti-reformní politika mocenské elity v bezprostřední minulosti - v souvislosti s uvedeným výměnným obchodem či "společenskou smlouvou" - dokázala neutralizovat podstatnou část těchto tříd a vrstev do té míry, že nemá bezprostřední zájem na zlepšení chodu hospodářského i společenského mechanismu: právě jeho neuspokojivé fungování dává této části zásadně progresivních tříd a vrstev možnost uspokojovat své bezprostřední potřeby; změna by mohla toto dosavadní uspokojování zpochybnit, ne-li přímo ohrozit či poškodit. To se týká rovněž třídy družstevního rolnictva. Při atomizaci společnosti a těchto jejích tříd a vrstev, vyvolané a povzbuzené právě protireformním kurzem mocenské elity, nelze očekávat alespoň v nejbližší době, že by se zájem části těchto tříd a vrstev na reformě hospodářského zřízení i politického systému mohl projevit kolektivně, zvláště též proto, že organizace těchto tříd a vrstev jsou podle známého stalinského schématu, plně "obnoveného normalizací", jen převodovými pákami či kolečkem, jednostranně řízenými popudy shora, od špiček mocenské elity reprezentovaných vededím a aparátem komunistické strany.

To ovšem nevylučuje u jednotlivců a celých skupin z těchto tříd a vrstev působení ideových či zájmových motivů, které překonávají uvedené brzdící faktory do té míry, aby své nositele mobilizovaly k aktivnímu působení na své okolí, na organizace i instituce, v nichž působí, a nakonec i k tlaku na vrchol byrokratické mocenské pyramidy.

Připomeňme jen některé z takových motivací: přirazený zájem dobrého svědomitého pracovníka na tom, aby jeho práce měla nějaký

smysl a dávala výsledky odpovídající normálnímu známému standartu, není u značné části pracujících zatlačen konzumentským pohledem; je tu přirozený zájem technika, aby fungovalo zařízení, za něž odpovídá - a to na všech stupních odpovědnosti; zájem vědeckého pracovníka na aplikaci jeho výzkumných prací. Samozřejmě jsou tu i motivace širší, ne čistě osobní: demokratickou reformu si přejí také ti, kdo cítí nutnost zabránit dalšímu zhoršování životního prostředí a ničeni naší země pokračováním v extenzivním růstu výroby a v šíření konzumního způsobu života. Chtějí ji ti, kdo prožívají kontinuitu dějin naší společnosti a chtějí upevnit a oživit důležitý prvek naší národní identity, demokratismus, zatlačovaný a umlčovaný vrchnostencko-byrokratickou praxí dnešní mocenské elity. Pro hodně lidí - přes všechno, čím byl u nás od vojenské intervence a "normalizace" zdiskreditován pojem "socialismus", stojí stále za to podpořit snahy, aby se naše společnost dostala ze současné krize na cestu k opravdovému, demokratickému a samosprávnému socialismu. Je to poctivé hledání části mladé generace, která v omšelém rituálu dogmatických pouček a stereotypních hesel nemůže uznat cestu oprávněné angažovanosti za lidské hodnoty, k nimž socialistické úsilí má směřovat. A pochopitelně jsou tu velmi početní občané "druhého či dalšího řádu", které buď pro trvajících věrnost myšlenkám roku 1968 či pro nekonformní postoj k různým aspektům politiky moci její orgány šikanují, diskriminují či brání jim v plné seberealizaci; tato kategorie není ani početně ani kvalitativně zanedbatelná.

"Blok" sil schopných vyvinout tlak na reformu je ovšem značně různorodý a jako celá společnost atomizovaný. Pokoušet se zformovat jej v aktivního činitele působícího přímo na struktury se nezdá zatím reálné. Je však možno uvažovat o cestě občanských iniciativ, slučitelných s právním řádem a těžko potlačitelných mocí. V západních zemích jsou ve formě ekologických a mírových hnutí jakousi antitezí tradičních forem politické angažovanosti otevřenou zvláště mládeži hledající své cesty aktivní společenské účasti. Že také u nás lze - i když kvantitativně menší a užší mírou - použít této formy společenského vystoupení, svědčí již 6 let existence "Charty 77".

A samozřejmě ani to není jediná možná forma, jíž by mohli aktivní stoupenci demokratické reformy působit na své okolí, na společnost a konec konců i na mocenské struktury. Podstatou jde o to, rozvinout společenský dialog různých složek i jednotlivců nabzajem a také s mocí o vážném problému - o nutnosti demokratické reformy, jež

může zabránit tomu, aby se "reálný socialismus" nestal slepou uličkou našeho národního vývoje /ale i v mezinárodním smyslu, jak se obávají někteří komunisté Západní Evropy, slepou uličkou celého proudu inspirovaného a zahájeného ruským Říjnem/.

VI.

Myslím, že stojí za to pokusit se rozvinout takový dialog v naší společnosti. Jeho možnost se nabízí především v hospodářské situaci a snahách mocenské elity "zdokonalit" své metody řízení. Kolik příležitostí k seriózním rozborům jakých těchto snah, tak i toho, čeho je skutečně potřeba. A zde se už podává samo sebou další souvislost a podmíněnost vážné ekonomické reformy demokratizací společenského klimatu i politického systému. Uveřejní-li hospodářský týdeník řízený KSČ úvahu v tomto smyslu, byť i zaklouzulovanou tak, aby nevyvolala v myslích mocenské elity strašidlo skutečné demokratizace, proč nevést všemi prostředky dialog o nutnosti společenské kontroly moci, o pluralitě ve společnosti směřující k socialismu, o charakteru samosprávy jejích podstatných složek, o "vedoucí úloze komunistické strany" nikoli ve smyslu byrokraticko-vrchnistenského panství nad společností, nýbrž ve smyslu úkolu, jež má tato strana vůči společnosti jako službu, o pojetí a obsahu termínu "socialistická demokracie", vzývaného moci, o funkci lidských a občanských práv pro řádné fungování takové demokracie, o potřebě pravdivé a plné informovanosti lidí, od nichž se chce souhlas s něčím nebo dokonce pracovní úsilí pro to, atd. atd? Otevření některých těchto otázek Andropovem při nástupu v Moskvě spolu s jejich žhavostí v současném Polsku, jejich "přihořívání" v naší ekonomice podivuhodně koinciduje s 15. výročím československého Ledna. Kolik příležitostí připomenout, že na mnohé z otázek zde vyvstávajících a vznášených se pokusila KSČ s opravdovým souhlasem lidu najít odpověď, kterou přinejmenším lze uvést a s odstupem času posoudit věcněji a seriózněji než činí stereotypy "poučení" - dokumentující především, ne-li jediné úroveň těch, kdo je psali a schvalovali 1970. Konec konců zasluhuje naše společnost, aby se jí říkala plná pravda o událostech, kterými se jako málo jinými zapsala do paměti světa. A měla by se jí říci jako skutečné poučení, jako zkušenost, z níž lze vycházet při řešení problému dnes nás tížících a znepokojujících. Proč neoživit Akční program z roku 1968 a neříci si, co z něho by se hodilo na naše potíže a v čem by bylo třeba je opravit i doplnit? Máme-li my, kteří jsme

tento podle italských soudruhů "ušlechtilý pokus o obrodu socialismu" /rezoluce IKS z 30.12.1981/prožívali, ještě co povědět dnešku a zítřku, pak nejspíše předat tyto znalosti a zkušenosti těm, kdo by to měli dělat líp dnes a zítra. Naní bez významu ani to, že v nastupujícím roce bude naše společnost bilancovat také 65 let novodobé české a slovenské státnosti, prověřující základní hodnoty identity našich národů - ty hodnoty, které tak výrazně ožily v roce 1968 a jež se nepodařilo odstranit a potlačit ani "normalizací" 70 let. To vše se může ozvat v širokém mnohotvárném dialogu.

Nikdo si asi nedělá iluze o ochotě naší mocenské elity k takovému dialogu, tím méně k demokratickým reformám, které by nutně omezily jejich mocenský monopol spojený s parvenuovskými výsadami. I když v ní nemusíme nutně spatřovat mluvčího "névé třídy" /Džilas/ či "státní buržoázie" /Ch.Battelheim/, nemůžeme ignorovat zřetelnou snahu ohradit se proti společnosti, nad níž v jejím jménu vládne. Sama šova, sebe lépe volená, neprorazí tyto hráze moci. Jsou tu však skutečnosti, jež jim dádají potřebné váhy, jsou tu síly, jež mohou svým tlakem těmito hrázemi pohnout. Ty mohou i uvnitř těchto hrází vyvolat diferenciaci, neboť ani tato elita není imunní proti motivacím, o nichž jsme mluvili. Také uvnitř je třeba vyvolat dialog a diskusi, jež tuto diferenciaci prohloubí. Také pro ní - právě jako pro mocenskou skupinu, nesoucí výlučnou a plnou odpovědnost - stojí otázka, co dělat, aby se "reálný socialismus" nestal slepou uličkou společnosti, jíž vládne. Jsou bezpochyby jednotlivci i celé skupiny v jejích řadách, které si to uvědomují. Aby to cítili naléhavěji, budou je nutit skutečnosti naší ekonomiky, možná též kroky nového sovětského vedení - ataké. last net least, dialog, jež se ve společnosti podaří rozvinout.

Nezapomínáme přitom na mezinárodní souvislosti a podmínky, jež jsme možná v roce 1968 nedovedli dost dobře odhadnout ani plně využít. Zde jsme - oproti roku 1968 - mnohem více diváky a pozorovatele než aktivními účastníky. Můžeme si tedy pouze přát, aby nové sovětské vedení soustředilo svou pozornost směrem zdůrazněným Andropovými slovy o hospodářské politice jako nejdůležitějším faktorem ovlivnění "světového revolučního procesu" a nedalo se vtáhnout Reaganem do dalšího kola závodů ve výrobě a zdokonalování prostředků ničení, jichž už dnes obě strany mají v rozsahu, kdy nezáleží na tom, zda mohou zničit protivníka, sebe i celé lidstvo pětkrát, desetkrát či kolikrát víc. Jakákoli obnova studené války i kurzu na

na novou konfrontaci velmocí a bloků může být přáním vojensko-průmyslových komplexů a ideologických dogmatiků obou stran, vede však obě strany jen do slepých uliček a zabranuje jim z nich vyjít. Bohřbila by také naděje na seriózní demokratickou reformu u nás. Na druhé straně je opravdová politika uvolňování v duchu helsinského Závěrečného aktu konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě nerozlučně spojena s posílením demokratických vazeb a metod na obou stranách, s respektováním práv a důstojnosti člověka, s kontrolou moci společností, se soutěžením v rozsahu skutečné svobody a životních jistot člověka. Má-li se v roce 1983 na naší půdě uskutečnit kongres na obranu míru a života lidstva, je tu další příležitost kolem jeho příprav a průběhu rozvinout dialog o opravdových předpokladech míru a bezpečnosti i spolupráce národů ve vztahu moci a společnosti v každé účastněné zemi.

Tyto poznámky si nečiní nárok na originalitu, objektivitu, ale ani na úplnost výpočtu problémů. Jistě bylo k tématice reformovatelnosti "reálného socialismu" řečeno a napsáno jinde mnoho moudřejších, hlouběji pronikajících a možná i perspektivnějších; a zcela jistě se tak stává i stane v průběhu dialogu i diskuse, k níž se tyto poznámky pokoušejí přispět. Důležité je, aby se takový dialog či diskuse rozvinul a vnikl do vědomí společnosti na nejrůznějších úrovních jejího života, aby se stal základem i podnětem k pozitivním krokům.

Prosinec 1982

+ + +

ZAMYŠLENÍ NAD TEORIÍ NEDOSTATKOVÉ EKONOMIKY

Rozhodující hybnou silou soc. ekonomiky je tlak pracujících na zvyšování reálných mezd, zlepšování pracovních a životních podmínek. Tomuto tlaku se musí podřítit i manažeři soc. podniků i stát. Nejsou-li sto mu vyhovět, padají nejen jednotliví manažeři, ale někdy i vlády. Je to především tento tlak, který nutí manažery v existující soustavě řízení bojovat za výhodný plán, fixlovat jeho plnění. Čelí-li tomuto tlaku plánovací mechanismus v zájmu rovnováhy peněžních příjmů obyvatelstva a fondů zboží přísnou regulací mezd, přísným stropováním jejich růstu - a ukazatelé mzdového fondu patří mezi nejostřeji sledované - přirozeným ventilem, jímž se tento tlak projevuje, je snaha změkčit podmínky, snížit úsilí, které dosažení stanoveného růstu mezd vyžaduje. Manažer, který by usiloval o maximalizaci rozdílu mezi vstupy a výstupy, v situaci, kdy tím podnik nejen nezíská přiměřené vyšší požadavky, které by mohl poskytnout pracovnímu kolektivu jako odměnu za zvýšené úsilí, které tato maximalizace vyžaduje, ale při plánování "podle dozažené úrovně" dokonce dosáhne jako hlavního efektu pouze zpevnění úkolů, zvýšení úsilí, na něž je přírůstek mezd vázán, takový manažer by jednal proti zájmu pracovního kolektivu a dostal by se s ním dřív či později do konfliktu.

Cílem je, aby se tlak pracovního kolektivu na růst mezd a zlepšení pracovních a sociálních podmínek projevoval jako tlak na efektivnost. K tomu je třeba především zrušit jakékoli administrativní stropování růstu důchodů podniků a z něho odvozeného růstu individuálních odměn. Rovnovážný vývoj hospodářství, soulad peněžních příjmů a nabídky zboží lze uspokojivě zajišťovat regulačními mechanismy, pravidly rozdělování důchodů, daňovou politikou, cenovou politikou. Diferenciace odměn v závislosti na ~~zisk~~ efektivnosti jednotlivých podniků nemusí také mít primárně ~~charakter~~ charakter diferenciace základních mezd. Z hlediska tlaku na efektivnost je, zdá se výhodnější diferenciace podílu na zisku. Nelze zřejmě spoléhat na přímý tlak státu a jeho orgánů jako reprezentanta společenského vlastnictví výrobních prostředků. Tento tlak nemůže také být analogií tlaků kapitalistických vlastníků, akcionářů. Představitel státního orgánu, který požaduje na manažerovi social. podniku, aby efektivně vyráběl, je stejným zaměstnancem jako manažer a

navíc se podílí na ziscích organizace. Proto bude náchylnější k větší toleranci než akcionář. Ostatně přímý tlak státních orgánů na efektivní hospodaření ve formě požadavků na social manažery existuje i v nynější soustavě řízení a přináší, jak jsme viděli mizivé výsledky. Není schopen změnit chování manažerů, pouze mírní jeho extrémy.

V ekonomice s decentralizovanou rozhodovací pravomocí musí mít tlak státu na efektivní rozhodování jinou podobu. Musí spočívat hlavně ve formování vnějších podmínek hospodářské činnosti jednotlivých hospodářských organizací, pravidel hospodaření. Musí především bránit tomu, aby manažeři nemohli uspokojovat mzdové tlaky zvyšováním cen svých výrobků a získáváním doplňkových příjmů, které nesouvisí s poskytovanými výrobky a službami. A nesmí z manažerů jejich hříchy snímat, projeví-li se důsledky jejich špatných nebo příliš riskantních rozhodnutí. To jsou problémy, o nichž jsme hovořili v souvislosti s rozpočtovým omezením. Velmi slabý, skoro žádný, je tlak ze strany odběratelů. Vyplývá to nejen z nedostatkivosti, ale také s institucionální a organizační struktury výroby, obchodu a služeb, jak se vytvořila v průběhu dosavadního vývoje. Tato struktura sama je jedním ze zdrojů nedostatkivosti v ekonomice.

Existující organizační struktura se vyvinula hlavně působením tří motivů. Za prvé - sociálně politického. Ten vedl k totální likvidaci spukromého vlastnictví, a to i v těch sférách, kde bylo založena na vlastní práci a kde zespolečnění nemohlo zrušit individuální charakter práce, nahradit jej kooperovanou výrobou. To se týká mnoha úseků služeb, opravárenství, řemeslné výroby. Ekonomický "efekt" zespolečnění se v těchto oblastech projevil v podpoření stimulů ke kvalitní a odpovědné práci, ve zvýšení ceny těchto činností a v omezení jejich nabídky. Přitom toto zespolečnění stejně neodstranilo soukromou malovýrobu. Ta existuje dál v podobě tzv. "druhé ekonomiky", pololegálního či ilegálního melouchaření.

Druhý motiv byl ekonomický. Dá se charakterisovat jako absolutizace ekonomického principu "úspor z rozsahu výroby". Vedl k rušení drobných provozoven, ke koncentraci a specializaci výroby, to všechno "v zájmu produktivity práce" a "snižování nákladů výroby" a bez ohledu na spotřebitele. Ani důsledky uplatňování těchto obecně uznávaných progresivních zásad organizace výroby nebyly proto jednoznačně pozitivní. Při rušení drobných provozoven a přesunování

výrobních programů provádějících koncentrací a specializací se zároveň "čistily" výrobní programy, mizely z nich různé "okrajové", svým významem nepříliš důležité výroby. Zužoval se sortimentní rozsah nabídky, který se podřizoval zájmům hromadění výroby, zvýšení její seriovosti. Výroby, služby se vzdalovaly spotřebiteli atd.

Třetí motiv lze charakterizovat jako organizační. Vyplýval z potřeb centrálního plánování a řízení. Je přirození, že snadněji se řídí a kontroluje deset jednotek než sto. Odtud tendence k vytváření velkých podniků se závody a provozy rozsetými od Čopu do Aše a k jejich dalšímu sdružování do výrobně hospodářských jednotek, budovaných převážně podle oborového principu. Všechna tato organizační opatření se samozřejmě zdůvodňovala jinak, ale jejich hlavní přínos spočívá především v zjednosušení vertikálních řídicích vztahů. Efekt osobních přínosů již není zdaleka tak jasný. Podpořila koncentraci a specializaci výroby avšak přínosy pro urychlení technického pokroku a lepší zásobování hospodářství, které se očekávaly od komplexního vybavení VHJ všemi činnostmi nezbytnými pro rozvoj výroby a jejich jednotného řízení se jaksí nedostavily.

Výsledkem působení těchto motivů na vývoj organizační struktury je, že svou průměrnou velikostí, průměrným počtem zaměstnanců drží naše podniky naprosta suverénně o mnoho, mnoho délek světový primát. U nás má průměrná velikost podniku /včetně družstevních, komunálních a místních hospodářství/ řád tisíců, zatímco v těch nejvyspělejších, nejzmonopolizovanějších kapitalistických zemích desítek. Velmi silně v tomto ohledu za námi zaostávají i ostatní socialistické země.

Důsledky této skutečnosti pro fungování hospodářství jsou však spíše negativní. Velikost podniku sama o sobě vyvolává tendenci k omezování, ochuzování nabídky. V národním hospodářství existuje spousta výrobků s poměrně malým rozsahem poptávky, výrobků, které je třeba přizpůsobovat individuálním požadavkům spotřebitele jako výrobních podniků, tak občanů. O hospodářských výsledcích velkých podniků však rozhoduje především hromadná, seriová výroba a ony rozsahem omezené, drobné výroby logicky zůstávají na okraji jejich pozornosti. Spíše je obtěžují, zatěžují a proto se jich snaží zbavit. Pro malé podniky jsou však takové výrobky existenční záležitostí. Mohou se na ně specializovat vyrábět je vyšší úrovní a levněji. Není náhodou, že právě v oblasti tzv. subdodávek, součástek, dílů, přístrojů a pod. se pociťuje nedostatkovost nejsilněji. A není také náhodou, že ve vyspělých kapitalistických státech jsou právě tyto

subdodávky doménou malých specializovaných podniků. Druhým závažným důsledkem organizační struktury výroby, obchodu a služeb, která se u nás vytvořila, je skutečnost, že podstatně omezuje možnosti výběru dodavatele. Nemůže-li si však odběratel vybrat dodavatele, musí se podřídit. Musí se přizpůsobit zájmům a potřebám dodavatele, akceptovat sortiment a termín dodávek, které vyhovují dodavateli. Zvláště je-li dominantní postavení dodavatele pramenící z organizační struktury ještě podpořeno, utvrzeno administrativním reglementováním výrobních programů jednotlivých podniků a někdy dokonce i administrativním přidělováním dodavatelů jednotlivým odběratelům. Je to monopol v plném slova smyslu, tím horší, že není většinou založen na ekonomické převaze, ale na organizační centralizaci a administrativním rozdělení výrobních programů. Je to monopol u něž jednoduše převládají jeho negativní důsledky a stránky, monopol, o němž Lenin prohlásil, že znamená zahnívání.

Jestliže jsme řekli, že pro podnik může být výhodné udržovat mírnou nedostatkovost svých výrobků, je třeba k tomu dodat, že tak může reálně jednat, je-li na něm odběratel plně závislý. Monopol a nedostatkovost se vzájemně podmiňují a umocňují. Existující organizační struktury výroby, obchodu a služeb je vedle měkkého rozpočtového omezení samostatným zdrojem nedostatkovosti v ekonomice. Bez její zásadní změny nelze proto plně odstranit nedostatkovost, nelze dosáhnout, aby chování socialistických podniků bylo účinně, efektivně ovlivňováno tlakem odběratelů. Intenzitě tlaku odběratelů je přímo úměrná jejich možnostem volit si dodavatele. Jedině hrozba ztráty odběratele a snížení odbytu může manažery socialistických podniků donutit, aby interní tlak na zvyšování mezd transformovali do úsilí získat si a udržet přízeň odběratelů, do odbytové expanze, do snahy využít všech příležitostí, které nabízí technický rozvoj a mezery v uspokojování potřeb, k rozšiřování odbytu. Někdy se hovoří o expanzivních tendencích podniků, "honně za množstvím", jako o příčině nedostatkovosti. Tak tomu může být v podnicích, kdy rozpočtová omezení jsou měkká a kdy snaha po expanzi se projevuje v první řadě tlakem na růst zdrojů. Avšak v situaci, kdy poměrně tvrdá rozpočtová omezení udržují poptávku po výrobních vstupech v hranicích daných běžnými a očekávanými příjmy z prodeje zboží a služeb, je snaha po expanzi výroby a prodeje nezbytnou podmínkou pro vytvoření a udržování přetlaku nabídky na trhu.

Můžeme tedy shrnout. Nejen hmotná zainteresovanost ~~manažerů,~~ manažerů,

ale spolu s ní a především kombinovaný tlak pracovního kolektivu, státu a odběratelů je tou reálnou silou, která může změnit zavedené normy chování, donutit manažery, aby usilovali o minimalizaci vstupů a maximalizaci výstupů, aby využívali všech příležitostí ke snížení nákladů a zvýšení odbytu, protože to je jediná cesta jak trvale splňovat požadavky pracujících na růst výdělků a zlepšování pracovních a sociálních podmínek.

x x x

Podmínky nezbytné pro změnu chování podnikové sféry, lze jinak vyjádřit také tak, že jde o vytvoření situace, v níž by o ekonomickém postavení podniků, jejich důchodech a možnostech rozhodovaly především horizontální vztahy hospodářské, založené na zpětných vazbách vlastních tržnímu mechanismu, a nikoli vertikální vztahy mezi podniky a státem. V souvislosti s tím, se zpravidla namítá, že důsledkem takové situace nutně bude oslabení úlohy státu, likvidace jedné z největších vymožeností socialismu, plánovitosti. Takové postoje jsou-li omezeny zkušeností existující soustavy řízení, jsou zcela pochopitelné. Vždyť v ní jsou závazné úkoly a limity plánu vlastně jedinou reálnou silou nutící hospodářské organizace k efektivnímu hospodaření a zajišťující jakous takous rovnováhu v hospodářství. Proto se každé oslabení závaznosti plánu jeví jako otevírání prostoru pro anarchii a chaos pro orgie lokálních protispolečenských zájmů, pro rozvrat ekonomiky. Ve skutečnosti svědčí takové postoje jen o omezenosti svých nositelů, kteří nejsou sto dohlédnout za humna své každodenní zkušenosti a předsudků.

Viděli jsme již, že v socialistickém hospodářství se vytvoření a udržování situace podmiňují racionální, efektivní chování hospodářských subjektů neobejde bez aktivní úlohy státu, bez odpovídající hospodářské politiky státu. Decentralizace rozhodovací pravomoci a vazba hospodářského postavení podniků na horizontální vztahy nejen neruší potřebu aktivní hospodářské politiky státu, podložené plánováním, ale naopak, odpovídající hospodářská politika státu je nutnou podmínkou úspěšného fungování hospodářského mechanismu a růstu efektivnosti národního hospodářství jako celku.

Tržní mechanismus sám o sobě je nedokonalý. Je nezastupitelným nástrojem koordinace detailního rozhodování subjektů mikrosféry, sladováním nabídky a poptávky v konkrétním sortimentu a tlaku na efektivnost v činnosti subjektů mikrosféry, selhává však v ekono-

mických makrovztazích. Není sto zabezpečovat globální rovnováhu nabídky a poptávky, a plynulý růst při žádoucí míře extenzivního využití zdrojů, zejména pracovních sil.

Působnost tržního mechanismu je omezená. Okruh problémů, které může úspěšně řešit, se omezuje ekonomickými zájmy a možnostmi subjektů mikrosféry. Řada problémů, činností vypadá z jeho zorného pole, i když jsou životně důležité nejen pro uspokojení finálních potřeb, pro harmonický, všestranný rozvoj životní úrovně, ale i pro zvyšování efektivnosti společenské výroby. Jen namátkou připomeňme sféru vzdělání, zdraví, ochrany životního prostředí, různých komunálních služeb, rozvoje dopravních cest apod., ale také velké výzkumné technické projekty, vyžadující koordinované úsilí řady subjektů a překračující svými finančními nároky i riziky reálné možnosti.

Tržní mechanismus je slepý. Výsledky jeho fungování jsou produktem relativně izolovaných rozhodnutí jeho subjektů. Každý z nich může přitom vycházet jen z omezeného okruhu informací. Tím narůstá riziko rozhodování, zejména rozhodování o větších investicích, zvyšuje se tření v přizpůsobovacích procesech.

Ve všech těchto případech musí ze tržní mechanismus zasáhnout stát. Musí jeho fungování doplnit regulačními mechanismy rozdělování důchodů a pravidly hospodaření, které by zajišťovaly celkovou rovnováhu hospodářství, stabilitu růstu a žádoucí míru extenzivního využívání zdrojů, a k dosažení těchto cílů usměrňovaly rozhodování tržních subjektů. Musí pečovat o rozvoj těch sfér činnosti a řešit ty věcné problémy rozvoje hospodářství, které překračují horizont zájmů a možností tržních subjektů. A musí neustále analyzovat souvislosti a vzájemné vazby jednotlivých činností, předvídat možné varianty jejich vývoje, volit z nich ty, které jsou nejvýhodnější z hlediska cílů společnosti, a vybírat prostředky a způsoby, které s nejmenším vynaložením sil povedou k jejich realizaci - neboli musí plánovat. Bez plánu by byla i hospodářská politika státu slepá. Plánování je nezbytným a závazným nástrojem koordinace činnosti jednotlivých státních orgánů a jednotlivých opatření hospodářské politiky. Národohospodářský plán, i když není rozepisován po vertikální linii až na jednotlivé hospodářské organizace, představuje pro ně komplexní informaci, která významným způsobem, snižuje rizika jejich rozhodnutí.

Plánování, hospodářská politika státu a tržní mechanismus se tedy vzájemně nevyklučují, ale naopak doplňují. Mají své sféry působ-

nosti, okruhy ekonomických vztahů, v nichž jsou vzájemně nezastupitelné. Jedině když se vzájemně doplňují a prolínají může národní hospodářství jako celek fungovat efektivně. Plánování může regulovat míru extenzivního využití zdrojů, míru jejich vnější volnosti a může vytvářet obecné předpoklady pro jejich intenzivní využívání. Nemůže je však samo zajistit, protože o míře intenzivního využívání zdrojů rozhodují bezprostředně výrobci, subjekty mikrosféry. A ty k tomu může donutit jedině tlak, plynoucí z reálného fungování tržních vztahů.

V žádném případě nemůže tedy jít o likvidaci plánování. Jde pouze o to, těžiště donucování hospodářských organizací k adaptabilitě, hospodárnému využívání zdrojů a technickému rozvoji přenést z vertikálních vztahů na horizontální, z plánu na tržní vztahy, administrativní donucení nahradit ekonomickým. Osvobodí-li se plánování od této donucovací funkce ve vztahu k hospodářským organizacím, může tím jen získat. Osvobozuje-li se tím zároveň od nutnosti neustále zasahovat do vztahů mikrosféry, řešit jejich rozpory a získává čas a prostor, jehož mu dnes nezbyvá pro úkoly, které mu náleží a které tržní mechanismus řešit nemůže. A může řešit tyto úkoly kvalifikovaněji, protože odpadá základna, důvod pro zkreslování informací o reálných možnostech a potřebách hospodářství proudících do plánovaného centra z podnikové sféry. Jedině když se plánování osvobodí od donucovací funkce vůči hospodářským organizacím, vznikají také obecné předpoklady pro tolik požadovaný soulad zájmů národního hospodářství a jeho jednotlivých článků. Stát a podniky sledují své specifické cíle, stát sleduje efektivní rovnovážný rozvoj národního hospodářství jako celku, podniky usilují o svůj efektivní rozvoj. Oba cíle se navzájem podmiňují. Podmínkou efektivního vývoje národního hospodářství jako celku je efektivní vývoj jeho článků a podmínkou efektivního rozvoje podniků je rovnovážný a efektivní růst národního hospodářství jako celku.

Obrazně a s nadsázkou můžeme národní hospodářství přirovnat k automobilu, který v prvním, tom dosavadním případě musí plánovač tlačit, protože motor selhává, zatímco ve druhém, tom žádoucím auto jede a plánovač řídí.

Pokusil jsem se charakterizovat - samozřejmě jen v prvním přiblížení a zjednodušeně a neúplně - příčiny nedostatkivosti a plýtvání v naší ekonomice, ukázat cesty a podmínky jejich překonání. Smutné, skličující je, že všechno, co bylo řečeno, nepředstavuje žádné nové objevy. V podstatě všechno bylo u nás řečeno již v 60. letech. Avšak jen za vyjimečných okolností může být poznání bezprostřední hybnou silou společenského vývoje.

Obraz našeho národního hospodářství je neutěšený. Bylo by však zřejmě iluzí předpokládat všeobecný silný zájem na změně tohoto stavu. Jednotlivci jsou s daným systémem nespokojeni jako spotřebitelé, ale většinou jim vyhovuje jako výrobcům. Podniků zajišťuje pohodlný život bez rizika. Požadavky manažerů na větší samostatnost jsou ve srovnání s tím druhořadé. Byrokratický centrální aparát se v daném systému seberealizuje, cítí se být, řečeno slovy Marxe, demigurem skutečnosti, vše konec konců závisí na jeho rozhodnutích. Prakticky nejvlivnější síly společenské struktury jsou s daným systémem existenčně spjaté. Z mocenského hlediska umožňuje daný systém manipulovat až do úrovně jedince - všichni jsou zaměstnanci existenčně závislí na rozhodnutích pyramidy nadřazených.

Prakticky jedinými silami, které mohou účinně působit ve směru změn dnešního systému plánovitého řízení je nespokojenost obyvatel jako spotřebitelů, a strach vlády před touto nespokojeností. Je však třeba šoku, aby nespokojenost obyvatel začala působit jako reálná síla. Strach vedoucích orgánů je strach před tím, aby si dosavadní tendence hospodářského vývoje nevynutily tyto šokující dopady na životní úroveň. Speciálním faktorem současnosti je cílící vojenská konkurence západních velmocí. Při daných tendencích vývoje a při dané efektivnosti v ní nelze obstát bez rizika šokujících dopadů do životní úrovně.

Lenin ukazoval, že příhodná situace pro revoluční změny nastává, když vršek už nemůže postaru vládnout a spodek už nemůže postaru žít. Zatím narůstá především vědomí, že nelze postaru vládnout. V každém projevu vedoucích představitelů a v usneseních vedoucích orgánů slyšíme požadavky na zásadní změny v metodách řízení a ve způsobu hospodaření. Poznání příčin existujících nedostatků a směru jejich změn a jejich cílevědomá realizace by měly být v těchto podmínkách logicky cestou, jak předejít situaci, v níž by spodek už nemohl žít postaru. Proto by mělo být v nejvlastnějším zájmu vedoucích orgánů této společnosti rozvíjet diskusi o příčinách našich hospodářských nedostatků a opatření k jejich překonání. To je i účel této stati.

INTERVIEW S VÁCLAVEM HAVLEM

Tento interview je prvním veřejným vystoupením Václava Havla po jeho propuštění z vězení. Poskytl ho francouzskému novináři Antoine Spirovi a byl poprvé publikován v trochu zkrácené verzi Le Mondem 10.4. Rovněž v poněkud zkrácené podobě vyšel dne 12.4. ve Frankfurter Rundschau. V různých úpravách ho publikovaly nebo mají publikovat i četné deníky v různých západních zemích jako NEWYORK Times, Corriere della Sera atd. Některé zahraniční revue - například francouzská Téméignage chrétien - připravují jeho publikaci v kompletní podobě; podrobně o něm referovaly i různé rozhlasové stanice.

Nedávno vás, téměř po čtyřech letech, propustily z vězení. Jaké je vlastně vaše současné právní postavení?

Mám tak zvané soudní /to znamená časově n~~á~~limitované/ přerušení trestu ze zdravotních důvodů. Teoreticky mohu od okamžiku, kdy budu lékařem uznán za vyléčeného, najít kdykoli ve schránce obsílku že mám tehdy a tehdy nastoupit k výkonu zbytku svého trestu /zbývá mi ještě 10 měsíců/. Ve skutečnosti však nemyslím, že mají československé autority v úmyslu, abych se - aspoň v dohledné době - do vězení vracel. V dlouhodobější perspektivě závisí vše, jako obvykle, víc na obecné politické situaci, než na mně. Já se sice snažím chovat opatrně, do vězení se dobrovolně nehrnu, ale svých názorů a postojů se vzdát přirozeně nemíním.

Vaši státní činitelé tvrdí, že za názory se ve vaší zemi nezavírá. Za názory ne, jen za jejich projev. Co to je ale názor, který není projev? Což teprve svým projevením se nestává názor názorem?

Byl jste necelý měsíc v civilní nemocnici, teď už jste skoro měsíc doma, Jak se k vám policie chová?

Řekl bych, že zatím je jakýsi "klid zbraní". Mimo běžných šikan, prováděných prostřednictvím jiných úřadů, jako je například úsilí zbatit mne pražského bytu pod záminkou, že jsem si svou venkovskou chalupu zařídil tak, že se vlastně stala druhým bytem /podle čs. zákona nesmí občan vlastnit dva byty/, mám od policie pokoj, nijak viditelně mi aspoň nedává o sobě vědět /že jsem odposloucháván, je ovšem pravděpodobné/. Trochu se asi čeká, co budu dělat a jak se budu vyvíjet, trochu to asi vyplývá z celkového zmírnění policejního tlaku proti Chartě 77, souvisejícího s obecnou politickou situací v naší zemi, kterou dnes charakterizují známky určitého vyčkávání

a nejistoty. To zmírnění je ovšem jen relativní a omezené, svědčí o tom například nedávný zásah proti františkánskému řádu.

Jistě jste se už seznámil s velkým ohlasem, který měl ve světě v roce 1979 pražský proces s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných /VONS/, tedy s vámi a vašimi přáteli, a s širokou solidarnitou, které se vám dostalo.

Něco málo jsem se o tom dozvídal už v vězení, s kompletnější dokumentací, pokud přežila několik domovních prohlídek, se postupně seznamuji. Jsem při tom znovu a znovu překvapen a hluboce dojat šíří a hloubkou podpory, které se nám dostávalo nejen v době našeho procesu, ale po celou dobu našeho vězení. Těší mne a považují za velmi důležitý - nejen pro nás, ale obecně - zájem a podporu různých vládních činitelů, stran, politických organizací atd. Přiznávám se však, že největší radost mám z těch nesčíslných projevů solidarity, které nelze ani vzdáleně podezírat z toho, že se jim náš případ hodil do jejich vlastní politické hry, ti z těch, které vyrůstaly spontánně a "zdola" nejen z prostého humánního zájmu o osud bližních, ale i z hlubokého pochopení, že je-li ohrožena svoboda a důstojnost kdekoli na světě, je tím ohrožována všude a je tím útočeno na samo lidství člověka a tím i na snesitelnou budoucnost nás všech. Víím, že mnozí z těch, kteří veřejně na naši podporu vystupovali, by se sami chovali - dostat se do takových situací, jako by - stejně jakko my a že my bychom se za ně stavěli s touž intenzitou, s jakou se stavěli oni za nás. Vědomí tohoto širokého a přesného porozumění skutečného smyslu našeho pobytu ve vězení /většinou z nás byla nabídnuta možnost se mu vyhnout- např. emigrací/ mne přirozeně po léta vězení posilovalo, škoda jen, že jsem nemohl vědět vše, co víím teď.

Když mluvíte o tomto druhu podpory, máte na mysli konkrétní osoby nebo společenství?

Mám na mysli různé nezávislé mezinárodní organizace / jako je např. Amnesty International/ a četné, specializovanější výborů a občanské iniciativy /jako je např. ve Francii založená A.I.D.A./, mnoho prostých občanů v různých zemích i mnoho intelektuálů, obzvláštní radost mně osobně dělá přirozeně hlas různých mých vynikajících kolegů spisovatelů, divadelníků a vůbec umělců jako je Samuel Beckett, Kurt Vonnegut, Yves Montand, Artur Miller, Friderich Dürrenmatt, Tom Stoppard, Siegfried Lenz, Harold Pinter, Simone Signoretová, G"unter Grass, Joseph Papp, Bernt Engelmann, Saul Bellow, Heinrich Böll,

Leonhard Bernstein a další a další. Nesmírně na mne zapůsobily zprávy o inscenacích dramatické rekonstrukce našeho procesu, a večeru solidarity se mnou, pořádané v rámci divadelního festivalu v Avignonu, a o četných dalších akcích. Nemohu tu jmenovat pochopitelně všechny, kteří nás veřejně podpořili, nemohu se však nezmínit ještě aspoň o jednom konkrétním projevu: totiž o statečně vyjádřené solidaritě našich přátel s polského KORu, kteří jsou dnes v podobné situaci, v jaké jsme byli my tehdy, a na něž musím trvale myšlet, tím spíš, že jsem sám poznal, co to vězení je. To všechno musím ovšem doplnit důležitou poznámkou: stěží si dovedu představit, že by se našemu případu mohlo dostat tak rozsáhlé pozornosti v zahraničí, kdyby nebylo obětavé, rychlé a nesmírně nebezpečné práce našich přátel doma, signatářů Charty 77, a mezi nimi především těch, kteří hned po našem zatčení nastoupila na naše místa v Chartě 77 i Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných/VONS/, dokumentovali náš případ, informovali o něm svět a mnohdy za to museli i tvrdě platit.

Co byste mohl říci o vězení a svém pobytu v něm?

To by bylo téma na knihu, přičemž kniha by nemohla vysvětlit celou věc kompetně: jde o zážitek ve své nejhlubší podstatě zřejmě nesdělitelný. Proto jen stručně: léta jsem musel žít v atmosféře systematického lámání charakterů, strachu, udavačství, výchovy k sobectví, v atmosféře intrik a nejrozmanitějších přímých i různě byrokratizovaných svinstev, tupé disciplíny a svévolného šikanování, ponižování a urážek, připraven při tom o možnost jakéhokoli i nejprimitivnějšího pozitivního psychického, emotivního, či smyslového zážitku, jako je třeba chápavý stisk něčí ruky, pohled na hezký obraz nebo vlídné slovo. Znovu a znovu jsem si uvědomoval, že smyslem vězení není jen vzít člověku několik let života a připravit mu několik let trápení, ale něco víc: doživotně ho poznamenat, destruovat jeho osobnost, vrýt mu do srdce rýhu, která se asi nikdy nemůže úplně zahojit. Vězení mi připadá trochu jako taková "futurologická laboratoř Totality": všechny pestře skryté, nepřímo nedokonalé a jemné způsoby manipulace člověka systémem a kontroly nad ním jsou tam nejen přítomny ve své nahé kostře, venku těžko tak jasně viditelné, ale jsou tam navíc rozvinuty k dokonalosti, o níž náš systém ve sféře "vnějšího světa" zatím leda sní. Zvláštní dramatismus ~~základ~~ tomu přitom dává okolnost, že zkušebním objektem této laboratoře není pochopitelně onen poddajný stádní a dávno už nepřímo zmanipulovaný "sídlištní člověk", kterým by systém chtěl každého z nás udělat, ale právě naopak: vězení je

prazvláštním shromážděním svérázných lidí, lidí tak či onak vyčnívajících či se vymykajících, ať už tím, že zabíjejí své ženy ze žárlivosti, nebo tím, že bojují za lidská práva. Navíc je ovšem těch, - jde hlavně o mladé lidi - kteří se dostali do vězňeni prostě jen proto, že se nedokázali správně přizpůsobit, že je tížilo dusno doby, rozčiloval pokrytecký svět a někde nějak se - po - divně, hloupě, scestně - vzbouřili anebo ani nevzbouřili, ale zůstali prostě "jiní". Na jedné cele s dvanácti či pětadvaceti vězni lze se setkat s více zajímavými, zvláštními, dramatickými, zcela jedinečnými a zároveň rozpory soudobého světa a soudobého lidství demonstrujícími lidskými osudy a příběhy, než na mnohatisícovém sídlišti. Takže tu jde vlastně o jakousi tvrdou konfrontaci minulosti/t.j. světa individuálních osudů/s kýženou budoucností/t.j. světem totální uniformity/. Svého času jsem četl v Rudém právu stať československého ministra vnitra dr. Obziny, v níž rozvíjel myšlenku, že kriminalita v socialismu pramení z ještě nedostatečné sociální homogenity obyvatelstva. Škrtněte slovo "sociální" a máte klíč k pochopení věci: až budeme všichni stejní, nebude potřeba soudů a věznic. Plevel bude odstraněn - zrušením pole. Opravdu: kde je potřeba život, tam nemůže bujet kriminalita, nejen ta domělá, ale ani skutečná. Abych byl ale spravedlivý: tohle všechno není žádnou zvláštní specialitou právě československých věznic: hluboká Foucaultova analýza moderního věznictví "Střežit a trestat" ukazuje, že je to vlastně všude stejné stále mívá jde o bezprostřednost trestu jako bezprostřední odpovědi na zločin a stále víc jde naopak o cílevědomou deprivaci a destrukci lidské individuality a identity. U nás je to všechno jen asi zřetelnější a vyznačuje se to četnými zvláštnostmi, vyplývajícími z rozdílné povahy našeho systému: /Mimo jiné z údajů přímo načerpaných nebo nepřímo vyvozených z každodenní podrobné četby Rudého práva, mého jediného pramene informací ve vězení, jsem vypočítal, že v Československu je v přepočtu na počet obyvatel čtyřikrát více vězňů než v USA/. Velmi zjednodušeně řečeno: současné vězení není už dávno založeno na přímém fyzickém strádání/když se občas i v něm pochopitelně bije a hlad bývá občas i v něm/, ale na něčem horším: je souvislým, každodenním celodenním a neustávajícím útokem na psychiku, nervy a mravní integritu člověka.

KJaké je dnes v čs. věznicích postavení politických vězňů?

Navenek se předstírá, že političtí vězni u nás nejsou, že jde o běžné "narušitele" zákona", jakým jsou i všichni ostatní, a pojem "poli-

tický vězeň" se v oficiální mluvě nesmí vůbec používat/ v běžné řeči ho ovšem všichni, včetně žalářníků, užívají/. Zdálo by se tedy, že v zájmu podepření této teze budou mít političtí vězňové stejné podmínky, jako všichni ostatní. Ve skutečnosti tomu ovšem tak není: jejich postavení je mnohonásobně horší: jsou všichni zbaveni četných práv a jinek běžně dosažitelných výhod /jako jsou např. mimořádná návštěvy či balíčky za odměnu, možnost práce v administrativě, funkce v tom, čemu se říká "samospráva", skromné možnosti kulturní sebe realizace a pod./, jsou oplozeni konfidenty, ostře sledováni, každé zá-
minky je využíváno k jejich trestání, nemají naději na podmíněčné propuštění, postihován je dokonce i styk s nimi /v tomto veskrze kolektivním zařízení/, jsou vymyšleny různé způsoby, jak jim ztěžovat život - např. pracovní zařazení, neumožňující jim plnit normy a otevírající tak dveře možnosti jejich dalšího trestání/, na vlastní kůži jsem se dokonce setkal s případy tajného podplácení jiných vězňů za to, že mi budou škodit /např. krást vitaminy nebo cigarety/.
Mezi ostatními vězni - aspoň jak já to poznal - se však těší političtí vězňové obecnému respektu, ne čemž nic nemění fakt, že se vždy najde dost těch, kteří jsou ochotni za drobné výhody na ně donášet nebo proti nim osnovat intriky. Většina vězňů, až už sxx se k tomu propájejí nebo nikoliv, hledí na politické zcela samozřejmě jako na nevinné, kteří byli odsouzeni - jak vězňové lapidárně říkají - "za pravdu". Z toho ovšem vyplýváže se o nich automaticky předpokládá, že nejen všechno vědí, ale že znají i sám smysl života, který jsou schopni kdykoli komukoli nezištně sdělit. Musel jsem tedy - stejně jako moji kolegové - po léta a bez ohledu na to, že jsme to měli přísně zakázané /protože je to prý pokračování v trestné činnosti, za níž jsme odsouzeni/, sloužit svým spoluvězňům jako právník, psycholog, zpovědník /jedině u politických je obecná jistota, že neudávají/, vracet jim chuť do života v depresích, řešit jejich rozvody, psát milostné dopisy, rozmlouvat jim zgeřšené sebevraždy, rozsuzovat nejrozmanitější spory atd. atd. Taková dávna samozřejmě těší, dělali jsme to rádi, ale pobyt ve vězení nám to přirozeně příliš neusnadňovalo: nejen pro nenávist, kterou to vyvořovalo u žalářníků, ale především proto, že role, do které se tím člověk dostával, přímo vylučovala možnost, že by i on sám mohl mít deprese, problémy, nejistoty a že i on by občas potřeboval sxx pomoc nebo radu. Něco takového dát najevo nebylo prostě možné.

Domníváte se, že Vaše předčasné propuštění dává naději, že i jiní političtí vězňové budou propuštěni dříve?

Nevím, zatím se obávám, že spíš asi nikoli. Tím víc na ně ovšem musím myslet; myslíme na ně samozřejmě všichni, ale u těch z nás, kteří tam sami byli, jsou ty myšlenky z pochopitelných důvodů ještě živější a bolestnější. Musím myslet na přítele Petra Uhla, odsouzeného spolu se mnou, který má velmi těžké podmínky v izolaci na Mírově; myslím na přítele Ivana Jirouse, tohoto dnes mezi naší mládeží už téměř legendárního vůdce českého hudebního undergroundu, už po čtvrté zavřeného, intelektuála a plebejce zároveň, kultivovaného, jemného a vnitřně plachého teoretika umění a básníka villonovského věčného rebela zároveň, který si odpykává trest za účast na přípravě neoficálního časopisu "Vokno" ve Valdicích /asi jen ten, kdo prošel československými věznicemi, tuší, co to znamená, když se řekne "Vladice" - jde o nejhorší věznici v ČSSR/; myslím na Rudolfa Battěka, bývalého poslance, přemýšlivého sociologa, navíc vážně nemocného, který si odpykává trest v Opavě; myslím na Jiřího Gruntoráda, vězněného v Minkovicích /jeho případ je obludný: jde o dělníka, který se provinil tím, že opisoval na psacím stroji texty českých spisovatelů/; myslím na Ladislava Lise, mluvčího Charty 77, který je ve vazbě v Litoměřicích; myslím na kolegu spisovatele Jaromíra Šavřdu, odsouzeného už po druhé za opisování svých i cizích textů; myslím na všechny ostatní. A vždy se mě zmocňuje zvláštní lítostivost /pro "post-vězeňský psychický stav" ostatně příznačná/, když si vzpomenu na zavřené kněze, kteří mne v určitých dobách dokázali pevností svého postoje a svou dobrotou tak skvěle posilňovat. Co mohu pro ně všechny víc udělat, než že na ně myslím? V tuto chvíli asi jen to, že budu apelovat na mezinárodní veřejnost a všechny lidi dobré vůle, aby se za každého z nich zasazovali tak, jako se zasazovali za mne.

Mohl jste ve vězení psát?

To mi bylo přímo zakázáno, nesměl jsem mít ani papír, ani zápisník, natož si dělat nějaké poznámky. Byl jsem dokonce trestán i za takovou hloupost, že byly u mne nalezeny nějaké koncepty dopisů legálně odeslaných domů. Jediné, co mi nebylo a nemohlo být zakázáno, byly legální /t.j. cenzurované/ dopisy mé ženě, na jejichž psaní jsem měl ze zákona právo: jeden týdně, na čtyři strany standardního dopisního papíru, čitelným písmem psaný, dodržující předepsané okraje atd. Těch dopisů tu leží 165, jejich psaní bylo ve vězení mou největší

radostí, osmyslňovalo mi pobyt v něm - za podmínek, jejichž obtížnost lze těžko posat-rozvíjet různé obecnější úvahy o tématech, o nichž jsem ve vězení musel často uvažovat, jako je téma lidské identity, odpovědnosti, horizontů, k nimž se vztahujeme atd./I to bylo dlouho zakazováno, mnoho dopisů mi bylo zadrženo - mají se totiž správně týkat je n "rodinných věcí" - ale nakonec si na to nějak zvykli./

Pociťoval jste někdy ke svým věznilům nenávisť?

Nenávidět neumím a jsem tomu rád. Když pro nic jiného, tak už proto, že nenávisť kalí zrak a tím znemožňuje hledat pravdu.

Zavřeli vás na jaře roku 1979 a teď jste se odtl náhle -jakoby skokem - v roce 1983. Máte tedy ostré srovnání, ostřejší než ti, kteří ta léta venku kontinálně prožívali. Jak se vám situace ve vaší zemi jeví?

Na jakkoli obecné hodnocení či soudy si zatím vůbec netroufám, mohu mluvit jen o svých prvních a veskrze subjektivních dojmech a pocitech, které - nutno hned na začátku říci - ve všech směrech předstihují má očekávání: Charta 77 přežila šest let a Výbor na ochranu ne-spravedlivě stíhaných /VONS/ pět let pronásledování a normálně dál pracují /i když jejich dokumenty nemají z mnoha důvodů už zdaleka tu publicitu, kterou měly dříve/; jsem velmi překvapen šíří a hlubokým záběrem nejrozmanitějších neoficiálních kulturních aktivit; počtem, vytrvalostí a úrovní soukromých filozofických seminářů, množstvím samizdatové literatury /nejen beletrie, ale ještě více esejistiky/, strojopisových časopisů atd. I když způsoby práce se změnily, strachu jakoby bylo sice méně, ale opatrnosti daleko více, překvapuje mne její rozsah /nevím jak to všechno dohoním/ a hlavně neumdlévající energie, do ní investované. Zdá se mi, jako by dnes byl ve společnosti vůbec větší hlad po kulturních hodnotách a pravdivém slovu, ať už přicházejí /zatím sporadicky/ ze sféry "oficiální" /t.j. povolené/ kultury nebo /nepoměrně víc/ ze sféry kultury "neoficiální", té "druhé", jak to nazval Ivan Jirous. Mám dojem, že texty existující jen v několika kopiích, by mohli vycházet v desetitisícových nákladech a byly by ihned rozebrány. Mnoho lidí, jako by bylo už definitivně unaveno ze své únavy, jako by už nebylo sto v sobě potlačovat svou touhu po pravdivé a svobodné tvorbě. Překvapuje mne, že ve sféře "oficiální" kultury znají výsledky kultury "neoficiální" mnohdy lépe, než my známe výsledky jejich; kdysi tak ostrá a nepřekročitelná hranice mezi oběma kulturami jako by se už trochu ^{rozostřovala} rozostřovala, v povolené kultuře

se objevují častěji - byť stále spíš na jejích okrajích - zajímavé věci, mnohdy tak či onak inspirované kulturou "neoficiální", k ní se vztahující, s ní se měřící² nebo od ní dokonce co do své vnitřní svobody téměř neodlišitelné. Tlak¹ politického aparátu proti povolené kultuře, té, kterou měl ještě tak nedávno dobře zmanipulovánu, jako by sílil, což je neklamnou známkou, že v ní tu a tam začíná opět o něco jít, občas to na mne působí tak, že se v některých svých okresech tato zdánlivě "jeho" kultura vymyká z rukou: zakazují hry, divadla a v této chvíli především četná - donedávna oficiálně schválená - rockové a jazzové kapely, mnozí už nevědí, zda patří do kultury "oficiální" či do té "druhé"; ti ještě povolení vystupují - kdesi na pomezí povoleného a nepovoleného - společně s těmi nepovolenými; všechno se to zkrátka nějak divně zamíchalo nebo propěťtlo - anebo aspoň mně se to tak zatím jeví. Občas mám dokonce pocit, jako by se trochu změnil i vztah některých oficiálních /arci, že jen některých/ umělců k nám - už se nás tolik nebojí, možná cítí, že se kdykoli mohou octnout mezi námi a že už vlastně nemá cenu moc toho předstírat když to na jejich osud beztak nemá vliv. Znovu ovšem zdůrazňuji, že to jsou jen mé první dojmy a naprosto osobní a že bych byl velmi nerad, kdyby to kdokoli chápal jako nějaké kompetentní hodnocení situace. V něčem mi to všechno trochu připomíná počátek šedesátých let, kdy proces sebeuvědomování a duchovního sebeosvobození společnosti rovněž začínal kdesi na pomezí oficiální a neoficiální kultury, v onom zvláštním prostoru, kde se vždy něco zakáže, aby se vzápětí o několik metrů dál objevilo něco jiného, co zakazovatelům uniklo. Tenhle proces vyvrcholil nakonec rokem 1968, kdy politická moc musela vzít na vědomí a už nemohla na vědomí nevzít skutečný stav společnosti a její duše. Pokud jde o sféru politickou, zdá se mi, že současná moc stojí před rozpor, jež by měla řešit /hospodářskými, společenskými, politickými, kulturními/ rozpačitěji, než jak se mi to jevílo ve vězení; jako by to byla naopak ona, kdo už začíná být trošku unaven /uvědomme si, že už tu 14 let vládne táž nezměnná garnitura/. Občas se ještě projeví - ať už tím, či oním nesmyslným zásahem - téměř zběsilý strach moci z každého závanu čerstvého vzduchu, občas se naopak zdá, jako by i moc sama se pokoušela³ trochu vážněji zamýšlet o tom, jak tanto zatuchlý prostor vyvětrat /aniž by ji ovšem vzniklý průvan jakkoli ohrozil/. K tomu ovšem přistupuje pravděpodobně i určitá nejistota o tom, zda současný stav v centru našeho bloku je spíš běžným provizoriem, nebo zda znamená naopak začátek něčeho

nového - a hlavně čeho. Poslední pocit, který bych v této souvislosti měl snad mít, je pocit, že za tu dobu, po kterou jsem tu nebyl, povážlivě vzrostla rozmařilost zkorumpované smetánky. Ne snad, že by to připomínalo přímo život římské aristokracie před pádem říše Římské, na to jsou české poměry příliš malé, spíše by se to mohlo srovnat s životem Gierkova vedení v posledních letech jeho vlády - i proto jak tato rozmařilost kontrastuje s reálnou hospodářskou situací země a triviálními spotřebitelskými starostmi obyvatelstva.

Jste považován za předního československého disidenta či opozičního činitele. Co si o tom myslíte?

Nejsem, nikdy jsem nebyl ani nemám ctižádost stát se politikem, profesionálním revolucionářem nebo profesionálním "disidentem". Jsem spisovatel, píši to, co chci, a ne to, co by na mě chtěli jiní a angažují-li se i jinak, než jen svou literární tvorbou, dělám to prostě proto, že to cítím jako svou přirozenou lidskou a občanskou povinnost, vyplývající koneckonců i z mého posatavení spisovatele, tj. člověka veřejně známého, kterého tato známost zavazuje k tomu, aby se k některým věcem vyjadřoval hlasitěji než ti, kteří známi nejsou: nikoli proto, že by byl důležitější nebo chatřejší než jiní, ale prostě proto, že je - ať už se mu to líbí nebo ne - přeci jen v jiné situaci, zakládající jiný typ odpovědnosti. I když mám přirozeně na mnoho věcí vyhraněné názory, nehlásím se k žádné konkrétní ideologii, doktríně nebo dokonce politické straně či sektě, nesloužím nikomu, a tím méně nějaké mocnosti, sloužím-li něčemu, tak jen svému svědomí. Nejsem komunist a ani antikomunist a kritizují-li svou vládu, pak nikoli proto, že je komunistická, ale proto, že je špatná. Kdyby tu byla vláda sociálně-demokratická nebo křesťansko-sociální nebo jakékoli jiná a kdyby vládla špatně, kritizoval bych ji stejně, jakotuto. Nejsem na straně žádného establishmentu a nejsem profesionálním bojovníkem proti nějakému jinému establishmentu, jsem prostě na straně pravdy proti lži, na straně smyslu proti nesmyslu, na straně spravedlnosti proti nespravedlnosti.

Co soudíte o současném západním mírovém hnutí?

Zatím ještě nemám dost objektivních informací, abych se k tomu mohl nějak zasvěceněji vyjádřit. Mohu jen říct, že ty mladé dlouhovlasé a lidé, kteří demonstrují v různých západních městech za mír a které jsem měl možnost vidět ve vězení téměř denně v povinných televizních novinách, chápu jako své bratry a sestry: není jim lhostejný osud

světa a přijímají na sebe dobrovolně odpovědnost, překračující rámec starostí o vlastní dobré bydlo, a to vlastně - byť v těžších podmínkách - děláme i my zde. Že jejich aktivity jsou mnohdy povrchní, jen heslovité, příliš uvězněné do lokální perspektivy a málo ochotné promýšlet hlouběji otázku, co to vlastně mír je, co znamená a co předpokládá, co ho skutečně umožňuje a co ho naopak ohrožuje - to je věc druhá. Ale i to je koneckonců pochopitelné: když ti lidé vědí, že se za jejich vesničkou buduje nějaká odpalovací rampa, zdá se jim být přirozeně boj proti této rampě důležitější než nějaké odtažité zkoumání a promýšlení hlobějšších souvislostí, problému světového míru. Lze se jim divit? Když jsem byl ve vězení, taky se mne více dotýkala otázka, zda se mi podaří nějakým úskokem získat ze skladu několi kožených tkaniček do bot navíc pro své přátele katolíky, aby s i z nich mohli udělat své dobře ukryvané růžence, než otázka, kolik Pershingů 2 je schopno čelit kolika raketám SS20. K pochopení širších souvislostí problémů se vždycky probíjáme cestou konfrontace s problémy lokálními, konkrétně a extenciálně se nás dotýkajícími. Jde jen o to, abychom se touto cestou skutečně probíjeli někam dál a neuvízli - díky pobodlnosti svého ducha - na samém startu. Ale abych byl konkrétnější: o otázce míru a války se v prostředí Charty ZZ hodně uvažuje a leccos chytrého už tu bylo napsáno; až se trochu lépe zorientuji, rád bych se k tomu také vyjádřil; to téma mě zajímalo už ve vězení a tím víc mne zajímá teď.

Nemáte dojem, že západního mírového hnutí využívá SSSR pro svůj prospěch?

Když někdo na Západě bojuje proti západním zbraním, bylo by od sovětského vedení přinejmenším pošetilé, kdyby mu nefandilo. Mně se ovšem zdá, že důležitější, než kdo mi právě fandí je, zda má pravdu. Já osobně se aspoň touhle zásadou řídím.

Jaké máte plány?

Návrat z vězení není vůbec lehká věc, někteří dokonce říkají, že to je těžší, než vstup do vězení. Musím se nejprve zorientovat, trochu se zadaptovat, pochopit lépe svět, do něhož jsem přišel, což znamená mimo mnoho jiného setkat se se spoustou lidí, přečíst mnoho důležitých textů, poslechnout si desítek desek a magnetofonových pásků, vidět různá představení a koncerty, naučit se zkrátka zase dýchat vzduch své doby; bez toho se psát nedá. No a pak bych rád

začal psát konečně zase nějakou hru, asi šest let jsem žádnou nenapsal.

Ovlivní váš pobyt ve vězení nějak vaše další psaní?
Nepochybně. Ale zatím nevím jak.

Myslíte, že bude tenhle váš rozhovor mít pro vás nějaké nedobré následky?
Nevím. Opravdu nevím.

Jiřina Š i k l o v á

17.6.1935

Věznice č.1. Ruzyně

PÚ 614/09

161 02

20.VII.1981

OBRANNÉ MECHANISMY, ANEB JAK PŘEŽÍT VAZBU

Nejvíce ze všeho mně zde chybí nějaká smyslplná činnost, něco, co by mně naplnilo tento nevlastní odcizený čas; šít, vařit, ani uklízet nemohu, takže jediné co zbývá, je myslet. To se dá i v tomto malém prostoru. Když jsem sem přišla, začala jsem si poznamenávat své úvahy, postřehy, vše co mně pomáhalo překonat tu první dobu. Nyní jsem se pokusila z toho "sestavit" jakousi úvahu na téma "Jak přežít" či jaké obranné mechanismy si musí člověk vytvořit či lépe řečeno, v sobě samém "vyhrabat". Jedině vyhrabat, najít v sobě z dřívější doby, neboť zde si nové povahové rysy určitě nevytvoří, zde nanejvýš opraví a upraví to, co v něm již je, a trochu přestrukturuje sebe sama. Vše co tu teď píšu je samozřejmě vysoce subjektivní, ale je možné, že něco z toho, co mne napadlo se hodí i jiným lidem "mého typu", že to možná pomůže i Honzovi, až bude na vojně či dalším přátelům, kteří půjdou do kriminálu, nebo se octnou v jiných, vyjimečných situacích, o něž nikdy není nouze. V každém případě to teď pomůže mně, neboť mohu psát, myslet, dělat něco snad smysluplného, co není jen a jen pro mne. Časem by toto chtěla rozšířit ještě o "návod", jak žít a vycházet s lidmi na pár čtverečních metrech psát i o pozitivních věcech, které se zde dají prožít. Toto, co píši by chtělo upravit, řádně zformulovat, ale já mám takový nedostatek čistého papíru, že si nemohu ani udělat napřed poznámky a upřesnit formulace a musím to psát podle bodů rovnou načisto. Psát to nadvakrát, to si prostě nemohu dovolit.

1. Nejdůležitější asi je uvědomit si vyjimečnost vlastní situace a nutnost ekonomicky využít síly fyzické i psychické, které má zde člověk k dispozici. Ujasnit si pro sebe, pro danou chvíli, co je podstatné, předělat na čas, v zájmu okamžitého úkolu, svou hierarchii hodnot, určit si, co je pro přítomnou chvíli a pro přítomný úkol to nejdůležitější a ujasnit si sama pro sebe hranice, meze, mezi nimiž mohu manévrovat. Např. vyjasnit si, co se stane, řeknu-li to či ono, zda bude pro mne "rentabilnější" jít dříve domů, nebo si zatížit svědomí výčitkami a vymezit si, jakým obsahem jsou při vy-

sleších tyto meze dány. Tyto meze musí být člověku naprosto jasné, tak jasné, a tak křiklavě jím označené, aby je nemohl přehlédnout, ani v té nejhorší situaci při hodně blbém výslechu. Přitom je třeba vycházet z vlastního morálního kódu, z autonomní morálky, která ale vychází z vědomí, že je člověk odpovědný vůči určitému celku, ne pouze vůči svému já. Nikdo z nás není sám sobě Bohem.

2. Pak se hned zaměřit na fyziologické fungování, tj. jasně si uvědomit, že pokud se mě nepodaří dobře fungovat fyzicky, nezvládnou to psychicky a emotivně, a budu za pár dní říkat přesně to, co chtějí. Předpokládá to naučit se jíst všechno, přestat se štítit špíny, neestetičnosti vzhledu jídla, okolí i vlastního oblečení a naučit se spát a vyměšovat za jakýchkoli podmínek. Na vše si říkat "nejsem tu z vlastní vůle, nejsem za to odpovědná", jsem do této situace "vržena", já si ji dobrovolně nevybrala. V tomto případě vělice pomáhá vědomí, že všechny nepříjemnosti fyzického rázu, /světlo v noci, neexistence soukromí, ponižování/ existuje v té nové situaci proto, aby mě to znervozňovalo a ničilo. Již proto mě to nesmí znepříjemňovat život.

3. Skoro vše podřídít úkolu zvládnutí nové situace a nezatěžovat se příliš otázkami, co bude potom a jak budu potom žít, co všechno ztrácím a o co všechno přicházím. Budu-li takto uvažovat, ztratím mnohem víc, ztratím a zradím sebe sama, rozložím se. Takže takto nesmím uvažovat, a musím si najít přijatelné uspokojení v presentu. Konečně podobně to dělá každý primitivní člověk i zvíře, pokud je ohroženo. O budoucnosti budu uvažovat až na tom budu lépe, teď jde o přežití, o přijatelné zvládnutí daného, a proto je člověku dovoleno být i trochu "nedospělým", neplánovat na dlouhou dobu dopředu, používat vše možné ke kolorování přítomnosti, k vlastnímu brain-washingu. Mne například pomáhá uvědomování si, kolik hezkých věcí jsem prožila v minulosti, jak a kdy jsem byla šťastná ve srovnání s lidmi, kterým nebylo dopřáno prožít něco hezkého, zajímavého, nebo toho nebyli schopni, nebo jsou nevyлéčitelně nemocní a za pouhé prodloužení své existence by dali všechno. Cožpak bych skutečně chtěla vyměnit tuto momentální realitu Ruzyně za domestikovanou existenci v níž, aniž ji třeba reflektují, žijí moji mnozí vrstevníci? A jakým štěstím by bylo pro mnohé s nimiž jsem v nemocnici mluvívala - například teď pro Evu Olivovou - pouhé trvání bez bolesti. Tak proč bych se měla litovat a mluvit o neštěstí jen proto, že tu musím sedět

na fleku a čekat a prožívat jen sebe sama a své pocity. Existovat, ve smyslu přečkat, to se tu dá.

4. Určitou pomocí pro mne jsou i úvahy převzaté ze Sorena Kierkegaarda a J.P. Sartra, že život člověka je tvořen, vyznačen "diskontinuitními" okamžiky", momenty na něž se vzpomíná, obraty, které nás profilují. To příjemné "uprostřed" to "mezi" je pouze jakási vycpávka mezi významnými okamžiky /příjemnými i tragickými/. Bez těchto obrátů a rozhodnutí by byl život pouhým plynutím a ničím víc. Z Aristotela víme, že bytí je víc než nebytí, prožitek i třeba bolestivý, je více než neprožitek. A prožitky tu mám. A hodně.

5. V takovéto situaci si člověk ~~nesmí~~ ^{nesmí} dovolit přepych sebelitování, neboť to pouze oslabuje. Baby cray story nejsou užitečné. Utilitární je brainwashing, který posiluje. Přepadne-li již člověka emoční labilita - a ona ho přepadne - nesmí se jí pěstovat opakováním negativních faktorů, ale odragovat se musí nějakou činností, např. zacvičit si, udělat dechové cvičení, umýt záchod, podlahu, nebo udělat něco pro člověka, který je vedle mě. Závislost na jakýchkoliv lécích je špatná i v civilu, ve vězení je doslova tragická. Odejmou-li vám takové léky /léky neodejmou, ale odejmou sedativa a cokoliv na spaní/ jste úponě vydáni na milost a nemilost svému okolí. V civilu jsem si občas vzala noxyron či meprobramat na spaní, zde to nemám a i kdybych měla, nebrala bych si to /nanejvýš schovala na proces, v případě, že by tam někdo kolaboval/. Zde si to nemůžu koupit, nemohu to kdykoliv dostat a vše co mě činí závislou, mne oslabuje a pomáhá těm druhým našince ovládat.

6. A pak je třeba naprosto si zakázat úvahy typu, co by bylo, kdyby ta která chyba se neudělala, který moment byl pro mne osudný atd. Nejen v tomto případě, i jindy o osudu člověka rozhodují vteřiny a často jiní lidé a jejich chyby. Při každé autonehodě rozhodují vteřiny a chyby člověka, lidé se zmrzačí pro sázku, zabíjejí pro čest v souboji, umírají pro cizí prestiž, pro okamžik rozkoše či zcela anonymně a často i pasivně, či živoří celé měsíce a roky. A také v tomto případě o jejich osudu rozhodují nepatrné kroky a náhody. Ve srovnání s těmito lidmi - a jsou jich tisíce - jsem tady na tom báječně, jsem šťastná. Vždyť kolik lidí prožívá neštěstí, aniž by jejich neštěstí mělo jakýkoli smysl a pro kohokoli význam. Pozitivní v takovémto našem případě je, že zde nehrála roli jen náhoda, ale

vědomá činnost, že jsme nebyli jen objektem, ale jednajícím subjektem. Vždyť by to bylo hrozné, být jen objektem, být tu opravdu nevinně, za nic. To by pak teprve byla hrůza. Aldoux Huxley, ve své knize Kontrapunkt života píše, že věci, události, které podstatně mění a změní náš život, nejsou nikdy náhodné a že vše, co se přihodí, je v podstatě podobné člověku, jemuž se to přihodí. Je možno říci, že člověk modifikuje události, které ho obklopují, vstupuje do vztahů, či se jim vyhýbá. Pro mne je například nesmírně důležitě vědomí, že nejsem obětí, ale aktivním subjektem, aktérem vlastního života.

7. To, co tu teď prožíváme, je vyjimečné pouze z hlediska našeho individuálního života. Z hlediska celku je to běžná lidská situace, kterou před námi i s námi současně prožívají tisíce lidí: je to situace, která je popsána v mnoha románech a svým způsobem patří k základním lidským prožitkům. Je možné ji přirovnat k pobytu v mnišské cele, v poustevně, k práci misionáře, k zajateckému táboru, nebo k pokání či vigiliím. Jako děti jsme přeci občas i o něčem podobném snili, představovali jsme si sebe sama jako trosečníky, jako strážce majáku, jako badatele a cestovatele. No a nyní máme "příležitost" prožít něco podobného v reálu. Tak to tak přijmeme. Vždyť i toto je svým způsobem dobrodružství. A touto úvahou začlením svou současnou situaci zcela smysluplně do kontextu vlastního života a realita, kterou prožívám, ztrácí pro mne částečně svou absurditu, stává se mi bližší, přijatelnější. Je moje!

8. Velkou pomocí, ale i určitým nebezpečím je vytvoření si druhého centra percepce, vytvoření si jakéhosi nadhledu, jenž nám umožní oddálit skutečnost, pozorovat sám sebe jako na divadle a být i zvědav na sebe sama, třeba na to, jak obstojím. Řekne-li se člověk, "tak, teď jsem zvědavá, jak to holka zvládneš", je to sice určitá forma úniku, ale v této situaci má člověk právo použít určité triky na podporu i jen sebe sama. Vždyť je to tu opravdu blbé. Já například mám doma výsledky celé řady psychologických testů, jimiž mě snímali moji kolegové za normálních okolností, kdy jsem ani já, ani oni netušili, že se někdy dostaneme do takovéto "experimentální" situace. Až se vrátím, budu zvědavá, jak se testy srovnávají s mým chováním a reakcemi na tuto zátěžovou situaci, zda mají tedy validitu i pro predikci chování. I tímto přístupem si oddálím bezprostřední situaci a trošičku snad i přesáhnu sebe. Jsem vlastně v jakési experimentální situaci, jež je často hrána v různých psychohrách. Vědomí, že se ne-

mohu podívat na hodinky a říci "teď si dáme přestávku na jednu kávu", je sice někdy deprimující, ale současně to tomu co prožívám dává vážnost, smysl. Jinak by to přece byla jen skautská hra, člověk by zde byl jen jako intelektuál na brigádě ve fabrice. Toto sebezpozorování a po zorování prostředí a reakcí vlastních i cizích je sice unikem, ale i hodnotou, poučením o němž bude dobré podat svědectví. Mnozí, kteří prošli touto situací, byli schopni i potom vytvářet hodnotná díla a dokonce svou novou zkušeností obohatit i ostatní. Nebyl to pro ně, ani pro ostatní, zcela ztracený čas. Tak to nesmí být a nebude ztracený čas ani pro mne. Vždyť jen tím faktem, že tu jsem plním určitou sociální roli ./trochu mi to připomíná těhotenství, tam jsem taky "něco dělala" aniž jsem se musela "namáhat". Osmyslění nesmyslného či absurdního je vždy možné. A být ve vězení a vědět proč tu jsem, není nesmyslné. Namátkou si vzpomínám na politicky neutrální příběh Jacka Londona, který ve svém "Tuláku po hvězdách" vytvořil jakýsi "prototyp" možného "útěku" dokonce i ze svěrací kazajky. Čím víc mu svěrací kazajku utahovali, tím méně pocitoval vlastní tělo a tím dále se dostával jeho duch.

9. Jinou, náročnější, ale také pomáhající je Hegelova stať o vztahu pána a raba. Pokud si rab uvědomuje, že on je rozhodující, že na něm je pán závislý, cítí se svobodnější, než jeho pán i přesto, že realita je jiná. /oObčas se tu cítím opravdu svobodnější, než jindy v civilu./ Karel Marx sice toto na Hegelovi kritizoval jako idealistickou fikci, ale jako způsob sebeobranu jedince by to určitě "schválil".

10. Také je dobré reálně si představit nejhorší pravděpodobnou variantu k níž může dojít a s tou se vyrovnat. Pak vše, co přijde, je jenom lepší. V mém konkrétním případě to znamená, že až přijdu domů, budu právě tak stará, jako moje matka byla, když jsem se vdávala, /tehdy jí bylo 54 let a já také víc jak 8 let nedostanu/ a myslím si, že moje matka od té doby prožila docela hezký kus života.

11. Jinou formou svépomoci je uvědomování si motivace chování druhých, a to jak dozorců tak spoluvězňů. Tyto úvahy umožní totiž člověku nejen určitý nadhled, ale i lepší pochopení druhého člověka, oddálení bezprostřednosti reakcí i případných útoků, Urazí-li mne druhý člověk a já si vysvětlím jeho chování a motivace /například chování bachaře/ a vím, co si tím asi odreagovává, nedotýká se mne jeho útok tak bezprostředně.

12. Všichni kdo tu jsou se mnou jsou na tom špatně. Pomohu-li trochu druhému člověku vedle sebe, není to ode mne jen akt altruismu, ale i obohacení sebe sama - mám víc, jsem na tom lépe, když mohu druhému pomáhat. A navíc, uvědomuji si, při této pomoci druhému člověku, že jsem sama, i v těch teplácích a vedle toho hajzlu, přece jen člověkem. A dobrým člověkem, když pomáhám a mohu pomoci druhému. Přece není možné žít jen adaptací, jen trávením z vlastní podstaty, přece musím i zde sebe sama a druhé něčím obohacovat, udělat si radost, dokázat si, že jsem já i nadále. Musím mít větší rychlost, než proud vody kolem mne. Jinak tou šlajsnou neprojeďu.

Člověk potřebuje zcela nutně, aby si v takovéto situaci uvědomil, že přes působení vnějších faktorů, rozkazů, kontrol, nadávání, dokáže sám sebe řídit. Nejsem přece jen buksus, který by se nechával zastříhovat. Adaptace, přizpůsobení je nutné, ale ne za cenu ztráty sebe sama. Chtěl-li by člověk opravdu sám sebe ztratit, plně se podřídit, tak to mohl udělat dříve a nemusel se sem vůbec dostat. Stačilo přece pouze poslouchat a držet hubu a "do ničeho se nemíchat". V tom přece máme, jako národ, bohaté tradice. Proto i v tomto případě a v této situaci je třeba si stanovit určité hranice v podřízení se soužití i v podřízení se řádu. Opravdu, nevidím hrdinství v provokování spoluvěznů, ani dozorců, a v neustálém narážení, jež ještě více znepríjemňuje pobyt zde a oslabuje a vyčerpává. Ale i tento vědomý ústup, toto "snažení se", musí být reflektováno, předem sobě samé zdůvodněno a nikdy nesmí být jen manévrováním z nouze a ze slabosti.

Většinou toto jde dobře, neboť hodnoty i prestiž spoluvěznů i bachařů se podstatně liší od hodnot našich, takže střetnutí není nutné. Já například potřebuji mít denně určité soukromí, čas na své "usebrání", na zapsání si několika myšlenek, na koncentraci, na únik do svého "hájemství" řečeno slovy Thomase Manna, či spíše jeho překladatele Pavla Eisnera. Za cenu, že si člověk odepře část odpočinku, nebo že je považován spoluvězni za cvoka, neškodného blázna, zvláště když jsem to schopna kompenzovat určitou protislužbou. Například při svém psaní a čtení hlídám současně i "okénko" na dveřích, takže ostatní mohou spát "v regálu" /tedy ve složených postelích nad sebou/. Jde o to, i to negativní částečně změnit v pozitivní.

13. Nesmírně také člověka posílí, dá-li sobě určitý úkol, časově limitovaný úkol, a ten úkol opravdu splní. Úkolem může být co-

koliv, denní opakování určitého cvičení, učení se slovíčkům, cviky z jogy, nebo výpisky z literatury, nebo toto mé psaní. Důležitější než obsah toho, co dělám je vědomí, že jsem dokázala prosadit sebe sama i proti této totální organizaci, i proti vnucenému "společenskému ustájení", jak to nazývá Otká Bednářová. Tím, že si člověk tento nevlastní čas, nevlastní úsek života, kdy se musí řídit jen signály a povely, rozčlení i podle svého, a naplní jej aspoň trochu vlastním obsahem, udělá z něho částečně i čas pro sebe a tím uniká této absurditě a má pocit, že není jen podřízen a někam vlečen.

14. Jinou radostí, posílením je například psaní dopisů rodině, přijetí pozdravů a vzkazů od přátel. i tzv. nedovolené navazování kontaktů, tedy dívání se z okna na neměnný obdélník dvory, nebo na část oblohy, volání pozdravů, psaní psaníček spoluvězněm, neboli "posílání koně". Přitom nedovoleném navazování kontaktů nejde ani tak o obsah dopisu, nebo o uvolnění hlasivek, jako spíš o radost z toho, že se člověku podařilo udělat něco nedovoleného, že prosadil i zde sám sebe, svou vůli. Trochu to připomíná pocit žáčka, kterému se podaří vytáhnout panu učiteli křídou z kapsy a nakreslit na katedru panáka. Já osobně jsem se částečně kvůli tomuto pocitu, kvůli potřebě cítit se svobodnou i v Československu, dostala až sem. Je to ale jedna ze základních potřeb člověka, takže je to naprosto pochopitelné. Tak jako ve třídě, i zde toto "nedovolené komunikování" dodává jedinci pocit sebevědomí, pocit že není zcela bezmocným objektem manipulace druhých. Utužuje to solidaritu, lidské vlastnosti, dodává to radost a tím to také přispívá k lepšímu přežití.

Ale to spíš již patří do úvahy o pozitivě tohoto pobytu, pokud jsou zde vůbec nějaká pozitiva. Určitě také jsou. Již dnes je vidím. Jak ovšem bude na tyto zde popsané a praktikované mechanismy obrany působit faktor času, jenž nás vzdálí od skutečnosti "venku", vytvoří hradbu, vyvolá apatii a způsobí "únavu materiálu", to zatím nevím. Snad budu mít sílu a možnost i toto reflektovat a i o tom referovat.

Krásnou pusu

Jiřina

S P I S

Kresná správa SNB, odd.vyšetřování VB, Olomouc

V Olomouci 28.dubna 1983

U S N E S E N Í

Podle §63 ods.i.tr.řádu s t í h á n í

- 1/ Tomáš DAVID, nar.12.5.1959 Olomouc, tr.bytem Olomouc, Janáčkova 4
zam.jako technik PVT Olomouc.
- 2/ Jan JEMELKA, nar.3.3.1953 Praha, trv.bytem Olomouc, nám.RA č.40.
svobodný umělec
- 3/ Pavel KVAPIL, nar.8.5.1965, Prostějov, trv.bytem Olomouc, Na Vozovce
č.19, student Gymnasia Šternberk, okr.Olomouc
- 4/ Marie KVAPILOVÁ, nar.27.3.1951 Olomouc, trv.bytem Olomouc, Na Vozovce
19., zam.jako vychovatelka MŠ Kopeček u Olomouce
- 5/ Jaroslav OPLETAL, nar.19.12.1952 Olomouc, trv.bytem Olomouc, Praskova
5, za, jako technik n.p.MEZ Olomouc záv.10 Olomouc
- 6/ Ivan ŠIMÁČEK, nar.4.2.1964 Olomouc, trv.bytem Olomouc, tř.Spojenců
29, přech.bytem Olomouc, I.P.Pavlova 11., stud.SES
Olomouc
- 7/ Jšana VÁŽANOVÁ, roz.Badgerlová, nar.9.12.1952 Olomouc, trv.bytem
Olomouc, Skolní 2, v domácnosti
- 8/ Svatopluk VIKTORIN, nar.16.7.1957 Vyškov, trv.bytem Olomouc, Rokycanovi
40, zam.jako dělník družstva Stavba Olomouc.

jako obviněné z tr, činu "pobuřování" podle §100 odst.1, písm.a/
tr.zákona na podkladě dosud zjištěných skutečností je dostatečně

odůvodněn závěr, že

dne 11.2.1983 ve večerních hodinách v kulturním domě Na Kopečku
u Olomouce se zúčastnili uvedení divadelní hry "Jak se vám nelíbí",
aneb ačkoliv nechcete" s protispolečenským obsahem, vyvolávajícím
nepřátelskou náladu proti soc.státnímu zřízení republiky bez ja-
kéhokoliv povolení.

O D U V O D N Ě N Í:

Dne 19.4.1983 bylo na základě šetření orgánů OO-VB a OS SNB
Olomouc zahájeno vyšetřovatelem OVŠ VB OS SNB Olomouc pod druhostranně
uvedeným CVS podle §160 odst.1 tr.řádu tr.stíhání pro druhostranně
uvedený skutek.Když pak dále provedeným šetřením bylo zjištěno, že
na uvedení předmětné hry se nejvíce podíleli Josef Jánošík, nar.
14.1.1957 a Tomáš Vázan nar.7.12.1951, bylo jmenovaným dne 21.4.1983
podle §163 odst.1.tr.řádu vzneseno obvinění z tr.činu pobuřování
podle §100/1 a/tr.zákona.

Dále prováděným šetřením bylo zjištěno, že na uvedení předmětné
hry se podíleli buď přímo jako herci, nebo jako další pomocný perso-
nál, druhostranně jmenovaní. S ohledem na to, že popsáním způsobem se
všichni obvinění podíleli na uvedení nepovolené divadelní hry s proti-
státním zaměřením "JAK SE VÁM LÍBÍ ANEB AČKOLIV NECHCETE," spatřuji
v jejich jednání naplnění všech znaků skutkové podstaty předmětného
trestného činu podle §100/1a/tr.z., a proto jsem rozhodl o vznesení
obvinění, jak druhostranně uvedeno.

P o u č e n í : Proti tomuto usnesení je přístupná stížnost, kterou
je možno podat do tří dnů ode dne jeho doručení nebo
vyhlášení u vyšetřovatele VB. Stížnost nemá odkladný

účinek.

Obv.ml.Pavla KVAPILA dále poučuji o tom, podle §36/lc/ musí mít již v přípravném řízení obhájce a pokud si tohoto sám nezvolí do 3 dnů od dne doručení usnesení, bude mu obhájce ustanoven vyšetřovatelem.

Vyšetřovatel VB

razítko nper.ing.Vojtěch Lubomír
okresní správa SNB
Olomouc - oddělení vyšetřování VB

Rozdělovník: 2x spis, 8x obvinění, 1x OP, kx AO, 1x -SEO, 1x OPD
1x rodiče ml.

511

EO
7H
7U
8N
4I
0Q
0Q
pr
[8n
[8v
ata
v
ext
vdo
o q

Svatba v Olomouci

Mezi 10. až 19. dubnem 1983 došlo v Olomouci k řadě domovních prohlídek u mladých lidí, známých svými nekonformními postoji, křesťanskou vírou a účastí na neoficiálních kulturních událostech, jako jsou výstavy spojené s přednesem poezie. Domovními prohlídkami byli již postiženi dříve, týž den, kdy byli v budově soudu při prosecu s farářem P. Fr. Líznou a R. Smahalem.

Tentokrát byli zabavovány náboženské knihy, osobní deníky, poznámky, strojopisné vydání Jakuba Demla, Bohumila Hrabala, Informací o církvi. Jako důvod prohlídky bylo uvedeno, že dne 11. února 1983 se postižení zúčastnili svatební zábavy, při níž bylo údajně uvedeno divadelní představení s názvem "Jak se vám nelíbí aneb Ačkoli nechcete". Podle usnesení se jednalo o hru s protestátním a podvratným obsahem.

Domovní prohlídky byly provedeny u Jaroslava O p l e t a l a, /1952/ tiskárenského dělníka, Tomáše V á ž a n a /1951/ geologa, Pavla K v a p i l a /8.5.1965/ studujícího gymnasia, Jana J e m e l k y /3.3.1953/, akademického malíře, Josefa J á n o š í k a /14.1.1957/, sanitáře, Tomáše D a v i d a, /12.5.1959/, sanitáře, Ivana Š i m á č k a /4.2.1964/, studenta SEŠ. Postižení byli vyzváni, aby vydali scénář hry "Jak se vám nelíbí aneb Ačkoli nechcete". Pak byly provedeny domovní prohlídky, při nichž bylo zabaveno velmi mnoho náboženské literatury a osobních poznámek.

Jaroslav Opletal, Tomáš Vážan a Josef Jánošík byli podrobeni výslechům, při nichž byli dotazováni na osobní a rodinné poměry a přátelské styky. Tomáši Vážanovi a Josefu Jánošíkovi bylo doručeno usnesení o zahájení trestního stíhání podle §100, odst. 1. písm. a s odůvodněním: "...neboť na podkladě zjištěných skutečností, je dostatečně odůvodněn závěr, že dne 11.2.1983 ve večerních hodinách v kulturním domě na Kopečku u Olomouce uvedli bez povolení představení "Jak se vám nelíbí aneb Ačkoli nechcete" s protispolečenským obsahem vyvolávajícím nepřátelskou náladu vůči státnímu zřízení republiky." Při výslechu bylo obviněným vyhrožováno předvedením magnetofonového záznamu. Když oba obvinění /na sobě nezávisle/ projevíli uspokojení na existenci nahrávky, která by prokázala nensmyslnost obvinění, byl jim předložen znalecký posudek, jehož autorem je pedagog Palackého University v Olomouci doc. Kála, CSc.

/Doc.Kála je znám z ostravského procesu se spisovatelem dr, Jaromírem Šavrdou, v němž svým znaleckým posudkem prokazoval, že Tvardovského poema "Vojín Ťorkin na onom světě" hrubě útočí na Sovětský Svaz, že u nás nikdy knižně nevyšla. Na základě jeho posudku byl těžce nemocný Šavřda odsouzen opět k 25 měsícům vězení/.

Doc.Kála označil uvedenou hru jako rozvračeskou, protisocialistickou, nihilistickou.

Prohlídek a výslechů se zúčastnili orgány SNB, kteří se představili jako kpt.Hudeček, npor.Štajgr, ppor.Majer, prap.Trbušek, kpt.Hájek, por.Šafář.

Dne 28.4.1983 vydal vyšetřovatel VB npor.ing.Lubomír Vojtěch usnesení, jímž obvinil z tr.činu pobuřování podle §100 odst.1, písm a/ tr.zákona a začal stíhat /na svobodě/ Tomáše Davida, Jana Jemelku, ml.Pavla Kvapila, Marii Kvapilovou, Jaroslava Oplétala, Ivana Šimáčka, Janu Vážanovou roz. Baderlovou a Svatopluka Viktorina proto, že se na hře "Jak se vám nelíbí Aneb Ačkoli nechcete" podíleli buď přímo jako herci, nebo jako další pomocný personál.

V komedii vystupují postavy parodující velké shakespearovské předlohy a transformující je do dnešní doby. Při představení šlo o pobavení přátel v uzavřené společnosti při svatební zábavě v řádně pronajatém sále kulturního domu na Kopečku u Olomouce.

Okresní prokuratura Mělník

Pv 378/82

Okresnímu soudu

v Mělníku

O b ž a l o b a

Okresní prokurátor v Mělníku podává

o b ž a l o b u

na

Josefa D o l i s t u , nar.20.3.1954 v Praze, trvale bytem Teplice 2, Čapajevova 1469, přechodně bytem Mělník, Kostelní 18, zam.ONV mělník jako kaplan římskokatolické církve farnosti Mělník,

ž e

od měsíce září do měsíce prosince 1981 na faře v Mělníku jako kaplan římskokatolické církve prováděl ilegálně výuku náboženství skupiny studentů Střední zemědělské školy v Mělníku v rozporu se "Směrnicí pro výuku náboženství přihlášených žáků na ZDS" vydanou ve Věstníku ministerstva školství a kultury ČSR z 20.6.1974 a aby tuto činnost utajil pokračoval v ní od ledna 1982 do 7.4.1982 v soukromém bytě u občana Františka Paďoura v Mělníku, Nejedlého 2

t e d y

v úmyslu mařit nebo stěžovat výkon státního dozoru nad církví porušoval ustanovení zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností.

T í m s p á c h a l

trestný čin maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle §178 tr.zákona.

N a v r h u j i :

1/ u hlavního líčení slyšet svědky:

Čestmíra Böhma č.1 12, Soňu Horovou č.1 19, Evženií Slavíkovou č.1 28, Radovana Slavíka č.1 32, Romanu Pojíkalovou č.1 38, Marii Niřovou č.1 43, Františka Paďoura č.1 49, Josefa Zindulku č.1 54, Jiřího Weinfurtera č.1 63, Václava Zikitu č.1 66, Ondřeje Vaňka č.1 68, Pavla Nováka č.1 90, Petra Dolistu č.1 96, Josefa Špatku č.1 97

2/ číst záznam o pohovoru u církevního tajemníka č.1 102 a osobní výkazy obviněného č. 1 103 - 106.

O d ů v o d ň e n í :

Obviněný Josef Dolista nastoupil dne 15.9.1980 po složení slibu věrnosti u ONV Mělník do funkce kaplana římskokatolické církve v Mělníku. Již ke konci tohoto roku došlo k jeho seznámení se se studentem Střední zemědělské technické školy v Mělníku Petrem Dolistou, který docházel pravidelně na mše vedené obviněným a později jej navštěvoval i v místě předchozího bydliště obviněného v kaplance farnosti Mělník. Prostřednictvím tohoto studenta získal obviněný od září 1981 další studenty, kteří potom pravidelně docházeli do kaplnky, kde je obviněný doučoval náboženství. Aby tato jeho činnost zůstala utajena instruoval studenty k tomu, aby do kaplnky docházeli buď jednotlivě, nebo v malých skupinách. Tímto způsobem se potom schůzky konaly pravidelně jednou týdně a celkem se jich zúčastnovalo 7 studentů. Koncem roku 1981 byl obviněný upozorněn církevním tajemníkem na to, že se proslýchá, že vyučuje v kaplance žáky náboženství a proto se jmenovaný rozhodl, že další schůzky uskuteční v soukromém bytě. Dohodl se proto s Františkem Paďourem, který je bytem v Mělníku ul. Nejedlého 24L/9 o konání schůzek v jeho bytě. Potom informoval

o změně schůzek studenty a v ilegálních schůzkách potom pokračoval v bytě Františka Pačoura. Schůzky byly pravidelné, byl vždy stanoven den a hodina a opět na žádost obviněného studenti do tohoto bytu docházeli buď jednotlivě nebo v malých skupinkách a stejným způsobem po ukončení výuky náboženství z místa schůzky odcházeli. při schůzkách prováděl obviněný výuku náboženství se zaměřením na určitá témata a dále informoval i studenty o postavení církve ve společnosti a v různých státech jako např. v ČSR a PLR. Když se dověděl o tom, že schůzky se studenty jsou prozrazeny poučoval je o tom, jak při případných výsleších si mají počínat a co mají vypovídat.

Obviněný přiznává, že se se studenty pravidelně scházel, že je vyučoval náboženství a uvádí, že se domníval, že se nedopustil žádného trestného činu.

Z výslechu svědka Böhma, Horové, Pačoura, Zindulky, Petra Dolista a dalších je prokázáno, že obviněný v kaplance v Mělníku shromažďoval studenty za účelem ilegální výuky náboženství a že po upozornění církevním takemníkem na tuto svoji protizákonnou činnost s tímto nepřestal, ale z důvodů utajení ji přenesl do soukromého bytu. Že si byl dobře vědom protizákonnosti svého počínání nasvědčuje ta okolnost, že výuku náboženství prováděl v soukromém bytě, že upozorňoval studenty, aby odcházeli jednotlivě, nebo v malých skupinkách, aby tuto činnost utajili.

Podle čl. I. odst. 2 Směrnic pro výuku náboženství přihlášených žáků ZDS je nutné učit náboženství v určených školních místnostech. Z toho lze vyvodit, že schůzky obviněného se studenty jsou ilegální, neboť se konaly v soukromém bytě. Jednání obviněného bylo úmyslné, neboť si byl dobře vědom, že tento způsob výuky je protizákonný a také činil opatření k tomu, aby jeho činnost zůstala utajena.

V tomto případě je třeba rozlišit od povolené výuky náboženství výuku ilegální, ke které neměl oprávnění.

Obviněný Josef Dolista pochází z dělnické rodiny. Vystudoval Střední zdravotnickou školu v Teplicích a Bohosloveckou fakultu v Litoměřicích. Po ukončení studia byl jmenován kaplanem římskokatolické církve na farnosti Mělník. Je hodnocen jako aktivní duchovní soudně stíhán dosud nebyl. V místě bydliště nemá žádný záznam.

Obviněný Josef Dolista prováděl vědomě výuku náboženství studentů Střední školy zemědělsko-technické ilegálně v soukromém bytě. Místo výuky a to jak v kaplance tak později v soukromém bytě se snažil utajit tím, že studenty insruoval, aby na místo schůzek docházeli jednotlivě, nebo v malých skupinách a později je naváděl, jakým způsobem mají v případě vyšetřování vypovídat. Jeho jednáním je naplněna skutková podstata trestného činu maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi podle §178 tr. zákona a to jak pro subjektivní tak pro objektivní stránce. Jeho jednání je pro společnost nebezpečné, neboť došlo k maření státního dozoru nad činností církve.

Podání obžaloby okresního soudu v Mělníku je tedy odůvodněno.

V Mělníku dne 14.2.1983 /Doručeno dne 18.4.1983/

Okresní prokurátor:
JUDr. Bohumír Slanař
v.r.

Soud: 4.5.1983 v 8,30 h.

Okresní správa SNB
 Oddělení vyšetřování VB
Č e s k á L í p a

ČVS-VV-6/83

V České Lípě dne 5.1.1983

U S N E S E N Í

Podle § 160 odst. 1. tr.řádu Z a h a j u j i trestní stíhání
 a podle § 163 odst. 1 tr.řádu s t í h á m

Ladislava L i s e , nar. 24.4.1926 v Mlakách, okr. Písek, trv. bytem
 bytem Praha 10, Benešovská 33, přech. Sosnová čp. 84
 o česká Lípa, invalidní důchodce, ženatý, zam.
 VD invalidů META Praha,

jako obviněného s trestného činu pobuřování dle § 100 odst. 1 písm. a/ tr.
 zákona a přečinu proti majetku v cizím vlastnictví dle § 3 odst. 1
 písm. a/ z.č. 150/69 Sb.

neboť na základě zjištěných skutečností je odůvodněn závěr, že

1. Ladislav Lis pobuřoval nejméně 2 osoby tím, že uvedl u nich ve
 známost tiskoviny a jiné materiály pobuřujícího charakteru, kte-
 ré byly v měsíci srpnu 1982 zajištěny, a to nejméně od počátku
 roku 1982 do srpna 1982
2. odcizil ke škodě Velkovýkrmy Zákupy, hosp. Ramš neloupanou
 kukuřici v hodnotě nejméně 100,- Kčs v průběhu měsíce srpna
 a září 1982, kterou používá ke krmení vlastního hospodářského
 zvířectva

O d ů v o d ň ě n í

Na základě svědeckých výpovědí sv. manželů Charvátových z České
 Lípy, a manželů Erbenových z České Lípy, jakož i na základě domovní
 prohlídky provedené v bytě manželů Charvátových 17.8.1982 je odůvodněn
 závěr, že větší množství materiálů pobuřujícího charakteru proti
 socialistickému, společenskému a státnímu zřízení republiky, nebo
 aspoň část z nich rozšířil mezi ně nebo jim zapůjčil Ladislav Lis,
 přech. bydlištěm Sosnová 84, o. Česká Lípa, a to nejméně v průběhu roku
 1982 do 17.8.1982, kdy byly tyto materiály při domovní prohlídce zja-
 jištěny.

Dále pak na základě upozornění ONV-OIPO Česká Lípa ze dne
 14.9.1982 bylo zjištěno, že Ladislav Lis v místě svého přechodného
 bydliště má neloupanou kukuřici, která pochází pravděpodobně z polí
 Velkovýkrmy Zákupy, hosp. Ramš kterou používá ke krmení svého hospo-
 dářského zvířectva, přičemž byly viděny zatím nejméně dva pytle této
 kukuřice, v hodnotě nejméně 100,- Kčs.

Na základě těchto okolností, přičemž je podezření, a to zcela
 důvodné, že může jednak mít další pobuřující materiály ve svém držení
 s úmyslem tyto šířit, jednak že se může jednat i o větší množství
 kukuřice, která byla odcizena, než bylo zatím zjištěno a je tedy
 nutné provádět další vyšetřovací úkony, rozhodl jsem se, zahájit

trestní stíhání a vyznést obvinění pro tr. činnost, jak je shora uvedeno. Tím rovněž považují vydané usnesení za odůvodněné.

Poučení: Proti tomuto usnesení je přístupná stížnost, kterou je možno podat do tří dnů od doručení usnesení u vyšetřovatele.
Stížnost nemá odkladný účinek.

Vyšetřovatel VB:

por. Havlas
podpis v.r.

razítko: Okresní správa SBN
Česká Lípa
oddělení vyšetřování VB

Eva Kantůrková

ONE SLUŠNOSTI ČECHU

/Psáno Dominiku Tatarce k sedmdesátinám/

Při čtení textu Dominika Tatarce mě přepadá zvláštní zahanbenost, zvláštní tím, že zahanbeností v pravém slova smyslu není: hanbím se před bezbrannou důvěřivostí, důvěřivostí až dětskou, jaká prokmitává síť jazyka jako pableskující pozadí příběhu a postav; Dominik Tatarca má odvalu oslovit čtenáře s ozbrojující upřímností a když se jeho textům poddáte, zakusíte slast polidštění. Pamatuji se, jak jsem před léty, začínající autorka, ohlušená a ucloumaná schválnostmi tehdejší tak zvané moderní literatury, s úlevou četla "Proutěná křesla": žádná umělá hra na styl, jen přesná jemnost zobrazování a dobrotivost výkladu. Literátská hemživost může před Tatarcovou osobitostí jenom prchat. Bartoloměj slzička, muž, kterého ženy zbavují povinností dobývat je, protože jim rozumí, je Tatarcově jak mlha lehké ironii vlastně nepravým hrdinou milostného příběhu; za něj, plachého a váhavého, nanejvýš se vemlouvajícího, jednájí ženy. Je plachý a váhavý, ale je taky neobolený ctižádostivostí, není ješitný a chtivý, je jen vnímavý, a protože umí vidět a naslouchat, velká láska sama k němu přistoupí. Muž, který si sám nepřisvojí nic, a dostane se mu všeho: mistrný kousek, který Tatarca provede čtenáři: směšný hrdina je mu sympatický.

Dominik Tatarca má taky dar sdělovat velké věci prostřednictvím věcí malých, drobných. Pamatujete se na motiv kufříku, který Bartoloměj nese Daniele na nádraží? Je před vánoci, Dabiela, ta vábivá a nedostupná Daniela, odjíždí k příbuzným a k Bartoloměji, opuštěnému cizinci, hrozí prožít v penzionu týden strašlivé pařížské osamělosti; kufřík ale nese Daniele s takovým zaujetím pro jeho symboliku - obsahuje věci blízké nedostupné milostnosti - , že se dívka rozcitliví a za pozorné vnímání odmění ztracence láskou. Kufřík, kmotr lásky. Motivací tak lehounkou utváří Tatarca celou knihu, motiv je nahozen jen prchavě, neuchopitelně, vysvětlitelný tak i onak; a sotva se Tatarca letmo dotkne štětcem plátna, už zase spěchá dál a na přeskáčku po osnově něžného příběhu. Láska je krása sama, život však je smutný a krutý, a Bartoloměj so po letech pařížskou lásku vybavuje jako pocit, který v člověku zbyde po amputovaných

rukou. Že je to kniha ztracenosti? Ale ne, už jsme přece řekli, že Tatarca není v uvažování jednosměrný. I amputovanou, to jest životem ztracenou, můžeme krásu cítit, jen když jsme ji v těch rukou skutečně podrželi. Vnější nenužný hrdina Bartoloměj sděluje tu milostně-životní zkušenost, že lásku /a jiné velké věci/ si člověk vysluhuje vnímavostí k druhým lidem a že prožité se v člověku neztrácá, člověk si to v sobě podrží pro budoucnost, bylo-li to alespoň částečně počato v ~~spravedlnosti~~ opravdovosti.

A tak Tatarca promítá obraz celku prostřednictvím detailu i od samého Bartoloměje Slzičky se nám otevře pohled k širším souvislostem. Bartoloměj je nejen vnímavým milovníkem, je taky "Čechem v Paříži". "Američan v Paříži", to zní známě, to má hudební i literární význam, a "Čech v Paříži"? Můžeme porovnávat. /Jsem Tatarcovi vděčná, že sám napsal "pan Čech" a nikoli "pan Slovák"; Paříž by tak jemné národnostní nuance neporozuměla, a já bych se teď neopovážila napsat o Slovácích, co chci napsat o Češích./

Takže - jak vám to zní: "Čech v Paříži"? Na první poslech jinak než "Američan v Paříži", a to vůbec ne proto, že Amerika je velká a mocná. Češi většinou trpěli v Paříži proviněností a opisovačstvím, ale byli i takoví, například Alfons Mucha, kterým Paříž dovolila udat jí tón, chci říct, že ani ve velikosti ani v proviněnosti to není, Paříž jen odzrcadluje, Paříž nikoho nesoudí. Ale zas abychom se nemýlili! V Paříži sice cizinec pozná, kým je, ale to rozhodně nikoli podle sebe; v Paříži se cizinec uvidí podle toho jak se mění Paříž. A jestli pro Američany dvacátých let byla "tím šťastným místem, kde se tvoří", pro Bartoloměje Slzičku na podzim roku 1938 rozhodně nebyla místem, kde se zrazují spojenci; neboť Paříž nezapomínejme, nastavuje zrcadlo cozinci, nikoli cizinec Paříži.

Mohla jsem v roce 1970 porovnat reakce Paříže s reakcí měst italských. V Janově, když jsme v ulicích starého města, kde zbloudíte jako nic, ztratili orientaci, ujal se nás celý houf lidí, sotva jsme řekli, že jsme Češi. A ptali se na Dubčeka tónem jakým se ptám na někoho, s nímž jsem ztrávila příjemnou dovolenou, a aby nám svět nechutnal tak trpce, jeden penzista, člověk očividně nezamožný, nám celé skupině koupil po zmrzlině. A kněz v chrámu, o níž teď nevím zda byla dei Servi, di Castello deno di Carignano, když mu bylo pošeptáno, odkud jsme přijeli, nás vyvedl na klášterní terasu, aby nás podaroval tím, co bylo v kláštře nejlevnější i nejkrásnější: pohledem na janovský přístav a záliv. Kdežto Paříž? V jinak navštěvovaném kině v centru města promítali zrovna "L'aven" -

Doznání /film režisera Cocty Gavrase podle knihy Arthura Londona/, onen film s báječným obsazením, a v sále i se mnou bylo pět lidí. Kdepak, zrcadlo je zrcadlo; nemůže mít paměť.

Bartoloměj Slzička ovšem přijel do Paříže s událostí ještě čerstvou a jitřící bulváry:, ale ani jej nenechalo město v omylu, rychle seznal, že je mu jako živoucím důkazem zraedy dáno hanbit se za neslušnost. Být zrazen? Takový má sedět doma a překousávat zklamání; když neseď, ať se stydí za ubohost zrazeného. Nos pro neslušnost zrazeného má hned první den Slzičkova pobytu valutový překupník, když mu nabídne za stipendium ve francích závratnou sumu korun, ztratitších ve světě cenu zároveň se zemí, kde dosud platí v plých svých hodnotách: Bartoloměj by se v Čechách za své stipendium stal lehce statkářem nebo panem domácím; a před Slzičkovou neslušností chrání Paříž i její policie, jež cizinci naznačí, a nijak jemně, jeho občanskou nepohodlnost. A v penzionu, mezi mladými lidmi z celého světa, z Polska., z Francie, z Ameriky, lidmi velkomyslnými a čestnými, se Bartoloměj neubrání pocitu, že jim svou neslušností kazí společnost. A Tatarka zvolna zdvihá obzor pohledu a Slzičkovým prostřednictvím nás nechá v Pařížském zrcadle zahlédnout celý národ. Jak vám máme říkat, ptají se Bartoloměje ti sympatičtí lidé v penzionu, zvědaví na člověka vynořivšího se "otamtud", pan Čech? nebo pan z Československa? Nejspíš pan ze Ztraceného, míní Slzička; tam odkud přijel, vzůstalo neslyšné vákuum, ztracená země bez přátel, vydaná nepříteli na pospas.

Za všech světových obrátů můžeme rozpoznávat vedle národů slušných nebo právě zeslušněných i národy neslušné. Z malých je ten národ slušný, o němž se moc neví, který na sebe nepoutá pozornost; dnes je například slušným malým národem Mongolsko. Příkladem slušnosti jsou také Finové a Švédové; ve Švédsku si nestěžují na zimu a aniž obtěžují ostatní Evropu, klidně si žijí ze své zámožnosti. Nejvýš vzruší svět dalším filmem Bergman, ale prosím vás, kdo chodí na Bergmana, nanejvýš intelektuálové. Slušný malý národ jsou taky Rakušané, denně žasnou nad jejich rozhlasem, v němž se klidně mísí sociáldemokratismus s katolicismem. Z velkých jsou slušnými ty národy, které zrovna vládnou; kdežto neslušnými z počtu velkých jsou ony, které si osobovaly větší nároky, než jim dovolovala daná velikost; ve vzdálenější minulosti to byli například Turci, za posledních víc jak sto let bylo v Evropě považováno za neslušné Německo; naposledy poraženo, stalo se národem slušným. Neslušnými malými ná-

rody jsou dneska pro svět Afgánci, Irové, Palestinci, Kambodžané; a Češi mají obzvlášť vyvinutou schopnost být považováni za neslušné.

V čase "Protěných křesel" do neslušnosti upadlikdyý na zradu reagovali poslušným poddáním se. "Proti zradě zvenčí není zevnitř vlastně žádné obrany," vysvětluje Bartoloměj Slzička pařížským přátelům důvod, proč on, chlap, který jistě má stát na svém, voják, dokonce zástupce velitele pohraniční pevnůstky, vydal pevnůstku Němcům. A letáček ukáže, rozdával jej na lidových shromážděních: je na něm zakreslen jazýček republiky v nepřátelském černém moři a k jazýčku směřují linky vzdušných flotil ze zemí přátel a jejich čas odletu; flotil, které nedoletěly. Ubohost zrazeného natolik zaujme bohatého mladého Američana, že letáček uschová k rodinným památkám a Slzičku pozve od špatných přátel do Států. Slzička však ani nevymění franky za koruny, ani nepřijme lákavé pozvání; jeho neslušnost je zároveň jeho zkouškou. Tak nás Tatarka poučí, že neslušným člověkem ve světě je ten, kdo se svou osobou odváží ukázat na nečestnost mocných; a národy pak, že jsou neslušné svou bezmocí před přesilou.

Sědět Bartoloměj Slzička doma, nic by se o své neslušnosti nedozvěděl; zrada spojenců by byla holou zradou. A ani národ doma svou neslušnost nepociťuje, na to by se musel vypravit do Mnichova nebo do Paříže. Tentokrát se cítil zaprodán svými i cizími, dneska se nejspíš cítí být nijakým, prostě blíže neurčení lidé, žijící v jedné krajině, mající společnou paměť a mluvícím jedním jazykem. Určenost, která je jim vemlouvána, jim vlastní není, a jinou si zatím nenašli. A pomenování svého národního bytí ne snad, že by zapomínali, ale prostě si je z důvodů neužitečnosti nepřipomínají. A že mají vyvinutý dar neslušnosti se dnes Češi dozvídají ani ne tak od cizích, natolik svět nezajímají, jako od vlastních. Od vlastních v cizině. Shodou okolností jsem současně s "Protěnými křesly" četla překrásnou knihu básní "Odchod z Čech", téma Slzičkovo; a kniha mě až polekala nenávistnou ideologií. To Ivan Diviš mi vedle Bartoloměje Slzičky vaukl přemýšlet o české neslušnosti.

Je několikrát. Předně jsou Češi neslušní už tím, že jsou. Vždy kterému národu kladli jeho vlastní spisovatelé před při povinnost dokázat oprávněnost jeho existence? Přece Čechům? Vyvinout se Češi böhmisch, měli by od nich ti spisovatelé a celá Evropa pokoj, Jenomže jak svět vypadá, velké celky musejí být vyvažovány malými, velcí se stále musí oč pčát, a i z tohoto důvodu je existence malých národů nezničitelná. Dále jsou Češi neslušní tím, kde jsou.

Je známa Bismarcova věta, že kdo ovládá Čechy, ovládá Evropu. A zde mám před sebou nejnovější historický atlas Evropy, který to potvrzuje; česká kotlina - jako jedno z mála míst v Evropě - byla osídlena už v nejstarším paleolitu; Češi do tohoto jednoho z nejvýhodnějších míst přišli až později, ale zato si je podrželi. A nakonec jsou Češi neslušní tím, jací jsou. Jak napsal Diviš: zem plná grafomanů, a ani jeden voják. Kdežto Polák, ten by se bil. Když pomenu, že básník Diviš toto napsal za hranicí, dám mu za pravdu. V Čechách se opravdu má za uskutečněné, co je napsané; čá co se může poslechnout nebo přečíst.

A od jiného spisovatele z Čech v Německu zas často v dopisech čtu, že si v Čechách nemáme myslet, že jsme se svými bolístkami pupkem světa. To snad ani dneska v Čechách nikoho nenapadá; a právě tak se nikdo v Čechách nemá za srdce Evropy, jak znělo dřívější romantické přirovnání. Jestli Čech má pro něco smysl, tak pro střízlivý odhad svého postavení. Ani pupek, ani srdce. Spíš bych řekla, že jsou Češi patičkou, nastavenou nohou, o níž se od západu, od východu, od jihu i od severu v Evropě v různých dobách zakopává. To je jistě zkušenost, naniž národ doplácí povahou; ale budeme-li spravedliví, uvidíme, že on současně ze sebe své čecháčkovství vyvrhává, a kdo má právo dnes národu sešít, co sečítá až daleký čas?

Bolestně nenávistné lásce Divišově k Čechám, lásce, z níž až naskakuje husí kůže, se Čechy zdají ztracené. A je lépe ztracené než zatracené, neboť zatraceností se zemi dostane nalezení. To je ovšem jen volná hra básnických slov. Nikdo si nemůže být v dobách hledání jist, s čím se bude jednou chtít dnes neurčený lid identifikovat. Já za sebe, jako součást oněch neslušných Čech, bych se však chtěla nadále ohradit proti tomu, aby pro možnou identifikaci byla nabízena evokace popravčích čet. Ty je nutno odmítnout i jako básnický obraz; všude se najdou lidi na všechno a řeč o popravčích četách vyvolává z lavice lůzu. Vždyť kdo hnal Němcovou, již se Diviš dovolává, uličkou? Lůza z Čech, chamraď, již si oškliví. A Němcová se Čechám odměnila "Babičkou". A i proto se jí může Diviš dovolat. Tak jako po Patočkovi tu zůstaly "Kacířské eseje". Kdežto nenávisť je laciná. Naše myšlení by se mělo ubránit hrubosti podobné té, která vyhání z Čech básníky. A je-li myšlenka s to pojmout význam národního bytí, proč ji nezvednout výš, až tam, kde by se dobírala jeho smyslu?

To Dominik Tatarka moudře oprostuje svého hrdinu od nenávisti, ačkoli neméně jitřivě než Diviš popisuje "úzkost hledání". Když má člověk /i národ/ zápolit s přesilou, když když mu tato přesila vlastně zápolení zněmožňuje, Má vůbec ještě nějakou naději? Naději nikoliv jako nahodilost osudu, jak "nalézání ve ztracenosti", ale naději jako vlastní sebetvorbu. Člověk se může pokusit uchovat aspoň sebe, říká Tatarkův Bartoloměj, uchovat něco ze sebe. Tenkrát se zdálo národ být vlečen za vlasy neznámo kam, jistě do záhuby; a když se pak vnější energie spotřebovaly, a objevily se zdroje energií jiných, když se mlha naštěstí rozestoupila, všichni viděli, že národ tu stojí dál, nikam neodvlečený, trochu, pravda, pochucaný, se zraněními a puštěnou žilou, ale živý. Bartoloměj Slzička je neheroický hrdina, dokonce silně neheroický a někomu tím může být i nesympatický; ale kde je dáno předem, že se člověk /i národ/ musí nutně zkatit tím, že nese svůj okamžitý osud? A že se na něm aspoň vyhraňuje, když mu na víc síly nestačí? Jedinec může odejít za hranici; národ je do osudu odevzdáný. Národ svůj osud může přemoci jen tím, že jej vstřebá. Národ tak pevně do kotliny usazený.

Ledén 1983

+ + +

OSUD JEDNOHO ČESKÉHO BÁSNÍKA

Domnívám se, že by čtenáře mohl zajímat osud jednoho českého básníka, o němž se toho moc v posledních letech nevědělo, a který byl dokonce považován za mrtvého, básníka jehož dílo léta čekalo na své znovuobjevení.

Ivan Blatný, syn známého dramatika a novelisty Lva Blatného, se narodil 21.12.1919 v Braň. Ve svých prvních básnických sbírkách se projevil jako velmi nadaný, sensitivní lyrik. Koncem války se stal členem Komunistické strany, ale v roce 1948 odjel do Anglie. Odjel, jak sám řekl /v rozhovoru, který se odbyval roku 1981 v psychiatrickém ústavu St.Clements Hospital s reportérem západoněmeckého Sternu Jürgenem Starkem/: "Musím říci, že jsem byl zbabělý ze strachu. Rusové nebyli jen našimi osvoboditeli: jednoho zločince, Hitlera, jsme se zbavili. A už tu byl další - Stalin." Tento strach přerostl u něho v utkvělou představu a opustil ho až v ústavu pro choromyslné.

V chorobopisech Ivana Blatného je uvedena celá řada psychických defektů /většinou spíše předpokládaných/. Pro ústav byl Ivan Blatný především sociální případ, který si po dlouhá léta vydělává na kapesné drobnými pracemi a úsluhami.

Čtvrt století se nenašel nikdo, kdy by mu pomohl z této anonymity. Až zcela náhodně to učinila paní Frances Meachamová, 65 letá anglická zdravotnice. Bez ní by asi dodnes o jeho nynějších osudech nikdo nevěděl. Netušila, že Čech bez státní příslušnosti byl ve své zemi známým básníkem. Nicméně všimla si, že popsané papírky nejsou škrabanicemi blázna, ale že jsou to básně. Vyburcovala ústavní lékaře a Ivan Blatný posléze dostal vlastní stůl, a psací stroj v koutě ústavní dílny. Paní Meachamová se podařilo za posledních pět let shromáždit většinu básní, které Ivan Blatný během svého pobytu napsal. Jsou psané nejen česky. Autor často přechází z češtiny do němčiny, z angličtiny do francouzštiny. Obyčejná, prostá žena nakonec stanovila přesnou diagnózu. Ivan Blatný prožil chvíle šíleného strachu, neboť ústav uvažoval o tom, poslat ho zpět do vlasti. Hrůza těchto okamžiků je zachycena v některých dochovaných básních z tohoto údobí.

Blatného dílo vydané v Československu v letech 1940.47 /celkem čtyři knihy veršů/ se po Únoru ocitlo na černé listině. Výbor z je-

ho tvorby uspořádaný v době "pražského jara" sice vyšel, ale po srpnu 1968 byl opět zakázán. /Nyní se jeho dílem zabývá v zahraničí básník a kritik Antonín Brousek, který po roce 1968 odešel z Československa./

Jiný český básník, Vítězslav Nezval, v jedné své básni o Ivanu Blatném napíše, že "zradil svůj lid a nemůže nikdy zavřít své svědomí do krabičky..." Ivan Blatný své svědomí nezradil, ale za platil cenou člověka za jiné zrádce svého svědomí.

Dnes je Ivan Blatný nemocný člověk, který považuje ústav za jediné místo, kde se cítí v bezpečí.

⁷²²
Jaroslav M e z n í k

V C I Z Í C H S L U Ž B Á C H

/Dr.Boženě Komárkové k osmdesátým narozeninám/

Většina z nás ztratila schopnost historického pohledu na minulost a na současnost. Nejde jen o to, že máme jiný vztah k minulosti, než měli naši předkové. Pro ně byly některé historické události a některé historické osobnosti jaksi součástí jejich přítomnosti - tak třeba husitství, Jan Hus a Jan Žižka byli jejich živými příklady a živým programem, Bílou Horu prožívali jako svou tragedii. Naproti tomu většina z nás jsou dějiny něčím, co má s naší současností jen málo společného. Ale ještě závažnější je skutečnost, že většina z nás se už vůbec nedovede vcítit do minulosti, tedy chápat motivy, které naše předky vedly k určitému jednání a problémy, s kterými se potýkali.

Tyto skutečnosti jsem si znovu uvědomil, když se mi nedávno dostal do rukou dosud neznámý dopis J.S.Machara. Dříve, než jej otisknu, musím vysvětlit, jak vznikl. Moje matka se učila italsky. Když už něco uměla, napadlo jí, že by se svou učitelkou mohla překládat

do italštiny Macharův Řím. Obrátila se proto písemně na spisovatele s dotazem, zda by s pořízením překladu souhlasil. Matčin nápad byl poněkud nereálný a neuskutečnil se. ~~Památka~~ Památkou na celou záležitost zůstala jen Macharova odpověď na matčin dopis:

Ve Vídni 4. dubna 1911

Vážená slečno,*/

k překladu svoluji s radostí a jsem předem již jist, že bude dobrý. Podmínky moje? Nejsou velké, skoro žádné. Až vyjde knížka, abyste poslali jeden exemplář římskému sindacovi Nathanovi, jeden exemplář italskému králi s připsím, že takto se dívá na Itálii a Řím člen národa, jehož vojáci museili kdysi v cizích službách bojovat proti jejich nejsvětějším a nejspravedlivějším tužbám - a jeden exemplar mně.

A tak Vám přeji všeho zdaru a úspěchů!

S pozdravem

Váš

Machar

*/ či "paní"? Nevím.

Macharův dopis je zajímavý z více hledisek. V této úvaze si však všimnu pouze jedné jeho části, totiž návrhu, co se má napsat italskému králi. Dnes se často setkáváme s lidmi, kteří tvrdí, že naši předkové neměli rouzbíjet Rakousko-Uhersko; jeden známý mi jednou dokonce řekl, že Masaryk byl vůl, když rozbíjel Rakousko-Uhersko. Ptáme-li se po příčinách tohoto názoru, dostáváme většinou dvojí odpověď. Někteří lidé vedou k němu především potíže, které mají s tím, když chtějí strávit dovolenou na Jadranu. Říkají: Oč jednodušší by to bylo, kdyby naši předkové nerozbíjeli Rakousko-Uhersko a Dalmácie byla vlastně "doma". Jiní argumentují politicky a ekonomicky. Rozbitím Rakouska-Uherska došlo prý k balkanizaci ~~střední~~ střední Evropy, utrpěl hospodářský vývoj všech zemí, které dříve patřily k monarchii a především zde vzniklo mocenské vakuum, takže oblast bývalého Rakousko-Uherska se stala územím, s nímž mohli snadno manipulovat silnější sousedé. Kdyby nebyli naši předkové rozbíjeli Rakousko-Uhersko, nemuselo dojít k druhé světové válce a tak prudké expanzi nacismu a komunismu. I když v některých z uvedených tvrzení je zlomek pravdy, celkově trpí tím, o čem jsme se již

zmínili v úvodu: ti, kdo je vyslovují, nemají historický přístup ani k minulosti ani k současnosti.

Zopakujeme si výrok z Macharova dopisu: "...takto se dívá na Itálii a Řím člen národa, jehož vojáci museli kdysi v cizích službách bojovat proti jejich nejsvětlejším a nejspravedlivějším tužbám ..." V době, kdy Machar psal svůj dopis, uplynulo už hodně času od poslední války rakouské monarchie s Itálií z roku 1866. Ale ani za téměř padesát let ještě z myslí českého vzdělance nezmizela trpká vzpomínka na to, že Češi umírali a zabíjeli v boji proti Italům, kteří neusilovali o nic jiného, než o co v 19. a počátkem 20. století usiloval /nebo o čem alespoň snil/ každý vyspělý národ - o politické sjednocení a o vytvoření národního státu. Co bylo vlastně Čechům po tom, že rakouská monarchie chtěla udržet své panství nad částí Itálie?

Nešlo jen o Itálii. Ještě dnes slyšíme občas zpívat píseň, která vznikla jako ohlas na události, k nimž došlo před /přibližně/ sto lety. Skoro každý ji zná, stačí uvést dva verše:

„Za císaře pána, jeho rodinu,
museli jsme vybojovat Hercegovinu.

Vstáváme a salutujeme, když zpíváme o císaři a jeho rodině, s rozkoší pobrukuje "chcha, juchacha", celá písnička nám připadá jako pustá legrace, a to i s těmi už nezvykle znějícími výrazy, ja-infanterie, šnelcuk, lautr rovina. Vůbec si neuvědomujeme, že tato píseň má i svůj trpký podtext. Co vlastně bylo českým hochům, oděným do vojenského sukna, po Bosně a Hercegovině? Proč tam bojovali? Píseň odpovídá: za císaře pána a jeho rodinu. I v tomto případě jsou případná Macharova slova: byli v "cizích službách." Je něco jiného jezdit na Balkán jako turista a jezdit tam jako voják. Vztah českých lidí k Rakousku-Uhersku vystihuje Macharův dopis i "Hercegovina" zcela jednoznačně.

Machar měl ve svých politických názorech před první světovou válkou velmi blízko k Masarykovi. A pro T.G.Masaryka nebyla snaha rozbit Rakousko-Uhersko a založit samostatný český stát dlouho politickým cílem, i když Rakousko-Uhersko za "náš" stát nepokládal. Základní úkol viděl jinde! v mravním, kulturním a sociálním povznesení národa. Jeho politická činnost obecně, a jeho činnost ve Vídeňském parlamentě zvláště, byla proto vedena spíše snahou k zlepšování a zdemokratizování rakouského státu než k jeho zničení,

V tomto svém postoji k rakouské monarchii nestáli Masaryk a Machar osamoceně. Většina Čechů Rakousko-Uhersko nijak zvlášť nemolovala a za "svůj stát" je již počátkem 20. století nepokládala. Ale šlo o státní útvar, který prostě existoval, a jeho existencí se muselo počítat, a celkem se vněm dalo dobře žít. Samostatný český stát byl zatím jen efemérní možností a program státní samostatnosti zastávala v českém politickém životě jen nepatrná menšina.

Teprve začátek první světové války přinesl zásadní zvrat ve vztahu české veřejnosti k Rakousku-Uhersku. Najednou byly statisíce českých mladých mužů /a pak i mužů starších/ hnány do války, v níž po boku Němců, jež většina z nich pokládala za nepřátele, měli bojovat proti Srbům, Francouzům a Rusům, které pokládali za přátele. Macharův dopis ukazuje, že už před první světovou válkou se Češi cítili v Rakousku-Uhersku v cizích službách, ale nesmírné oběti ve válce proti nepřítelům Rakouska-Uherska, které příslušníci českého národa za nepřátele nepovažovali, učinily z této cizí služby věc zcela nesmyslnou, nenáviděnou, nemravnou. I kdyby nebylo jiných důvodů, abychemspxpochopili už tento by nám měl stačit k tomu, abychem pochopili, proč naši předkové /nebo alespoň většina z těch, která byla schopna a ochotna projevovat nějakou politickou aktivitu/ dospěli k rozhodnutí rozbití Rakousko-Uherska. A jiné důvody zde také byly, počínaje již zmíněnou tendencí každého národa o sjednocení a vlastní stát.

Dobrá. lze namítnout, byly zde důvody pro rozbití Rakouska-Uherska. Ale dnes už jsme moudřejší, víme co následovalo, a můžeme tedy lépe ohodnotit, zda rozbití Rakouska-Uherska bylo činem prospěšným nebo zda naopak přineslo občanům, kteří žijí a žili na území bývalé monarchie, spíše ztráty. Nemám nic proti takovému uvažování, ovšem pouze za dvou předpokladů. Především musíme vycházet z faktů a ne z vymyšlených představ o minulosti. A pak: při hodnocení se musíme snažit o hlubší pohled /"sub specie aeternitatis", jak říkával Masaryk/ a nesmíme se příliš nechávat ovlivnit našimi okamžitými a třebaš dočasnými problémy. Podívejme se tedy z těchto hledisek na nejčastěji se vyskytující zdůvodnění názoru, že naši předkové Rakousko-Uhersko rozbíjet neměli.

Kdyby nebylo zničeno Rakousko-Uhersko, mohli bychom jezdit k moři bez problémů, Dalmácie by patřila přece k stejnému státu k jakému bychom matřili i my. Toto tvrzení bychom pro jeho hrubý utilitarismus nemuseli brát vážně, kdyby se nevyslovovalo tak často. Z hlediska lidí na začátku 20. století by to byl ovšem argument

nesmyslný. Lidé se tehdy na dalmátské pobřeží koupat nejezdili, i když Dalmácie patřila k monarchii. Většina z nich tehdy neměla na to, aby si mohla dovolit někam jezdit na dovolenou. Pokud lidé peníze měli, nebylo u nich ještě takovou módou jezdit k moři. A když už k moři jeli, vybírali si jiná, tehdy módní pobřeží, především v Itálii a ve Francii, tedy za hranicemi monarchie. Kromě toho, - ať to je důvod i pro naše hodnocení mnohem důležitější - lidé z roku 1914 žijící na našem území vůbec nemohlo napodsout, že jezdit za hranice bude jednou tak obtížná záležitost. Ze starého Rakouska se jezdilo do divadla nejen z Brna do Vídně /což bylo uvnitř hranice státu/ ale také z Ústí nad Labem do Drážďan /což bylo už mimo hranice monarchie/. Naši umělci si jezdili, pokud na to měli peníze, bez problémů do Mnichova, Říma nebo do Paříže, hranice překračovali klidně i tovaryši na svých vandrech. Ani později, za první republiky, nebylo překročení hranice záležitostí, která by šinila nějaké obtíže. Vzpomínám si, jak naše rodina jela v době, kdy jsem byl ještě zcela malý hoch, na dovolenou do jižních Čech. Protože jsme bydleli v Bratislavě, cestovali jsme pochopitelně nejkratší cestou, tedy přes Vídeň. Dnes by si takové zkrácení cesty mohl dovolit málokdo. Jestliže je tedy pro nás cesta k Jadranu spojena s velkými překážkami a vyžaduje někdy i dost protekce, nesouvisí to s rozpadem Rakouska-Uherska, ale s nenormálností poměrů u nás.

Zdánlivě mnohem věcnější a racionálnější je druhá ze zmíněných tvrzení: rozbití Rakouska-Uherska oslabilo a balkanizovalo střední Evropu a tím umožnilo jak nástup nacismu, tak později i rotšíření komunismu. /Vypouštím aspekt ekonomický, protože o tom, že rozpad Rakouska-Uherska přinesl celé oblasti východní střední Evropy ekonomické ztráty, není myslím sporu, i když ani tyto ztráty nebyly - alespoň v Československu - zase tak příliš významné./ Ve skutečnosti je tvrzení také v tomto případě založeno na mylných předpokladech.

Pokud se díváme na mapu Evropy z roku 1914, jeví se nám Rakousko-Uhersko jako rozsáhlá říše. Z tohoto pohledu není daleko k závěru, že zde byla mocnost, která mohla být stabilizujícím faktorem v evropském politickém systému a brází proti rozpínavosti německé i ruské. Takto ostatně hodnotil poslání rakouské monarchie František Palacký roku 1848. Podíváme-li se ovšem na to, jakou úlohu hrálo a jak vypadalo Rakousko-Uhersko roku 1914, dojdeme k

úplně jiným závěrům. Vnitropoliticky bylo Rakousko-Uhersko v té době rozvráceným státem, který se marně pokoušel zvládat rostoucí rozpory politické, sociální a především nacionální. Uhry byly do značné míry samostatné, na společné říšské výdaje přispívaly neúměrně malou částkou, a nadvláda maďarské šlechty se v nich udržovala naprosto nedemokratickým zřízením a potlačováním národnostních snah nemaďarských národů. V Předlitavsku /tak se označoval soubor ostatních zemí monarchie/ byly národnostní spory tak vyhrcované, že často bylo nemožné vytvořit vládu, která by měla většinu v parlamentě; východiskem byla ústavou zajištěná práva císaře, což byl ovšem zase prvek nedemokratický. V národnostních sporech hráli prim Němci a Češi, ale pro stabilitu situace v Evropě bylo horší to, že některé národnostní skupiny v Rakousku-Uhersku patřily k národům, jejichž příslušníci žili mimo území Rakouska-Uherska, a to buď v samostatných státech /Italové, Srbové, Rumuni/ nebo jako porobené národy v jiných státech /Poláci, Ukrajinci/. To komplikovalo vztahy Rakousko-Uherska k řadě sousedů: k Itálii, Srbsku, a do jisté míry i k Rusku. S rozvojem nacionalismu stále méně rakousko-uherských občanů pokládalo tento stát za svou vlast - - vždyť i část Rakušanů a sudetských Němců se přidala k všenněmeckému hnutí a za svou vlast pokládala Německo.

Je pravda, že před rokem 1914 zažila střední Evropa poměrně dlouhý mír. Ale o to se Rakousko-Uhersko příliš nezasloužilo. Naopak, právě vnitřní slabost a rozpolcenost státu vedla rakouské vládu k tomu, že se úzce připnuly k německému sousedovi, který měl silné expanzivní a imperialistické tendence; a pokud Rakousko-Uhersko provádělo vlastní zahraniční politiku, byla to politika silácká a hazardní. Svědčí o tom anexe Bosny-Hercegoviny a plán na válku proti Itálii. Konec konců bylo to právě Rakousko-Uhersko, které se prvořadým způsobem podílelo na vyvolání první světové války. Rakousko-Uhersko nebylo tedy státem, který by umožnil harmonické soužití více národů, ani stabilizujícím prvkem v evropské politice. Mohl takový rozvrácený stát být hrází, která by byla schopna zadržet nacismus a komunismus?

Někdo může namítnout: Rakousko-Uhersko bylo možno zreformovat tak, aby se stalo skutečnou vlastí pro své občany. Něco takového se však mnohem lépe řekne než povede. Vysnit si představu o ideálním uspořádání nějakého státu není skutečně nijak těžké, zvláště když člověk velkomyslně přehlíží fakta a zlehčuje problémy. Nesmíme zapo-

mínat, že v Rakousku-Uhersku se až do konce jeho existence stále ještě přežívaly zbytky někdejší převahy aristokracie, že zde byly tíživé rozpory sociální. Ale především nesmíme přehlížet to, co dnes již ustoupilo značně do pozadí: vášnivost nacionálních rozporů. City, vášně a myšlenky rozšířené v masách lidí byly a jsou historickými veličinami ~~z~~ stejně jako třeba počet obyvatelstva nebo stav výroby a obchodu. V Rakousku-Uhersku se většina Čechů, Slováků, Slovinců a Chorvatů i dalších národů cítila být v poddanství Němců a Maďarů; naopak Němci a Maďaři pokládali svou převahu za věc celkem samozřejmou a s nelibostí a odporem pozorovali, jak se ostatní národy snaží vymánit z tohoto poddanství. O tom, že spolužití více národů v jednom státě je téměř vždy obtížné, svědčí i současná Evropa. - stačí si všimnout poměrů např. v Belgii a Jugoslávii. Také spolužití Čechů a Slováků v jednom státě není bez problémů, ačkoliv existují některé ~~z~~ skutečnosti, které toto spolužití usnadňují: nemyslím tím jen na blízkost řeči a kultury, ale především na to, že mezi Českem a Slovenskem existují celkem jasné hranice. Není zde takový geografický propletenec rozšíření dvou nebo více etnik, jako tomu bylo v jednotlivých částech Rakousko-Uherska. Vždyť právě vzájemné vklínění a prorůstání různých národů /Němců a Čechů, Slováků a Maďarů, Poláků a Ukrajinců atd-/ bylo jednou z příčin, proč bylo ztěžší možné dopřít na území Rakousko-Uherska k vyrovnání, které by uspokojilo příslušníky všech národů.

Je známo, že česká politická reprezentace hledala v 19. a počátkem 20. století dlouho cesty, kterými by bylo možno rakouskou monarchii vylepšit a zachránit. Jednou z těchto cest byl austroslavismus, tedy představa, že jádrem soudržnosti rakouského císařství by se mohla stát soudržnost slovanských národů, které žily na území monarchie. Nakonec se ukázalo, že austroslavismus nemá naději na plné rozvinutí. Nejen proto, že tato představa byla nepřijatelná pro Němce a Maďary, kteří v ní viděli - a do značné míry právem - především prostředek, jak dostat dosud vládnoucí národy do postavení menšin. I mezi Slovany narážel austroslavismus na překážky; zvláště od Poláků bylo sotva možno žádat, aby se kvůli spolupráci s jinými slovanými národy v rakouské monarchii ~~st~~ vzdaly své touhy po znovusjednocení Poláků a obnově polského státu. Smrtnou ránu austroslavismu a snahám o přetvoření rakouské monarchie ve stát, který by se stal vlastí pro všechny národy, jež na jeho

ázemí Žilý, zasadilo rakousko-maďarské vyrovnání z roku 1867. Ale ani po tomto roce se česká politika nevzdala touhy po ~~vypracování~~ reformování Rakousko-Uherska. Psal jsem o Masarykovi a Macharovi, připomínám alespoň ještě "drobečkovou" politiku Riegrovú a pokusy některých českých a slovenských politiků o sblížení s nástupcem trůnu Františkem Ferdinadem před vypuknutím první světové války / i když tato politická hra byla dosti bezvýchoďná/. Vše bylo marné. V některých úsecích politického života se dosáhlo jistého pokroku /v Předlitavsku bylo např. zavedeno všeobecné a později i všeobecné a rovné volební právo při volbách do říšské rady/, ale to bylo málo na to, aby se občané Rakouska-Uherska cítili v tomto státě doma. První světová válka - jak už jsem se zmínil - přispěla k tomu, že Češi ve své většině Rakousko-Uhersko nenáviděli. A v okamžiku, kdy nějaký stát nebo režim masy lidí začnou nenávidět, je velmi obtížné od nich chtít, aby usilovaly o jeho reformu.

Nemůžeme tedy našim předkům vyčítat, že se nepokoušeli Rakousko-Uhersko reformovat. Zkoušeli to dost dlouho. Jestliže se rozhodli pro samostatný stát, měli k takovému rozhodnutí dost důvodů. Pokusil jsem se ukázat, že představy o tom, čemu všemu by mohla byla existence Rakouska-Uherska zabránit, jsou dosti problematické. Dodám nyní ještě, že jsme naprosto nespravedliví vůči našim předkům, když od nich požadujeme, aby věděli o vývoji Evropy po první světové válce to, co víme dnes. Od předních politiků, filosofů, a historiků můžeme ovšem požadovat jistou dávku předvídatosti. Ale i tento požadavek má své meze. Naši předkové /nebo většina našich předků/ byt' byli sebeinteligentnější a vzdělanější, nemohli například předpokládat, že by v budoucnu mohla být ohrožena základní lidská práva, základní demokratické a ^{sociální} říšské vymoženosti, které byly vybojovány v 18., 19. a počátkem 20. století. Myšlenka neustálého pokroku byla počátkem 20. století pro většinu lidí zcela samozřejmá; nebudu se touto otázkou zabývat, mohu odkázat na pducňné úvahy Boženy Komárkové. Součástí víry v pokrok bylo také přesvědčení, že se ve společnosti bude stále plněji prosazovat idea a praxe demokracie. Demokraté si byli vědomi toho, že boj za demokracii není ukončen. Ale protivníky demokracie byly pro něpředevším síly starého světa; přežitky absolutní monarchie, dosud existující privilegia šlechty, strnulá byrokracie, kapitalisté snažící se shrábnout pro sebe co nejvíc zisků bez ohledu na své zaměstnance i na spotřebitele, liberalismus starého typu, který chtěl zajistit politická práva jen

O tom, že by se v západní a střední Evropě mohla rozšířit a zvítězit masová hnutí /tedy hnutí, jejichž příslušníky by byly statisíce a milióny dělníků, zemědělců živnostníků a inteligence/, to je nenapadlo. a sotva mohlo napadnout. Lidé z roku 1914 mohli řešit problémy, které měli a které znali. Pokud jim vyčítáme, že nepřihlíželi k možnostem, o kterých nevěděli a které nepředpokládali, je to od nás absurdní postoj.

Neznamená to, že se máme k našim předkům stavět nekriticky. Učinili mnohé chyby, za které potom trpěli sami, a za které trmíme snad i my. A to i při zakládání nového státu. Někteří z nich zaujali postoje, které musíme odmítnout už proto, že neodpovídají humanistickým a demokratickým principům. Uvedu alespoň jeden příklad: krajní čeští nacionalisté udělali spoustu věcí, kterým ztrpčovali život Němcům a Maďarům v novém československém státě, a přispěli tak k tomu, že se většina Němců a Maďarů postavila nejen proti tomuto státu, ale přešla na protidemokratické pozice. Dalo by se uvést příklady další, a to nejen v otázkách nacionálních. Ale konstatování těchto chyb, omylů a špatných postojů nesmí vést k tomu, abychom šmahem odsuzovali všechno, o co naši předkové usilovali a čeho dosáhli.

My ovšem dnes už víme, že zřízení Československé republiky neznamenal pro Čechy a Slováky vyřešení všech jejich problémů, že zde zůstaly problémy staré a objevily se dřívě nebo později problémy nové; a to nemluvím o příslušnících menšin, kteří v novém státě se octli, aniž by o to stáli. My už také víme, že ani zřízení samostatného státu nezabránilo tomu, aby se Češi a Slováci časem zas neocitli v cizích službách. A jestliže sami nechceme být v cizích službách, musíme chápat, že se cizí služba přejedla našim předkům.

+ + +

Ti naši předkové, kteří usilovali v letech 1914-1918 rozbít Rakousko-Uhersko a vybudovat československý stát, byli přesvědčeni o tom, že bojují za spravedlivou věc. Postoj mnohých z nás k jejich úsilí a konec konců i další osudy českého a slovenského národa znovu potvrzují známou pravdu, že člověk toužící po spravedlivějším světě a usilující o něj je poněkud podoben Sisyfovi. Bojujeme proti určité nespravedlnosti, naše úsilí je korunováno úspěchem - a zanedlouho se ukáže, že vznikla nespravedlivost nová, a to třeba

i v souvislosti a bojem proti nespravedlnosti původní. Ale přesto se domnívám, že člověku toužícím po spravedlnosti nezbyvá nic jiného, než znovu a znovu bojovat proti nespravedlnosti, té konkrétní nespravedlnosti, kterou prožívá ve své době společně se svou generací. Ni by mu nemělo v tomto úsilí bránit, ani to, že jeho potomkové jeho úsilí často nebudou chápat. Budou je tlačit jiné problémy stejně jako nás tlačí jiné problémy než naše předky. Napsal jsem, že máme kritizovat naše předky. Co bychom si však dovolovat neměli, je povýšeně přezírat ty, kteří bojovali proti nespravedlnosti své doby.

Jiří P t a v a

ROZHOVORY S ČESKÝMI SPISOVATELI V ZAHRANIČÍ

Karel Hviždala, bývalý redaktor Mladého světa /nyní žijící v Amsterdamu/ vydal v roce 1981 pozoruhodnou knihu nazvanou "České rozhovory ve světě", která má být jakýmsi pendantem k Ledererovým "Českým rozhovorům". Hviždala, na rozdíl od Lederera, vedl své rozhovory se spisovateli, kteří jsou roztroušeni po celém světě a tak je nemohl, jako kdysi Lederer, obcházet pěšky nebo objíždět tramvají; Rozhovory tedy s nimi během jednoho roku "vykorespondoval". Zaslal českým spisovatelům z různých emigračních vln dopis - žádost o písemný rozhovor v němž kladl skoro všem stejné otázky: "Jak se máte? Jak se cítí vaše duše? Nevyčítá vám někdy něco?" byla první z nich. Další byly zaměřeny na jejich tvorbu v zahraničí, na hodnocení tamějších podmínek pro tvorbu, na jejich názor na práci svých kolegů doma i v exilu. Další část otázek zjišťovala spíše postoje těchto lidí, například, co říkají problému Bohumila Hrabala, jak se dívají na svůj odchod s odstupem dvanácti či více let, zda vůbec a za jakých podmínek by se chtěli vrátit do Československa. Některé otázky zjišťovaly jejich postoj k Západu, jeho kultuře, k byrokracii, konzumní orientaci lidí a nakonec se opětně vracel Hviždala k emocím

a ptal se jich třeba zda jeké měli "emigrantské sny". Každý z odpovídajících si mohl vybrat na co odpoví obsáhle a na co jen stručně a Hviždala pak reagoval na specifiku jejich odpovědí dalšími, odlišnými podotázkami. Tak vznikla knížka, která působí jako by byla záznamem opravdu živého přímého rozhovoru. Věnovaná je Jiřímu Ledererovi v zahraničí a Luboši Dobrovskému v Praze, což má být jakýmsi dalším symbolem, že česká literatura autorů v zahraničí emigraci a autorů v Čechách tvoří jeden celek.

I proto snad byli tázání spisovatelé nejen emigrační vlny po roce 1968, jako např. Jaroslav Vejvoda, Karel Kryl, Jan Beneš, Ota Filip, Josef Škvorecký, Ludvík Aškenázy, Gríša Laub, Arnošt Lustig, Karel Michal, Jedlička a další, ale i exulanti poúnoroví, generačně a politicky odlišní, jakým je například básník František Listopad, přednášející dnes na universitě v Lisabonu, nebo Viktor Fischl, žijící již desetiletí v Izraeli. Částečně jsou zde zastoupeni i ti nejmladší a to nejen věkem, jako např. Čerepková, Ivan Binar, Vilém Hejl, ale i délkou, či spíše krátkostí své emigrace, jako je Jaroslav Hutka. A i tyto faktory se promítají do odpovědí. Antonín Brousek, který napsal k celé knize doslov, sice smutně konstatuje, že mezi tázanými chybí desítky spisovatelů /buď se na ně zapomělo, nebo neodpověděli/, ale já si myslím, že i tento průřez českou kulturou v "diaspoře" je výborný. Škoda jen, že čtenář zde, v Československu, nemá možnost jít a koupit si tuto knihu, utvořit si svůj názor a konfrontovat ho třeba s touto recenzí, lépe by se mi psalo, nemusel bych totiž napřed reprodukovat názory a pak teprve se k nim vyjadřovat. Proto recenze v takovéto naší absurdní situaci není vlastně recenzí, ale pokusem o co nejpřesnější seznámení se s obsahem knihy. I přes tuto svou snahu obávám se, že se naplní slova, která ve svém interview uvedl Karel Kryl: "bojám se, že leccos bude vytrženo z kontextu a použito proti mě". Té první půlky věty se bojím i já, neboť jsem měl knihu půjčenou jen na dva večery a dvě noci - pak již kolovala dál - a to co zde píši cituji jen dle svých výpisků a poznámek. A proti té druhé půli Krylovy věty se zabezpečuji pseudonymem.

Z odpovědí na otázky Karla Hviždaly poznáváme nejen fakta o životě a dílech našich spisovatelů v exilu, ale třeba i to, že od roku 1974 do 1978 vyšlo v emigraci 2.688 původních titulů českých autorů a jen v druhé půlce 70-tých let 326 původních titulů v češtině, což jse skoro stejný počet, jaký za tutéž dobu - dle článku Josefa Rybáka v Rudém Právu - vydala nakladatelství v celém ČSSR.

Více však než toto a podobné jiné nesmírně zajímavé údaje mne zaujaly morální a emočně podbarvené postoje exulantů k sobě, své volbě, k nám domy, a jejich názory na českou kulturu, jež paralelně vzniká. Josef Jedlička působící nyní ve vysílání Svobodná Evropa, mluví o třech proudech české kultury: domácí oficiální, domácí neoficiální, tedy samizdatové či šuplíkové a o exilové produkci. Hluboce souhlasím s jeho názorem, že je třeba všechny tři proudy vzájemně sledovat, ocenit každý náznak kvality a slovy Antonína Brouška, "nefančit každému z mimouměleckých důvodů". Otta Filip, pracující nyní pro nakladatelství Rowohlt a sledující literaturu profesionálně, dokonce tvrdí, že "ineditní" /dizi/ literatura" a občas i literatura vydávaná zde oficiálně, začínají svými náměty splývat, neboť "skutečná literatura, jako umění - totalitní nároky propagandy přelstí". Mimo jiné píše i "Literatura v polopodzemí převalila se přes ideologické hráze všech druhů a teče mimo partajní regule. Literatura polopodzemní je již dnes legitimním pokračovatelem dřívějších literárních tradic."

Z hlediska literární historie s literatury vůbec jsou nesmírně zajímavé názory Josefa Škvoreckého, který vedle Otty Filipa, nejvíce reflektuje západní "literární skutečnost", odlišnost vidění těchto jevů lidmi narozenými či vyrůstajícími na Západě a lidmi příšlymi od nás, z Východu. Proto bych, jak píše Škvorecký, vyslovovat paralelu mezi Angelou Davisovou a Václavem Havlem a útok reklamy na smysly člověka za adekvátní totalitarismu u nás.

Další otázkou, k níž se vyjádřil skoro každý z tézaných byl postoj k Bohumilu Hrabalovi a jeho podpisu na antichartě a jeho tehdy právě aktuální prohlášení konformity s režimem v Československu. Aktuálnost to neztratilo ani teď, neboť odpovídající tím vyjadřují svůj obecný morální postoj. Udělám-li obsahovou analýzu frekvence odpovědí, mohu napsat, že všichni odpovídající byli tím hluboce zklamáni, bylo jim to líto, ale současně všichni Hrabala omlouvají, snaží se pochopit, oceňují ho za jeho dílo. "Hrabal je větší spisovatel, než člověk", píše Viktor Fischl, je mu to však nesmírně líto a podobně jako i ostatní k tomu dodává: "neodsuzuji ho, nemám na to právo. My, co jsme odešli, nevíme, jak sami bychom obstáli". Josef Škvorecký přiznává, že byl projevem Hrabalovým také zarmoucen, ale hned dodává, že "každý přeci není stavěn pro podzemní boj", a uvádí na jeho "obhajobu /?!" názor Grahama Greena, že Shakespeare psal v době, kdy jeho "kolega" Southwell byl tři roky mučen a nakonec po-

praven. "Kdyb byl Shakespeare sdílel neloyalitu Southwella, mohli bychom si ho víc vážit jako člověka" "zbudou po nás knihy, ne čisté ruce a budoucnost není teolog, ale literární kritik," končí svou stať Graham Green, který však současně - podobně jako i Škvorecký - přiznává, že sympatie jsou vždy více na straně těch, co nesouhlasí, než na straně těch, kteří dávají své nadání do služby žádané loyality. A dokonce, i on, který toho udělal pro českou literaturu v posledním desetiletí nejvíce, nechce být soudcem: "Napřed bych musel být sám ve stejné situaci a obstat" píše Škvorecký a přesto, že zdůrazňuje, že v umění neplatí demokracie a že to, "co dělá Hrabal je něco jiného, než co Páral nebo chudák Fuchs", nakonec prohlašuje ... "rozhodl se zůstat vydávajícím spisovatelem, má právo abychom ho za to my, kteří tam nejsme, nesoudili". Souhlasím, v Torontu bych měl na věc stejný názor. Zde se mi více líbí výrok Aškenázyho, také v knížce uvedený: "To, co Havel nazval "českou vychcaností", je v dané situaci bytostným principem systému ... Na přizpůsobivost a pokrytectví se jistě neumírá. Ale úctu k sobě člověk mít nemůže, ani národ. Měl by být vděčný jednotlivcům, kteří mu zabraňují reputaci."

Obdobně smířlivě se k tomuto problému vyjadřuje i Ivan Diviš, /jehož smutek básníka v emigraci mně zvláště dojal/, který doporučuje zapomenout na prohlášení Hrabalovo jako na projetý tramvajový lístek. Jaroslav Hutka například píše, že mu bylo líto, že Hrabal "podepsal černou směnku na duši, za kterou nic nedostne", ale hned podotýká, že tím poškodil Hrabal jen sebe, zatímco Dubčekova vláda svým prohlášením poškodila patnáct milionů lidí. /Na politiky, dle mého názoru máme však jiná morální kritéria. Alespoň u nás, v Čechách. Ze všeho toho je jasné, že konkrétní postup Hrabalův je jen zástupným případem pro řešení obecného morálního postoje k míře kolaborace. V podtextu je však otázka, že v jiné zemi, v jiném režimu, by se lidé do těchto dilemat vůbec nedostávali. V tomto směru jsme bohatší i chudší zároveň a já si s potěhou přečetl větu, z jinak trochu "namyšleného" interviewu Jana Beneše, "Východ ve své zaostalosti věří na svobodu. Zde se již věří jen na věci." Já na jeho místě bych asi Amerikou tak nadšen nebyl a také bych tam dával méně rad těm, kteří tu zůstali. Ale chápu ho, byl zklamán postojem svých kolegů, kteří se ho nezastali v době, kdy on byl n indexu a v Ruzyni a oni měli částečně mocenskou pozici. Tuto ránu v sobě nese, stále jitrí, možná i proto, aby necítil neduhy jiné. "Hokynář v Československu neví, žr o jeho sud s okurkami ho připravila závist vůči Baťovi,

kterému přál jeho znárodnění. Hokynář si myslí, že jeho strach změnit prostředí, je láskou k vlasti. Jen málo lidí v Československu je ochotno si připustit, že lidé sedí ve věznicích za ně Egoismus individua je příčinným důsledkem společenského marasmu, nedostatku mravní síly. Ochoty neodporovat zlému, ačkoli zlo je zde rozpoznatelné. "Jo, s tím posledním souhlasím, to podepisují!

Celkově v jejich odpovědích k "problému Hrabal" je ostých těch, kteří se cítí za to, že odešli, přece jen vini, i když prakticky všichni hodnotí svůj odchod do emigrace kladně, považují ho za správný a nechtěli by se do zdejších poměrů vrátit. Chápu to, Neobhájit a stále neobhajovat krok, který jsme udělali a který je neodvolatelný, znamená žít v neúnosném rozporu, v zoufalství. Autoindoktrinace je nutná. My co jsme tu zůstali, přece také své rozhodnutí "zůstat" nepřimo a přímo zdůvodňujeme a obhajujeme a v knize těchto Rozhovorů mimo jiné hledáme i argumenty pro to, že jsme se rozhodli správně. Oni zase hledají v našich nesnázích rozřešení pro sebe sama. I fakt této moji recenzce o tom svědčí. S určitým uspokojením čtu, pasáže, z nichž, přes všechnu chválu exilu vyplývá, že i oni mají pochybnosti o své volbě. My přece o své volbě "zůstat" také často pochybujeme. "Nepochybně, každá emigrace je průser, ztráta velké části člověka. Je to ale v mém případě menší zlo", píše Karel Michal. Ivan Diviš s trpkostí vzpomíná, jak byl jako básník v prvních letech své emigrace jako ochromen, jak myslel, že se k němu již nikdy nevrátí schopnost psát a jak i dnes touží po "echu domova" a že trpí tím, že je "odkázán jen na sporé průsaky" své poezie mezi lidmi u nás. "Důraz je na domově, ne na exilu" a pro vyjádření svého pocitu z exilu cituje Bakuninovo, že exil je: "eine nie zu heilende Wund", tedy nehojící se rána. /Kdyby tu bylo ale víc exepplářů jeho básní, bylo by i to "echo" větší. Jak rádi bychom ho četli!/

Josef Jedlička konstatuje, že emigrací získal větší obzor, zbavil se provincionálních měřítek, ale že si nemyslí, že by tímto faktem "více přišel k sobě". "Něco z osobnosti je nenapravitelně amputováno" píše a zdůrazňuje, že: "doma je skutečnost více čitelná a transparentní a na to navazuje: "další vývoj kultury v Čechách neurčil Komenský, ale selští kronikář i, skladatelé lidových písní a jezuité". Jaroslav Hutka dokonce prohlašuje, že "teď není čas na emigraci. Válka propagandy se vede z obou stran železné opony a člověk je v emigraci závislý jako dítě, ale bez rodičů." Kdybych tu byl na výletě, měl bych teď krásný cestopis, takto se jen učím

slovíčka". Neznám pocit emigranta, již patnáct let nejezdím dál, než "do Počernic", ale myslím si, že to trochu přehání, když píše, že emigrace je těžká, osamělá cesta a "exil je pouze soubor roztroušených a poloroztroušených jedinců a neštěstí." To je snad zmatek prvních let, který překoná. Plně však chápu motto jeho "inerviewu": "Mám opravdu obavu, že kdybych vyrostl tady tak bych nějakým tím komunistou byl". Já si to myslím o sobě taky i když zároveň naše postoje a jednání určuje i naše povaha, než jen ideje proudící kolem nás. V tomto směru je zajímavý výrok Árnošta Lustiga, který na podobnou otázku opověděl: "Člověk by neměl dopustit, aby jeho život byl jen to, co mu z něj udělají nebo chtějí udělat ti druzí". Člověk má brát svůj život jako možnost a dle mého názoru i jako možnost zůstat zde, v Čechách a i z této možnosti udělat maximum. To je snad nejen právo, ale i povinnost člověka?!

Proto oceňuji postoj Luďvíka Aškenázyho, který zdůrazňuje, že odešel "z touhy zažít jinou část tohoto světa a vyzkoušet se v ní". Myšlenka Jana Patočky, že "Dějiny vznikají tím, že lidé na nepatrném kousku země přestávají žít jen život pro život a žijí proto, aby bojovali pro sebe a své spoluúčastníky stejné vůle prostor svého uznání, prostor svobordy" platí přece pro lidi na obou stranách hranice, na lidi zde i na ty v exilu. To je báze po níž roste, může růst i "jednotná" česká literatura, ať již je psaná pod Petřínem, nebo po Bifelovkou. Přesto jsem ale rád, že mému rozhodnutí nepřímě přitakává Viktor Fischl připomenutím svého stezku po Praze a české krajině u soutoku Labe s Orlicí. A mou možnost /zvolenou možností/ potvrzuje i hutný výrok Karla Michala: "chybí mi tu k mé tvorbě bolševik, jehož bych mohl srát!"

Nejfilosofičtěji vyjádřil svůj postoj k exilu Rio Preisner, který nelituje svého odchodu, i když se kriticky staví vůči totalitnosti západního modelu společnosti. Svobodu člověka považuje za něco mysteriózního, co je na Východě brutálně potlačeno a proto to v člověku vyvolává odpor a boj za tuto hodnotu. A tím, dle mého názoru i "potřebu svobody". Potřebu, kterou si zdejší člověk více uvědomuje. "Těžko říci", píše Rio Preisner, "kdo neguje člověka a svět dokonaleji: ideologie marxismu, nebo matematické modely a struktury". Preisner ale nelituje svého odchodu. "Exil přece patří k nejstarším dějinným fenoménům, náleží ke konstituujícím impulsům samého vzniku dějin. Exil znamená ztrátu domova, nebo přesněji, rozdělení přirozeného světa a domova". Za první exulanty považuje Adama a Evu a zdůrazňuje, že jejich odchod-exil z ráje nebyl náhodou,

ale byl důsledkem jejich sáhnutí po jablku poznání, byl to vědomý, promyšlený akt vůle člověka. Rio Preisner se dokonce domnívá, že filosofie exilu jako vyhnání člověka z ráje a tím i rozdvojení člověka na roli a osobu, by mohla být universální filosofií v podobě křesťanské filosofie dějin." Sokrates přijímá raději smrt než exil, jiní volili jako řešení tzv. vnitřní emigraci. Ale z vnitřní emigrace se dá utéci buď do "jasna" kriminálu, nebo do vnější emigrace. Ale také do zoufalství a kolaborace. Z vnější emigrace, z té skutečné do zahraničí, se dá dle Preisnera uniknout do "předstírané asimilace". Snad je tomu tak, to nemohu posoudit. Ty předchozí formy vnitřní emigrace však znám z vlastního poznání či ze zповědí přátel. V každém případě, v každé formě exilu je obsažen prvek vyhnání z ráje./třeba doma/lebo/, který jsme ztratili touhou po poznání a uvědomění si sebe jako jednajícího subjektu. Bez tohoto aktu vůle bychom ale nebyli opravdu lidé.

Je obtížné shrnout na závěr takovouto knihu. Jak generalizovat názory a emoce lidí, z nichž každý je osobností? Bez zkrácení to nejde, již fakt kde tuto knihu čteme musí zkracovat optiku našeho vidění."

V zásadě ty interviewy na mne působí spíše jako sebeobhajoba a současně - až na Hutku, Diviše, Vejvodu, Škvoreckého či starší exulanty - ~~přít~~ potřeba na sebe sama "dělat ramena". Většina z těchto lidí, když odcházeli, slibovala, co všechno budou dělat pro lidi a kulturu zde doma a většina z nich /ať mi to prominou lidé jako Škvorecký^{spod.} /~~ne~~ dělají pro nás zrovna mnoho a snaží se především prosadit sebe sama. A dokonce i v těchto interviewech stále naznačují, jak mají plno práce, málo času, jak je to - mluvit s námi a o nás - nepřímo obtěžuje. Jsou opravdu tak zaneprázdnění, nebo se nechtějí či bojí zamyslet? Dovedu to pochopit! Vždyť i my doma - podobně jako oni při případu Hrabala - si musíme klást otázku, jak bychom sami tam venku obstáli. V tomto směru je tedy kniha Karla Hviždaly i kniha pro nás, co jsme tu zůstali. Nás oslovuje stejně, jako ty v zahraničí. Ale nevím, zda má pravdu Ivan Binar, když ve svém interviewu píše: "Ti co zůstali jsou asi statečnější." Já bych se například bál emigrovat proto, že bych zcela jistě musel ztratit velký kus života autnou a pouhou asimilací. Takhle ztratím možná ještě delší kus života třeba v kriminále. Ale to není jistota a když, tak to určitě nebude moje volba. Takže otázky, které Hviždala kladla těm

venku, jsou otázky, které si klademe i my, tady. Proto nás tyhle diskuse zajímají, i v tom jsme si blízcí a tvoříme jednu obec, neboť jsou pro nás podnětem k zamyšlení stejné otázky, řešíme stejné problémy. Židovská diaspora právě na tomto duchovním principu překonala tisíciletí. Nám stačí, vydrží-li "naše diaspora" a kontinuita naší ~~kultury~~ kultury zde i v zahraničí jen "dočasně", tak dlouho, jako dočasný kontingent sovětských vojsk v Čechách. Dočasný je vždy lepší než věčný, alespoň vzato etymologicky.

Praha březen
1983

Ludvík Vaculík

JARO JE TADY

/fejeton/

Mívám během měsíce dost podnětů k psaní, ale protože nemám potřebu, nepíšu, a když potom potřeba je, přebírám ty vychladlé podněty, a žádný už nemá naléhavost, účel ani vtip. To znamená, že vtip, účel a naléhavost ani neměly a že se to jen tak zdálo. Nevím, jestli jsem dospěl do takové moudrosti už, či upadl do takové únavy, respektive lenosti. Myslím, že když dobrý a zkušený spisovatel chvíli vydrží a počká, přejde ho i tlustý román. Košík bohužel nepočkal, anebo není dost dobrý. - To vojín Šerý v roce 1951 říkal v Horšovském Týně "respektivě" místo "respektive", což mi bylo protivné. Náš politruk zas místo "hygienu" říkal "hyegenu" a byl proto hozen posměchu, kdyby mě nebyl zmátl tím, že mi nabídl svůj byt, když mi měla na velikonoce přijet manželka s děckem. Co je na člověku důležitější?

☞ Chtěl jsem například psát o tom, jak mě bolí noha a co jsem při tom promyslel, ale trvá to už šest neděl, tedy jsem si zvykl, takže^{kde} bych snad byl emanoval ušně, nalezne se jen pár kleteb. Jaroslava Seiferta bolí noha už nejmín^o od roku 1968, a on přesto píše o něčem jiném, takže i tuto látku pomínu. Minulý týden vyšla jeho tlustá kniha vzpomínek "Všechny krásy světa" - k radosti nás všech, ale i k překvapení některých zasvěcenějších mezi námi. Kniha totiž nedávno vyšla v jednom exilovém nakladatelství, a to je případ ojedinělý, zajímavý, právně i politicky.

Chtěl jsem také vylíčit, jak probíhá a hlavně jak dopadlo soudní řízení o věcech, které mi z vlastní hlavy zabavil v lednu 1981 prostý poručík Bežuch. Tedy městský soud mi v hladkém jednání odňal všecko: i Seifertův "Deštáček z Piccadilly", psaný strojem, jenž však mezitím vyšel tiskem. A dokonce i strojopisný sborníček lidových písní z Kopanic. Závadná je, zdá se, už pouhá strojopisnost jakéhokoli díla. A teď - co udělám? Mám to nechat tak, či to hnát níž, to^ť jest k Nejvyššímu soudu?

Naproti tomu bych mohl, s odvoláním na jeden stařší jarní fejeton, zaznamenat úspěch v jisté delikátní osobní záležitosti, ale to zas neudělám ~~xy~~ proto, abych na něj nevalil péči intrikánů z povolání. Čtenář s dobrou pamětí by si určitě vzpoměl, jak jsme na jaře, sotva oschla zem u zdí, hrávali ciby. Otevřené motivy je třeba postupně zavírat, proto dokončím popis té jarní hry: Jestliže se ti podařilo dostat "kotulák", což je železný kroužek, na vzdálenost aspon^o pídě ke kotuláku soupeřovu, vyhráls dvojku, jestliže to bylo na šířku palce, mělaš čtyřku, když se kotuláky dotýkaly, bylo to šest a když se překrývaly, bylo to osm. Dvojka se platila knoflíkem od košule, čtyřka byl gaťák, šestka větší knoflík od kabátu a osmička znamenala buď pěkně veliký kostěný knoflík z mysliveckého mantlu nebo zlatý knoflík z uniformy nebé vůbec nějaký parádní knoflík, jaký nikdo v Brumově nenosil a neviděl. Číslice větší než dvě mohly se ovšem platit i drobnými. ~~Účelem~~ Účelem hry bylo vtáhnout protivníka hluboko do hazardu, že odcházel s gaťama v hrsti. V naší ulici, jak jsem už před lety napsal, nejlíp uměl cibat Bohuslav Holba zvaný Cimbálek, a právě jeho fotografii z té doby podařilo se mi před týdnem v Brumově získat! Takže čtenář, který se toho dočká, Bohuše uvidí a pozná, z jaké byl rodiny[†].

Paní učitelka je letos o jedno devatesátinu starší než loni, a je logické, že tak malý dílek není na člověku znát. To já jsem letos pro nohu nemohl vylézt do sítě zvané amaka, nezdařil se výletu po hřebenech Vizovických hor a nedokázal odpovědět na otázku, která planeta se to jeví asi dvacet centimetrů od Měsíce. Kdo jste dočetli až sem, ani dál nečtěte, protože ode mne se nedovíte, proč zrovna Kubánce mají právě v Angole zachraňovat ze zajetí šedesát Čechoslováků.

Stojím zas na jabloni a nemůžu pochopit stav světa. Vždyť je to chvíli, co jsem před rokem z této větve odřezával postranní odnož, a teď tu větev řežu celou. Zase je jaro, a já v něm cítím už podzim nabitý steskem po jaru. Vzniká otázka, má-li to všechno smysl. Za těchto poměrů snad ani nemá. Ještě nedávno se varovně psalo, jak jsou ohroženylesy, dneska už se přímo plánuje, kdy zahynou. Nic nikomu pevně nepatří, každému se může "podle zákona" cokoli vzít nebo zakázat. Bratranec Ludvik se před dvaceti lety koupil dům, protože nemínil, nechtěl a odmítal žít v činžáku, a teď mu fabrika ten dům násilně vykupuje a on dostane byt v činžáku. Tu fabriku byl Brumovu původně čert dlužen, a teď Brumov dlubí čertu svůj život, půvab a zdraví. Na druhé straně však chudoba v Brumově bývala veliká, jak mi připomíná i fotografie Cimbáلكovi rodiny. Takový tragický spor však nemůže slabá vláda šťastně řešit; sílu vlády měřím totiž podle toho, jaký respekt si vydobude u jiných vlád, a ne podle toho, jak tiskne občanstvo.

Slezl jsem opatrně ze stromu, a když jsem vlekl odřezané haluze, když jsem vzal do ruky sekýru, až bych je rozdělil a posekal, a když mi to dobře šlo, pocítil jsem se někým jiným: leto s dotáhnou věku, v němž tatínek umřel. Není to také zvláštní? A přišla mi na paměť písnička, kterou jsem od nikoho jiného nikdy už neslyšel. Byl to jenom dobový šlágr, sentimentální, on však ho přednášel heroicky věšteckým hlasem:

Ta naše Praha nezahyne
co svět světem bude stát
ta její sláva nepomine
a žádný nám ji nesmí brát
a kdyby si pro ni přišel
v plné zbroji celý svět
tu z miliónů úst by slyšel
za Prahu dám
za Prahu dám svůj život hned!